WIADOMOSC
GEOGRAFICZNA y STATYSTYCZNA
O
Stanie teraźnieyszym
PANSTWA ROSSYISKIEGO

PRZEZ
X. FRANCISZKA MACZUL_ SKIGO.
Ex-Jezuitę
Nauk Wyzwolonych i Filozofii Doktora.

Za pozwoleniem Zwierzchności
Do druku podana 1789.

W KRAKOWIE
w Drukarni JANA MAJA.

PRZEDMOWA

Między niewielu Xięgami, które do tych czas na świat wyszły w Polskim ięzyku o Roſsyi, naymniey iest takich, któreby stosowane były

do teraźnieyszego Jey stanu. Liczne rozrządzenia, z których co raz nowsze daią się widzieć, za szczęśliwych rządów panuiącey Nayiaśnieyszey CESARZOWEY KATARZYNY II. *względem porządnieyszego podziału Rossyi i wewnętrznego iey udoskonalenia są przyczyną, iż pisma, które wyszły przed dwódziestu kilku laty o tem Państwie, dowodzą tylko czem była niegdyś Rossya, nie zaś czem iest teraz. Chęć uczynienia iakieykolwiek przysługi dla Młodzieży*

Kraiowey, iako i zaszłe w tey mierze poważne żądania Osob niektórych znakomitych, powodem mi były do wydania na świat krótkiego tego zbioru: Wiadomości Geograficznych i Statystycznych o Stanie teraźnieyszym Państwa Rossyiskiego. *Starałem się użyć do tego wiadomości nie mniey pewnych iako i naynowszych; nie chcąc zaś bydź przedłużonym, usiłowałem w krótkości to zawrzeć, cokolwiek o tem Państwie znaiomości godnieyszego bydź*

sądziłem, a trzymaiąc się przedsięwziętey krótkości, opuściłem powiększey części przytoczenie Pism, i Dowodów, na których się tu wyrażone wiadomości zasadzają.

R O S S Y A.

Ceſarſtwo Roſsyiskie zamyka w sobie wſchodnio-północną ſtronę Europy, i wielką część Azyi. Co do imienia *Roſsyi* niewchodząc w dalekie wygody względem początku jego, to z pewnością twierdzić można, iż ten kray, który teraz zamyka w sobie nayznacznieyszą część Roſsyi Europeyskiey, zamieszkany

był

był od Narodu Słowiańskiego, między którym osiedli Rosſyanie, Narod liczny i waleczny, od którego w dalszym czasie kray cały pod rządem udzielnych Xiążąt, którzy przez czas długi stolicę swoię mieli w Kiiowie, powſzechnie Rosſyą nazywano. W następuiących wiekach założono miasto Moskwę, i tamże stolicę około końca trzynastego wieku przeniesiono, gdzie też trwała nieprzerwanie prawie do początku wieku teraźnieyszego; co było owych czasow niektórym powodem do błędu, iż od tego Miaſta Kray cały omylnie Moskwą nazywali; chociaż pod imieniem Rosſyi prawie od piąciu set lat przed tym czasem powszechnie był znany. Rządcy tego Państwa w dawnieyszych wiekach mianowali się Wielkiemi Xiążętami aż do Iwana Wasilewicza, który Roku 1547 ogłosił się Carem: na oſtatek Piotr Wielki przyiął uroczyście Roku 1721 tytuł Cesarza Rosſyiskiego, w którey dostoyności Naſtępcy iego od wszyſtkich Mocarſtw Europeyskich są uznani.

G R A N I C E.

Państwo Rosſyiskie graniczy *na północ z* Mo-

Morzem Białym, Północnym (*a*) i Lodowatym. *Na wschód* z Oceanem wschodnim, który ie oddziela od Ameryki ciaśniną Beringowską, albo Aniańską, maiącą szerokości 73 wiorsty; (*b*) po temże Morzu rozciągaią się wyspy Aleutskie pod berłem Rossyiskim zostaiące, które do samych prawie brzegów Ameryki dochodzą; od Kamczatki zaś ku wschodnio-południowey stronie ciągną się Wyspy Kurylskie, które Państwo Rossyiskie oddzielaią od Japonii. *Na południe* graniczy z Cesarstwem Chińskim, Narodami Tartaryi Wielkiey, Persyą, Morzem Kaspiiskim, Narodami mieszkaiącemi przy górach Kaukaskich, od których z iedney strony

---

(*a*) Pod imieniem *Morza Północnego* rozumie się część Morza na północ Rossyi leżącego, zawarta między granicą Norwegii do wyspy *Nowey Ziemi* dalsza przestroność Morza do Kapu Czukowskiego nazywa się *Morzem Lodowatym*.

(*a*) *Wiorsta* zamyka w sobie 500 sążni Rossyiskiey miary, co wynosi 3500 stop Angielskich albo $3285\frac{3}{5}$ stop Francuzkich, jakich liczą na milę geograficzną 22,842; a zatem mila geograficzna lubo nie zawiera w sobie zupełnie 7 wiorst; z tem wszystkim dla uniknienia dłuższey kalkulacyi pospolicie liczyć zwykli po 7. wiorst. Mila zwyczayna Rossyiska składa się z 5. wiorst.

strony

ſtrony oddziela ie Rzeka *Sułaka* wpadaiąca do Morza Kaſpiyskiego, z drugiey ſtrony lewe koryto Rzeki *Kubanu* wpadaiące do Morza Czarnego; daley granicząy temże Morzem czarnem, zoſtawiwszy wewnątrz Państwa Morze Azowskie, które zewsząd ieſt kraiami Rossyiskiemi otoczone. *Na zachod* z Turcyą Europeyską, Polską Kurlandyą, Morzem Baltyckim, Szwecyą i Norwegiią.

ROZLEGŁOSC ROSSYI.

Według karty Cesarſtwa Roſsyiskiego wydaney od akademii Petersburskiey Roku 1786. pokazuie ſię, iż punkt, naydaley ku północy záchodzący, ieſt Kap Taymuski, leżący pod 78 gradusem szerokości geograficzney; punkt zaś naydaley rozciągaiący ſię ku południowi, ieſt uyście Rzeki Sułaki pod 43. gradusem szerokości geograficzney leżący; co wynoſi 35 gradusów; *Szerokość* zatem Roſsyi czyni 3675 wiorſt albo 325 mil geograficznych.

Punkt leżący naydaley ku zachodowi, ieſt wyspa *Oesel* pod gradusem 39¼ długości geograficzney; punkt zaś naydaley posuniony ku wschodowi, ieſt Kap wſchodni albo Czukocki, leżący w Wielkorządztwie

dztwie Irkuckim pod 207¼ gradusem długości geograficzney, co wynosi przeciąg 168 gradusów, nie wliczaiąc do tego wysp na Oceanie wschodnim leżących, które się rozciągaią daley niż do 219. gradusu długości; tak dalece, iż Rossya znayduiąc 180. gradusów długości geograficzney Kuli ziemney, zabiera połowę okręgu północnego teyże kuli. Wszakże licząc tylko *Długość* Rossyi nieprzerwanym ciągiem od Odnogi Ryskiey do Kapu Czukockiego, co wynosi 166 gradusów, a biorąc z Tabelli geograficzney wymiar korresponduiący 57 gradusowi długości, to iest po 8. mil i minut 10. wypada mil geograficznych 2355 albo 9485 wiorst.

Nie ma na świecie takiego państwa, ani też była taka Monarchiia, którąby tak obszerne posiadała Kraje jak Rossyya, gdyż ani Monarchiia Alexandra Wielkiego, ani rozległe Państwo Rzymskie w tey mierze zrownać się nie może z Cesarstwem Rossyiskim; w czem zaś szczegulniey inne przechodzi, iest: iż ten niezmierny przeciąg Krajów żadnym innym Państwem bynaymniey nie iest przerwany: tak dalece, iż Monarchini władaiąca ogromnym tem Mocarstwem bez nayrnnieyszey od obcego iakiego Państwa

prze-

przeszkody wolnie swą władzę rozpościrzenić może do nayodleglejszych granic Kraju.

Co do *obszerności* Cesarstwa Rossyiskiego, podług kalkulacyi sławnego Geografa *Büschinga*, Rossya Europeyska bez nowo przyłaczonych za teraźnieyszego panowania Krajów, zamyka w sobie 57,600 mil geograficznych kwadratowych. Do tych przydawszy *Białą-Ruś*, która ma około 2064. mil kwadratowych, i *Tartaryą* mnieyszą z wliczeniem Półwyspu *Krymu* albo *Chersonezu Tauryki* maiącą 2375. takichże mil, to wynosi na kraje Rossyi Europeyskiey 62,039 mil kwadratowych geograficznych; równa się przeto wielkością swoią Cesarstwu Niemieckiemu, Francyi, Hiszpanii, Portugallii, Włochom, Wielkiey Brytanii, Polszcze, i Turcyi Europeyskiey razem wziętym.

Kraje Azyatyckie Rossyi zamykaią w sobie Królestwa: Kazańskie, Astrachańskie, Sybirskie i inne Prowincye, które wszystkie zawieraią 272,863 mil kwadratowych geograficznych; z tych sama Sybiriia zabiera 240,000 mil kwadratowych, przez co większa jest od Europy przeszło 68,000 mil kwadratowych; po-

nie-

nieważ Europa zamyka tylko wsobie 171,834mil kwadratowych geograficznych

Wszyſtkie zatem kraie Roſsyi razem wzięte, nie licząc Wysp na Oceanie wschodnim leżących, składaią ogromną Monarchiią od 334,902 mil kwadratowych geograficznych albo przeszło 26,000,000 wiorſt kwadratowych, co wynoſi piąta prawie część całey mieſzkalney Ziemi, a blisko dwa razy więcey niż cała Eurpa.

G O R Y.

1. Góry *północne* ciągną ſie miedzy Morzem Północnym, Białym, Baltyckim, Jeziorami Ladogą i Onegą: łączą się z Górami Ołoneckiemi przygranicy Szwedzkiey i zamykaią w sobie kruſzce złote, srebrne, miedziane, żelazne i marmury rożne.

2. *Wielka rozciagłość Gór* między Moskwa, Torobem Smoleńskiem i Tulą leżących, u Geografów oznaczone są powszechnym imieniém *Montes Alauni.* W niektórych z tych gór znayduią ſię węgle kamienne i ruda żelazna. Z nich biorą początek cztery wielkie Rzeki, które w cztery różne Morza w padaią, iako to: Wołga, Dniepr, Don, Dzwina zachodnia. 3. Gó-

Góry Taurychie ciągną ſię wdłuż południowych brzegów Półwyspu Tauryki; z nich wypływaią wszyſtkie Rzeki Taurychie.

4. *Góry Kaukazkie* rozciągaią ſię od Morza Kaspiiskiego do Czarnego, i obfituią w srebrne i miedziane kruszcze.

5. *Góry Uralskie* u Geografów nazwane *Montes Riphæi*, ciągną się w ſzerz całey Roſsyi zacząwszy od Rzeki *Ural* do Morza północnego. Znayduią ſię w nich złote, ſrebrne, miedziane i żelazne kruſzcze w wielkiey obfitości; przytem rożne drogie kamienie i wiele Magnesu.

6. *Góry Sybirskie* rozciągaią ſię po całey prawie Sybirii. Cześć ich leżąca między Rzekami Ob i Irtyſz nazywaią ſię *Górami Altayskiemi*, co w iezyku Mungalskim znaczy Góry złote, dla wielu drogich tamże znayduiących ſię miner. Inne leżące między Rrzekami Jenisey, i Selenga, i na około ieziora Baykal, nazywaią ſię *Saiańskiemi;* ciągną się ku Odnodze Ochodzkieiy Oceanu wschodniego, i przechodzą przez sam środed Półwyspu Kamczatki. Góry te nie mniey rozciągłością swoią, iako i licznemi w nich znayduiącemi ſię minerami są znaczne. Z tych *Altayskie* zamykaią w sobie bogate Mine-

Minery, *Koliwańskie* nayobfitsze ze wszystkich miner Rossyiskich w złoto i srebro. *Sajańskie* zawieraią w sobie nieprzebrane mnóstwo miedzi i żelaza. *Nerczyńskie* zaś leżące przy granicy Chińskiey, oprócz złota i srebra, obfituią w różne drogie kamienie.

7. Oprócz namienionych Gór znayduią się na Półwyspie Kamczatce trzy Góry płomienie ogniste wybuchaiące; pierwsza *Awaczyńska* na północ Odnogi Awaczyńskiey; druga *Tulbaczyńska* między Rzeką Kamczatką i Tulbaczychą, która Roku 1739 pierwszey raz ogień wyrzucać zaczęła; trzecia *Wysoka Góra Kamczatska*, która od Roku 1725 do 1731 prawie nieustannie ogniste płomienie wyrzucała. Na wyspie *Analażce* iedney z Wysp *Adryanowskich* na Oceanie wschodnim leżących, znayduią się dwie Góry ogień wybuchaiące; podobnież znayduie się iedna na wyspie *Achmucie*, i na niektórych niezamieszkanych Wyspach *Kurylskich*.

JEZIORA ZNACZNIEYSZE.

1. Ladoga, Jezioro naywiększe i nayrybnieysze w Europie, ma długości 175 wiorst, szerokości 105. leży między

dzy Gubernią Petersburską i między Namieſtnictwem Wiburskim i Ołoneckim. Łączy ſię z Morzem Baltyckim Rzeką Newą, która z tego Jeziora wypływa, z Jeziorem Onegą łączy ſię Rzeką Swirią, z Jeziorem Ilmen, Rzeką Wołchową.

2. *Onega* leży w Namieſtnictwie Ołoneckim; długość tego Jeziora wynoſi 200 wiorſt, szerokość 80.

3. *Peypus* ma wzdłuż 80. wiorſt, wserz 60 Łączy ſię z *Jeziorem Pskowskim*, maiącym długości wiorſt 50 szerokości 40.

4. *Ilmen* leży w namieſtnictwie Nowgorodzkim; ma długości 40 wiorſt, szerokości 30.

5. Jezioro białe albo *Biело Oziero* leży w tymże Namieſtnictwie, ma wzdłuż 50 wiorſt, w szerz 30.

W części Azyatyckiey Jeziora znacznieysze są następuiące:

Baykal leży w namieſtnictwie Irkuckim rozciąga się wzdłuż na 600. wiorſt, w serz od 30. do 70. wiorſt, co wynoſić może około 556 mil kwadratowych geograficznych. Mieszkańcy tameczni nazywaia to Jezioro Morzem świętym, z powodu osobliwszego uszanowania, które ku niemu maią. Woda w nim ieſt słod-

ka

ka i przeyzroczyſta, zdaleka zaś zdaie ſię mieć kolor wody morskiey. Poławia ſię w nim wielkie mnoſtwo Szczupaków, Jeſiotrów, i czarnych Psów morskich, które ſię tu tylko w tym kolorze znayduią.

Altay, inaczey zwane *Teleskie* iezioro, leży w Namieſtnictwie Koliwańskim; ma wzdłuż 126 wiorſt, w szerz 84. Jezioro, to w południowey ſtronie nigdy nie marznie, w północney rzadko.

Czany. Jezioro to leży w Stepach Barabińskich między Rzekami Ob i Irtyſz; obfituie wielce w Ryby, a łącząc ſię z wielu na około leżącemi Jeziorami zaymuie wielką obszerność.

Między wielką liczbą Jezior słonych, które w obfitości wielkiemu temu Państwu doſtarczaią soli, znacznieysze są: *Eltońskie*, *Bogdyńskie*, *Inderskie* nie wymieniaiąc wiele innych Jezior słonych, Zatok morskich i zrzódeł znayduiących się w Namieſtnictwach *Mało-Rosyiskich*, *w Katerynosławskim*, *Kaukaskim*, *w Tauryce i* innych wielu.

Wody mineralne tak ciepłe iako i zimne różnych własności, znayduią ſię po różnych ſtronach Rosſyi, a mianowicie w Namieſtnictwach: *Koliwańskim*, *Kaukaskim*, w Prowincyi *Astrachańskiey &c*.

RZEKI ZNACZNIEYSZE.

DO MORZA BALTYCKIEGO WPADAIĄCE SĄ:

Dzwina zachodnia, tak nazwana dla różnicy od Dzwiny północney wpadaiącey do Morza Białego, zaczyna się w Namiestnictwie Twerskim, płynie przez Pskowskie, Połockie, Ryskie, i wpada do Odnogi Ryskiey. Rzeki do niey w padaiące są: *Uła*, *Obol*, *Uszacz*, *Połota*, *Drysa*, *Dzisna*, *Saria*, *Ewikszta* i inne.

Newa bardzo szeroko i bystro płynąca rzeka początek swóy bierze z Jeziora *Ladogi*, a upłynąwszy 60 wiorst, wpada nie daleko Petersburga do Odnogi Finlandzkiey,

Narowa wychodzi z Jeziora *Peypus*, zbliżaiąc się o dwie wiorsty od Miasta Narwy, formuie wielką Katarakte, spadaiąc z wysokiey skały niby na kilka piątr podzieloney, z których nayniższe ma 12 stop wysokości; za tem Miastem w pada do Odnogi Finlandzkiey.

DO MORZA CZARNEGO.

Dniepr zaczyna się w Namiestnictwie Smoleńskim, a poupłynieniu blisko 1500 wiorst wpada do Morza Czarnego mię-

między Oczakowem i Kimburnem, formuiąc szeroki Liman albo Zatokę, maiącą długości około 60 wiorst, a szerokośćci od 2 do 10 wiorst.

Boh początek swoy bierze w Polszcze; od złączenia się z Rzeką *Siniuchą*, albo inaczey zwaną *Sinie Wody*, aż do uyścia swego formuie granicę między Rossyą i Państwem Tureckim.

Kuban wychodzi z Gór Kaukaskich, i wpada dwóma głównemi uyściami do Morza Azowskiego i Czarnego; z tych lewe Koryto wpadaiące do Morza Czarnego odgranicza Rossyą od Narodów Kaukaskich.

DO MORZA AZOWSKIEGO.

Don bierze początek swoy w Namiestnictwie Tulskim, a ubiegłszy około 1,100 wiorst wpada trzema uyściami do Morza Azowskiego.

Salgir głównieysza z Rzek Tauryckich wychodzi z gór tego Półwyspu, i wpada do tegoż Morza.

DO MORZA KASPIYSKEGO.

Wołga naywiększa z Rzek Europeyskich zaczyna się w Namiestnictwie

Twerskim. Wodę ma przezroczystą, i żywi niezmierne mnostwo wielkich i wybornych Ryb, a mianowicie: Szterledów, Jesiotrów, Siewrug, Sumów, Karpiów wielkich inaczey zwanych *Sazan* ważących do 30. funtów, i Bieług które maią około 3. do 5. sążni długości i z których robią naywięcey Kawioru. Mnóstwo ich w tey Rzecze jest tak nadzwyczayne, a zwłaszcza przy Mieście Astrachan, iż woda od nich miewa nieprzyiemny smak, i pospolicie bywa mętna. Między wielo znacznemi Rzekami do niey wpadaiącemi znacznieysze są: *Oka* sławna wybornemi Szterledami, które są bardziey żółte i tłuste, niż poławiaiące się w Wołdze; przyimuie w siebie Rzekę *Moskwę*. Inne Rzeki do Wołgi w padaiące są: *Kama*, *Biała*, *Twerca*. Ta ostatnia Rzeka ma bieg tak gwałtowney a zwłaszcza w przeciągu siedmiu mil, iż statki płynące na niey pospolicie ten przeciąg w jedney godzinie ubiegaią. Wołga płynie około 3500. wiorst, a podzieliwszy się w uściu swoim więcey jak na sześćdziesiąt Koryt, wpada do Morza Kaspiiskiego.

Ural dawniey zwany *Jaik* jedna z naybrybnieyszycg Rzek w Rossyi, wychodzi z Gór Uralskich w Namiestnictwie Ufimskim,

sinskim, a ubiegłszy około 1,200 wiorſt, w pada do tegoż morza.

Emba zaczyna ſię w Stepach Kirgiiskich, ma do uyścia swego biegu blisko 600 wiorſt.

Terek wypływa z Gór Kaukaskich, bierze w ſiebie wiele Rzek iako to: *Malkę*, *Sunzę*, *Baksan* i inne.

DO MORZA BIAŁEGO, PÓŁNOCNEGO, Y LODOWATEGO.

Dzwina północna składa ſię w początku z dwuch Rzek *Sychony* i *Juchy*, o 30 wiorſt od Miaſta Archangel wpada do Morza Białego.

Wielka Pieczora zaczyna ſię z Gór Uralskich w namieſtnictwie Wołochodzkim, wpada do Morza Północnego.

Ob Rzeka wypływa pod imieniem *Bji* z ieziora Altayskiego, a złączywszy ſię z wielu znacznemi Rzekami, iako to: *Ket*, *Bach*, *Katuna*, *Tom* *Irtysz*, do którey oſtatniey nie mało znacznych Rzek wpada, po upłynieniu więcey 3000 wiorſt wpada do Morza lodowatego, formuiąc w uyściu swoim znaczną Odnogę, która między tęgi Ląd zachodzi na 24 mile. Rzeka ta wielce ieſt rybna, a nad to od samego prawie początku żeglowna.

Jenisey ma początek z dwóch Rzek

Utu-

Ułukemy i Baykemy, płynie prawie w linii proſtey ku północy w przeciągu 2500 wiorſt. W ieſieni gdy naymniey ma wody, szerokość iey wynoſi około 370 sążni; płynie bardzo byſtro; lecz zbliżaiąc ſię do uyścia swego bieg iey ledwie ieſt znaczny. Jenisey ma tę osobliwość, iż przerzynaiąc Sybiriią, dzieli ią na dwie wielce od ſiebie rożniące ſię ſtrony. Kraie leżące z tey ſtrony brzegu zachodniego co do produktów, roślin i własności ziemi, prawie w niczym ſię nie różnią od innych kraiów Europeyskich. Lecz ſtanąwszy na drugim brzegu, ziemia wcale inną wyſtawuie poſtać, gdyż nie widać tam ani naypospolitszych nawet w Europie roślin, lecz same tylko właściwe kraiom Azyatyckim; zwierzęta welce są różne, a u Mieszkańców inny zgoła sposób życia.

Lena z naywiększych Rzek na świecie, zaczyna ſię z Gór otaczaiących Jezioro Baykal, a po upłynieniu około 3600 wiorſt, powiększona wielu znacznemi Rzekami wpada piącią uyściami do Morza Lodowatego. Między wpadaiącemi do niey rzekami znacznieysze są: *Wilui Aldan i Wityn.*

Jana płynie po prawey ſtronie Leny, a prze-

przebiegłszy więcey 600 wiorst ginie w temże Morzu.

Indygir bierze początek z Gór, nad Oceanem Wschodnim leżących, a zwróciwszy bieg ku północy, wpada do Morza Lodowatego.

Kolima zaczyna się z tychże Gór i przy uyściu swoim dzieli się na dwa Koryta.

DO MORZA WSCHODNIEGO.

Amur początek bierze w Dauryi, (c) i formuie się z dwóch Rzek *Szyłki* i *Arguny*, a przepłynąwszy przez znaczny przeciąg Cesarstwa Chińskiego, wpada do Oceanu wschodniego.

Ochota z tąd naysławnieysza, iż od niey nazwisko bierze odnoga Ochocka, do którey wpada.

Penżyna wpada do odnogi Penzyńskiey.

Anadyr zaczyna się w Prowincyi Ochockiey, i wpada do Oceanu wschodniego.

Kamczatka płynie przez Półwysep tegoż imienia, i kończy bieg swóy w Oceanie

(c) Daurya nazywa się część południowa Namiestnictwa Irkuckiego, leżąca nad Rzeką Amur, i wpadaiącemi do niey Rzekami; nazwisko swoie bierze od Narodu pogranicznego Daurów pod Panowaniem Chińskim zostaiącego.

nie Wschodnim, którego część leżąca przy tym Półwyspie nazywa się Morzem Kamczatskim.

KRAJE ROSSYI.

Rossya ogolnie uważana, dzielić się może na Kraie *właściwe, odzyskane i nabyte.*

Kraie właściwe zaymuią naywiększą część Rossyi Europeyskiey od dawnych czasów posiadaną pod imieniem Rossyi Wielkiey.

Kraie odzyskane od Polski są Prowincye: Kiiowska, Smoleńska, Siewierska, Czernichowska i Starodubowska.

Kraie nabyte w Azyi są: Królestwo Kazańskie, Astrachańskie, Sybirskie, Kraje zawoiowane od Turcyi nad Morzem Azowskim, od Persyi zdobyte znaczne prowincye nad Morzem Kaspiyskim.

Kraie nabyte od Szwecyi są Xięstwa: Inflantskie, Estońskie, Ingrii, Karelii, i część Wielkiego Xięstwa Finlandzkiego.

Kraie nabyte od Polski, częścią *odzyskane* są: Część Inflant niegdyś do Polski należąca, Woiewodztwa: Witebskie i Mścisławskie, część Woiewodztwa Połockiego i Mińskiego, przyłączone zostały do Rossyi Roku 1772.

Kra-

Kraie późniey nabyte są: Półwysep Krymu albo *Chersonesus Taurica*, Tartaria Kubańska, Nagayska i Wyspa Taman albo *Fanagoria*, przyłączone zostały Roku 1783. Do tych przydać trzeba Państwo Kartalinii i Kachetu, które tegoż Roku pod hołd Rossyi poddało się.

PODZIAŁ ROSSYI.

Według nowo uczynionego rozrządzenia Rossya dzieli się na 41. Wielkorządztw albo Namiestnictw, do których przydać trzeba ieszcze oddzielną Prowincyą albo tak zwaną *Obłast* Tauryki, z przyczyny niedostarczaiącey liczby Mieszkańców, i Siedliska Dońskich Kozaków, którzy będąc zostawieni przy dawnych swych prawach, w liczbie Namiestnictw nie są umieszczeni. Każde z tych Namiestnictw dzieli się na pewną liczbę Powiatów, w każdym z tych Powiatów znayduie się około 20 do 30 tysięcy Dusz męzkich w Rewizyą wchodzących. Tabella następuiąca okazuie Namiestnictwa z wyrażeniem Powiatów, i liczby Mieszkańców oboiey płci w każdym Namiestnictwie, podług ostatniey Rewizyi uczynioney Roku 1782. (*d*)

Namie-

(*d*) Słowa skrócone Sto: znaczą *Stolica*, Na: znaczy *Namiestnictwa*, Rz: *Rzeka*, F, *Forteca*, P. *Port*,

	Namieſtnictwa	Powiaty i liczba Mieszkańców obojey płci w każdym Namieſtnictwie.
1	Gubernia Petersburska.	1. *Sankt Petersburg* Stol: Państwa i Gubernii nad Rz: Newą P. F. 2. Szliſſelburg F. 3. Zofia. 4. Oranienbaum. 5. Rożeſtwem. 6. Jamburg. 7. Narwa F. P. 8. Gdów. 9. Ługa. 10. Nowa Ładoga. *Ludzi* 367,200.
2	Wiburskie.	1. Wibur St: Na: P. F. 2. Fridrichsham F. 3. Wilmanſtrand F. 4. Kexholm F. 5. Nislot F. 9. Serdopol. *Ludzi* 186,500.
3	Archangelskie.	1. Archangel nad Rze: *Dzwiną* P. St: Na: 2. Kołmogory. 3. Szenkurſt, 4. Pinega. 5. Onega. 6. Kola. P. 7. Mezen. *Ludzi* 170,300.

Na-

	Namieſtnictwa	Powiaty i Liczba Mieszkańców obojey płci.
4	Ołoneckie.	1. Petrozawodzk nad Jezio: *Onegą* St. N: 2. Ołonec. 3. Wytegra. 4. Powieniec. 5. Kargapol. 6. Pudoż. 7. Kem. 8. Ładeyńskie pole. *Ludzi* 206,100.
5	Rewelskie.	1 Rewel P. F. Sto: Na: 2. Weyſſenſtein. 3. Habsal P. 4. Weyſſenberg. 5. Port Baltycki. *Ludzi* 202,300.
6	Rygskie.	1 Ryga nad Rz: *Dzwiną* P. F. St. Na: 2. Wenden 3. Wolmar. 4. Pernau P. F. 5. Walk. 6. Derpt. 7. Fellin. 8. Werro. 9. Arensberg. *Ludzi* 527,583.
7	Połockie.	1 Połock nad Rz: *Dzwiną* St: Na: 2. Drysa. 3. Siebież. 4. Newel. 5. Düneburg. 6. Rzeżyca. 7. Lu-

Na-

	Namieſtnictwa	Powiaty i liczba Mieszkańców obojey płci.
		cyn. 8. Witebsk. 9. Wieliż. 10. Horodek. 11. Suraż. *Ludzi* 668,962.
8	Mohilewskie.	1. Mohilew nad Rz: *Dnieprem* St: Na: 2. Czansy. 3. Stary Bychow. 4. Orſza. 5. Babinowicze 6. Kopyś. 7. Sienno. 8. Mscisław. 9. Czeraków. 10. Klimowicze. 11. Rohaczew. 12. Bielica. *Ludzi* 702,000.
9	Smoleńskie	1. Smoleńsk nad Rz: *Dnieprem* St: Na: 2. Rosławł. 3. Dorohobuz. 4. Porecze 5. Wiazma. 6. Syczewsk 7. Biełoy. 8. Jelnia. 9. Hżatsk. 10. Duchowſzczyzna. 11. Krasnoy. 12. Juchnow. *Ludzi* 892,300.

Na-

	Namieſtnictwa	Powiaty i liczba Mieszkańców obojey płci.
10	Pskowskie.	1. Psków nad Rz: *Wieliką* St: Na: 2. Oſtrów. 3. Opoczka. 4. Noworzew. 5. Wielkie Łuki. 6. Toropsk 7. Chołm. 8. Porchów. 9. Pieczora. *Ludzi* 578,100.
11	Nowgorodzkie.	1. Nowogorod nad Rzeką *Wołchową* St: Na: 2. Kreſtcy. 3. Stara Ruſa. 4. Wołday. 5. Borowiczy. 6. Tychwin. 7. Uſtyużna. 8. Biełoziersk. 9. Czerepowiec. 10. Kiryłów. *Ludzi* 577,500.
12	Twerskie.	1. Twer nad Rz: *Wołgą* St: Na: 2. Kolazyn. 3. Kaſzyn. 4. Wieſiehońsk. 5. Kraſnoy Chołm, 6. Wyżny Wołoczok. 7. Bieżeck 8. Rzew- - Wołodimiróy. 9. Oſtaſzków. 10. Zubców. 11. Staryca. 12. Torzosk. 13. Korczewa. *Ludzi* 903,600.

	Namiestnictwa	Powiaty i liczba Mieszkańców obojey płci.
13	Jarosław-skie.	1. Jarostław nad Rz: *Wołgą* St: Na: 2. Rostów. 3. Petrowsk. 4. Borysohlebsk. 5. Myszkin. 6. Uglicz. 7. Rybińsk. 8. Poszochne. 9. Lubym. 10. Mołoga. 11. Daniłów. 12. Romanów. *Ludzi* 740,900.
14	Wołocho-dzkie.	1. Wołogda nad Rz: *Wołogdą* St: Na: 2. Bielsk. 3. Totma 4. Grazowiec. 5. Kadników. 6. Ustiug. 7. Solwyczechodzk. 8. Lalsk 9. Nikolsk. 10. Krasnoborsk. 11. Ustsysolsk. 12. Jareńsk. *Ludzi* 556.200.
15	Kostram-skie.	1. Kostroma nad Rz: *Wołgą* St: Na: 2. Nerechta. 3. Plesa. 4. Ług. 5. Kinieszma. 6. Bui. 7. Sol Halicka. 8. Jurewiec Pozwolski. 9. Halicz. 10. Kadyi. 11. Czuchloma. 12. Makaryiew. 13. Wetłucha. 14. Ko-

Namiestnictwa		Powiaty i liczba Mieszkańców.
		Kołobryw. 15. Warnawin. *Ludzi* 815,500.
16	Niżegorodzkie.	1. Niżny Nowgoród nad Rz: *Wołgą* St: Na: 2. Horbatów. 3. Arzamas. 4. Makariew. 5. Peczynki. 6. Ardatów. 7. Łukojanów. 8. Serhacz. 9. Perezów. 10. Kniahin. 11. Bałachna. 12. Wasil. 13. Siemienów. *Ludzi* 816,200.
17	Włodimirskie.	1. Włodimir nad Rz: *Klazmą* St: Na: 2. Susdal. 3. Peresław Zaleskoy. 4. Juryew Polskoy. 5. Szuja. 6. Horochowiec. 7. Murom. 8. Alexandrów. 9. Kirżacz. 10. Pokrów. 11. Sudoda. 12. Kowrów. 13. Wiazniki. 14. Mielenki. *Ludzi* 871,050.

Mo-

	Namieſtnictwa	Liczba Powiatów i Mieszkańców.
18	Gubernia Moskiewska.	1. Moskwa nad Rz: *Moskwą* St: dawna Państwa i Na: 2. Woskreseńsk. 3. Bohorodzk. 4. Bronnicy. 5. Rusa. 6. Kołomnia. 7. Sierchupów. 8. Nikitsk. 9. Podol. 10. Zwenigorod. 11. Możaysk. 12. Wołokołamsk. 13. Klin. 14. Dmitrów. 15. Wereja. *Ludzi* 883,400.
19	Kałuskie.	1. Kaługa nad Rz: *Oką* St: Na: 2 Kozielsk. 3. Peremyśl. 4. Jarosławiec mały. 5. Lichwin. 6. Mieszczowsk. 7. Sierpeysk. 8. Mosalsk. 9. Tarusa. 10. Miedyn. 11. Borowsk. 12. Zyzdra. *Ludzi* 784,500.
20	Tulskie.	1. Tula nad Rz: *Upią* St: Na: 2. Alexin. 3. Kaszyra. 4. Wieniew. 5. Bohorodyck. 6. Epifan. 7. Efremów. 8. Nowoſil 9. Kropiwna

	Namieſtnictwa	Liczba Powiatów i mieszkańców.
		piwna. 11. Odosów, 12. Bielew. *Ludzi* 876,200.
21	Rezańskie.	1. Rezan nad Rz: *Oką* St: Na: 2. Zaraysk 3. Michayłów. 4. Pronsk 5. Skopin. 6. Danków. 7. Rjask. 8. Sapożok. 9. Spask. 10. Kaſimów. 11. Oranienburg. 12. Ehorewsk. *Ludzi* 869,400.
22	Tambowskie.	1. Tambów nad Rz: *Cną* St: Na: 2 Szatsk. 3. Kozłów. 4. Kadom. 5. Teminków. 6 Lebiedan. 7. Usman. 8. Borysohlebsk. 9. Elatma. 10. Kirsonów. 11. Morsza. 12. Spask. 13. Lipiec. *Ludzi* 887,000.
23	Orłowskie.	Orel nad Rz: *Oką* St: Na: 2. Jelec. 3. Siewsk. 4. Brańsk. 5. Karaczew. 6. Kró-

Namieſtnictwa		Liczba Powiatów i Mieszkańców.
		Kromy. 7. Mceńsk. 8. Bołchów. 9. Trubczewsk. 10. Liwny. 11. Dmitrowsk. 12. Deszkim. 13. Mały Archanielsk. *Ludzi* 968,300.
24	Kurskie.	1. Kursk nad Rz: *Kuryą* St: Na: 2. Biełogorod. 3. Obojan 4. Stary Oskol. 5. Rylsk. 6. Putiwl. 7. Nowy Oskol. 8. Korocza. 9. Sudża. 10. Bohatoy. 11. Fateż. 12. Szychry. 13. Tim. 14. Dmitrów. 15. Lhów. *Ludzi* 920,000.
25	Woronezkie.	1. Woroneż nad Rz: *Woroneżą* St: Na: 2. Zadońsk 3. Bobrów. 4. Ziemiańsk. 5. Niżne dewick. 6. Biriucz. 7. Liweńsk. 8. Kalitwa. 9. Wałuyki. 10. Biełowodzk. 11. Kupeńsk. 12 Bohuczar. 13. Pawłowsk. 14. Oſtrohożk. 15. Krotojak. *Ludzi* 809,600.

	Namieſtnictwa	Liczba Powiatów i Mieszkańców.
26	Charkowskie.	1. Charków nad Rz: *Charkową* St: Na: 2. Czuhuiew. 3. Wołczańsk. 4 Zołoczew. 5. Wałki. 6. Achtyrka. 7. Krasnykut. 8. Bohoduchow. 9. Sumy. 10. Miropole. 11. Biełopole. 12. Leybiedyn 13. Niedrybayłow. 14. Chotmitsk 15. Izyum. *Ludzi* 782,800.
27	Nowogorodzkie. Siewierskie	1. Nowogorod - Siewierski nad Rz: *Disną* St: Na: 2. Starodub. 3. Pohar. 4. Mglin. 5. Głuchów. 6. Królewiec. 7. Korop. 8. Sośnica. 9. Konotop. 10. Nowomieſte. 11 Suraż. *Ludzi* 742,000
28	Czernihowskie.	1. Czernihów nad Rz: *Disną* St: Na: 2. Horodna. 3. Berezna. 4, Borzna. 5. Niżyn 6. Pryłuki. 7. Hlinsk. 8. Romny, 9. Łochwica. 10. Hadycz. 11. Zien-

	Namieſtnictwa	Liczba Powiatów i Mieszkańców.
		Zienkow. *Ludzi* 741,800.
29	Kiiowskie.	1. Kiiow nad Rz: *Dnieprem.* St: Na: 2. Oſter. 3. Kozielec. 4. Pereasław. 5. Pryatyn. 6. Łubny. 7. Mirgorod. 8. Chorol. 9. Horodyszcze. 10. Zołotonosza 11. Hołtwa. *Ludzi* 795,800.
30	Katerynosławskie.	1. Katerynosław nad Rz: *Dnieprem* St: Na: 2. Krememczuk, *gdzie teraz przebywa Rząd Namiestnictwa.* 3. Cherson P. F. 4. Połtawa. F. 5. Sławieńsk. 6. Maryupol. 7. Bachmut. 8. Pawłograd. 9. Nowy Mirgorod. 10. Elizabetgrad. 11. Nowo Moskowsk. 12. Konſtantynograd. 13. Alexopol. 14. Doneck. 15. Alexandrya. *Ludzi* 744,550.

1. Sim-

	Namieſtnictwa	Liczba Powiatów i Mieszkańców.
31	Tayrycka. *Obłast.*	1. Simferopol niegdyś Achmeczet. nad Rz: *Salgirą* St: 2. Lewkopol. 3. Eupatorya, dawniey Kozłów. 4. Perekop. Dnieprowsk. 6. Melitopol. 7. Fanagorya, niegdyś Taman. *Ludzi* 100,000.

NAMIESTNICTWA AZYATYCKIE.

32	Kaukaskie.	1. Katerynograd. F. nad Rz: *Małką* St: Na: 2. Kislar. F. 3. Mozdok. F. 4. Gieorgiewsk. F. 5. Alexandrowsk. F 6. Stawropol. F. 7. Astrachan. P. 8. Jenotaiewsk F. 9. Czernoiarsk. 10. Krasnoiarsk. F. *Ludzi* 212,600.
33	Saratówskie.	1. Saratów nad Rz: *Wołgą* St: Na: 2. Chwalińsk. 3. Wołsk. 4. Kuzneck. 5. Atkarsk. 6. Bałaszew. 7. Ser-

	Namieſtnictwa	Powiaty i Liczba Mieszkańców.
		Serdop. 8. Petrowk, 9. Kamyszyn. 10 Chopersk. 11. Carycyn. *Ludzi* 624,000.
34	Penzyńskie.	1. Penza nad Rz: *Penzą* St: Na: 2. Wyżny Łomów 3. Niżny Łomów. 4. Kiereńsk. 5. Narowczat. 6. Troick 7. Krasnosłobodzk. 8. Insara. 9. Czembar. 10. Mokszan. 11. Horodyszcze 12. Sarańsk. 13. Szcszkiew. *Ludzi* 640,700.
35	Wiatske.	1. Wiatka nad Rz: *Wiatką* St: Na: 2. Kay. 3. Kotelnicz 4. Słobożki. 5. Urzum. 6. Orłow. 7. Jareńsk. 8. Carewosanczursk. 9. Hłażow. 10. Jełabucha. 11. Małmysz. 12. Sarapul. 13. Nolinsk. *Ludzi* 817,100.
36	Kazańskie.	1. Kazan na Rz: *Kazanką* St: N: 2. Łaiszew. 3. Spask. 4. Czyſtopole. 5. Ma-

	Namieſtnictwa	Powiaty i Liczba Mieszkańców.
		5. Mamadysz. 6. Arsk. 7. Carewokokszaysk. 8. Czebokszary. 9. Kuzmodemiańsk. 10. Jadryn. 11. Cywilsk. 12. Tetyuszy. 13. Swiaźsk. *Ludzi* 763,300.
37	Symbirskie.	1. Symbyrsk nad Rz: *Wołgą* St: Na: 2. Syngilew. 3. Samara. 4. Stawropol. 5. Kanadey. 6. Syzran. 7. Tagay. 8. Karsun. 9. Kotyaków. 10. Alatyr. 11. Ardatów. 12. Kurmysz. 13. Buińsk. *Ludzi* 731,000.
38	Ufińskie.	1. Ufa nad Rz: *Białą* St: Na: 2. Birsk. 3. Menzielińsk. 4. Buhulma. 5. Buhurusław. 6. Czeliabińsk. 7. Biełebey. 8. Sterlitamsk 9. Orenburg. 10. Wierzchny-Uralsk. 11. Buzułuk. 12. Seryeiewsk. 13. Troick. *Ludzi* 355,598.

Perm

	Namieſtnictwa	Powiaty i Liczba Mieszkańców.
39	Permskie.	1. Perm nad Rz: *Kamą* St: Na: 2. Kungur. 3. Obwińsk 4. Solikamsk. 5. Ochan. 6. Osa. 7. Krasnousimsk. 8. Czerdyn. 9. Katerynoburg. 10. Szadryn. 11. Dalmatów. 12. Kamyszłów. 13. Irbit. 14. Wierchoturye. 15. Ałapaiew. *Ludzi* 798,950.
40	Tobolskie.	1. Tobolsk nad Rz: *Irtysz* St: Na: 2. Tara. 3. Jałutarowsk. 4. Tumen. 5. Turyńsk. 6. Berezów. 7. Surgut. 8. Omsk. 9. Iszym 10. Kurchan. 11. Tomsk. 12. Aczyńsk. 13. Jeniseysk 14. Turuchańsk. 15. Kaińsk. 16. Narym. *Ludzi* 514 700.
41	Koliwańskie.	1. Koliwan nad Rz: *Oby* St: Na: 2. Semipałatna F. 3. Biysk. 4. Kuznieck. 5. Krasnoiarsk. nad Rz: *Jenisey*. *Ludzi* 170,000. 1. Ir-

	Namieſtnictwa	Powiaty i Liczba Mieszkańców.
42	Irkuckie.	1. Irkuck nad Rz: *Angarą* St: Na: 2. Wierchny - Udyńsk. 3. Niżny-Udyńsk. 4. Kireńsk. 5. Nerczyńsk. 6. Doronińsk. 7. Barguzińsk. 8. Streteńsk. 9 Jakuck. 10. Olekmińsk. 11. Oleńsk. 12. Zychańsk. 13. Zaszywersk. 14. Ochock. 15. Niżychinsk. 16. Aklańsk. 17. Niżny. Kamczatsk. *Ludzi* 375,150.
43	Siedliska Dońskich Kozaków.	1. Czerkask nad Rz. *Don* Stolica Dońskich Kozaków i Rządu woyskowego. Dzieli się na 113. Osad. *Ludzi* przeszło 200,000.

ROZRZĄDZENIE NAMIESTNICTW.

Między wielorakiemi dziełami, któremi panuiąca szczęśliwie CESARZOWA KATARZYNA II. sławę panowania swoiego nieśmiertelną uczyniła. słusz-

słusznie policzyć trzeba nowe rozrządzenie Namiestnictwa, a przytem ułatwienie sprawiedliwości po wszystkich Kraiach rozległego tego państwa. Wielka ta Monarchini uważaiąc iak wielu nieprzyzwoitościom ta część Rządu podlegała, ustanowiła mądre prawa, mocą których zbyt rozległe niegdyś Wielkorządztwa podzielono na mnieysze, wprowadziwszy przez nowe rozrządzenie równy kształ rządu po całym państwie, i iednostayny sposób wydzielania sprawiedliwości. Pierwsze dwa namiestnictwa, które według tego ułożenia otrzymały nowy ten porządek, były Twerskie i Smoleńskie, które odkryto na początku Roku 1776 po tem nastąpiło rozrządzenie różnych innych; Roku zaś 1778 w miesiącu Maiu wprowadzono tenże rząd do namiestnictwa Połockiego i Mohilewskiego; iakimże sposobem postąpiono z innemi, tak iż wszystkich namiestnictw liczą teraz 41. i przytem ieszcze dwie oddzielne prowincye Tauryki i kraiu Dońskich Kozaków. Mocą tego rozrządzenia podzielono każde namiestnictwo na pewną liczbę powiatów, okryśliwszy wielkość ich po 20 do 30 tysięcy dusz męzkich; ustanowiono w nich osobne Sądy, któreby

by ſię w miaſtach powiatowych odprawowały; że zaś tych niedoſtarczaiąca była liczba, przeto założono kosztem Monarszym 216 miaſt po większey części nowych, według wygotowanych na to umyślnie planow, dawnieysze zaś częścią poprawiono, częścią nowemi budowlami przyozdobiono. Prawo obierania zdatnych Sędziów oddała w ręce narodu, a dla uniknienia wszelkich nieprzyzwoitości wyznaczyła każdemu stopniowi doſtateczne pensye, (*e*) przez co pomnożyła znacznie wydatki skarbu swego niepowiększy bynaymniey podatków. *Dawniey*, mowi mądra ta Monarchini w pierwszey części rozrządzenia swego, *potrzeby własne może przywodziły niektórych, iż zbyt bacznemi byli w wyszukiwaniu własnych pożytków, teraz kray opłaca prace wasze; co więc niegdyś mogło zasługiwać na jakaś wymowkę, od tego momentu ſtaie się przeſtępſtwem.*

W każdym mieście ſtołecznym Gubernii lub namieſtnictwa znayduią ſię Sądy

(*e*) Wydatki w namieſtnictwie Połockim na utrzymanie urzędników cywilnych i Sądow wynoszą 111.689 rublow; nad to ieszcze na utrzymanie Kommend żołnierskich po miaſtach 5459 rublow.

dy albo izby wyższe Guberskie, w miastach zaś powiatowych Sądy szczegulne Powiatu każdego, od których apellować można do wyższych. Izby albo Sądy wyższe są: Rząd namiestniczy, izba spraw kryminalnych, izba spraw cywilnych, skarbowa Kancellarya powszechnego opatrywania, sąd summienny, Sądy Guberskie, Sądy Magistratowe Guberskie i wyższa rozprawa. Ze niektóre z nowo ustanowionych namiestnictw ieszcze są zbyt obszerne, a przeto wydzielanie sprawiedliwości mogłoby bydź nadto wielu trudnościom podlegaiące, podzielono ie zatem ieszcze na prowincye lub *Obłasty*, w których ustanowiono także niektóre Sądy wyższe. W miastach powiatowych zasiadaią: Sąd powiatowy, Sąd Szlacheckiey opieki, niższy ziemski, Magistratowe wielorakie sądy, i w niektórych niższa rosprawa.

Naywyższym zwierzchnikiem nad iednym lub więcey namiestnictwami iest Jenerał Gubernator, albo namiestnik Monarszy, przytem w każdym namiestnictwie z osobna iest Gubernator, i Vice-Gubernator, których nominacya od samey Monarchini zawisła; inne osoby do rządu i do rozmaitych sądów wcho-

dzące

ce częścią od senatu wyznaczone bywaią, części od obywatelów co lat 3 większością głosów wybieraią ſię. Między innemi poprawami kraiowemi policzyć ieszcze trzeba: znieſienie tortur, określenie urzędowne granic między namieſtnictwami, a nadewszyſtko między szlacheckiemi dobrami, które iuż po wielu ſtronach państwa są wymierzone, przez co częſtemu prawowaniu ſię, i mnogim kłótniom zapobieżono; uſtanowienie po miaſtach powiatowych dla dobra narodu zdatnych lekarzów i felczerów z wyznaczonemi doſtatecznemi pensyami; założenie kaſs generalnych pod imieniem Kancellaryi powszechnego opatrywania i kaſs szczegulnych po miaſtach na uſtanowienie i rozrządzenie szkoł kraiowych, szpitalów, opatrywanie sierót, utrzymanie miaſt i inne tem podobne uſtanowienia.

KLIMA Y WŁASNOSCI ZIEMI.

Wielka rozległość Cesarſtwa Rossyyskiego łatwo wnieść dozwala iak nierówne po rozmaitych prowincyach Klima bydź musi; zwłacza uważaiąc z iedney ſtrony wielki przeciąg kraiu od morza Kaspiyskiego do nayodlegleyszych

ſtron

ſtron morza lodowatego: z drugiey od morza Baltyckiego aż do naydalszych brzegów Oceanu wschodniego tak dalece, iż Rośsya sama iedna za wielką część świata poczytana bydź może. Z tem wszyſtkim Klima Rośsyi naywłaściwiey dzielić ſię może nieiako na trzy Pasma: *Północne*, *średnie i południowe.*

Klima północne rozciąga ſię od 57 gradusu szerokości geograficzney do północnych granic pańſtwa i zamyka w sobie Gubernią Petersburską i 14 namieſtnictw: Wiburskie, Ryskie, Pskowskie, Twerskie, Nowogrodzkie, Ołoneckie, Archangielskie, Wołochodzkie, Jarosławskie, Koſtromskie, Wiatskie Permskie, Topolskie.

Klima średnie zamyka ſię między 57 i 50 gradusem szerokości geograficzney, i zawiera w sobie Guberniią Moskiewską i 22 namieſtnictwa: Smoleńskie, Połockie, Mohilewskie, Czernichowskie, Nowgorodzkie-Siewierskie, Charkowskie, Kurskie, Orłowskie, Tulskie, Rezańskie, Wołodymirskie, Niżegorodzkie, Kazańskie, Simbirskie, Penzynskie, Tambowskie, Woronezkie, Saratowskie, Ufimskie, Koliwańskie, Irkuckie.

Klima południowe liczy ſię od 50 gra-

du-

dusu szerokości geograficzney do południowych granic Rofsyi i ma w sobie namiefinictwa: Kiiowskie, Katerynosławskie, Kaukaskie, półwysep Tauryki i Siedlisk- Dońskich Kozaków.

Wszyftkie trzy pasma idące wzdłuż Rofsyi, przedzielaią fię na dwoie górami Uralskiemi ciągnącemi fię w szerz całego pańftwa, od Oceanu północnego na przeciw Nowey ziemli, ku Stepom Kirgis Kaysaków; przez co każde ztych pasmów dzieli fię ieszcze na stronę *Zachodnią i Wschodnią.*

1. *Strona Zachodnią* w klimacie północnym od 57 gradusu do cyrkułu polarnego po wielu mieyscach ieft błotnifta, Kamienifta, i lasami zarosła; w niektórych iednak ftronach dość obfite i urodzayne ma grunta w zboże, len i konopie; a szczególniey w namiefinictwie Rygskim, Rewelskim, Pskowskim, Nowgorodzkim i Twerskim. Paftwiska po wielu ftronach są wyborne, a osobliwie w namiefinictwie Archangielskim około Kołmogoru, gdzie zaprowadzono wiele bydła Hollenderskiego, które wychowane teraz będąc w tamecznych ftronach przewyższa dobrocią i wielkością bydło Hollenderskie. Niedoftatek urodzaiów w in-

nych

nych okolicach tey strony nadgradza obfitość ryb w osobliwszych gatunkach, drogie futra zwierząt, handel znaczny rozmaitem drzewem, liczne fabryki i wyrabianie kruszców. Dalsza ſtrona leżąca za cyrkułem polarnym dla zbytecznych mrozów cała prawie okryta ieſt nieużytecznemi krzewinami, błotami, a mała liczba mieszkańców żywi ſię po większey części rybołoſtwem i wychowaniem renifetów.

2. *Strona zachodnia* leżąca w srednim Klimacie między 57 i 50 gradusem szerokości geograficzney zamyka naypięknieyszą, nayżyznieyszą i naylepiey oſiadłą część cesarſtwa Roſsyiskiego; paſtwiska ma wyborne, lasy użyteczne, grunta wszędzie prawie we wszyſtko urodzayne. Ta obfitość daie ſię widzieć osobliwie w namieſtnictwie Czernichowskim, Nowgorodzko-Siewierskim, Charkowskim, Woronezkim i Tambowskim, Pezyńskim, Simbirskim, Saratowskim, w których grunta po większey części żadney prawie uprawy niepotrzebuiąc nayobfitsze wydaią żniwa. Obszerne okolice nad brzegiem Wołgi, które ta rzeka wylewami swemi iako *Nil* w Egipcie niezmiernie żyznemi czyni, osadzono licznemi koloniami, które bardzo obfite przy miér-

nym

nym ſtaraniu odbieraią korzyści. W powszechności ta część Rosſyi obfituie naybardziey w rozmaite zboża, len konopie, ogrodne iarzyny i owoce; po wielu mieyscach uprawuie ſię mnóſtwo tabaki, wychów bydła ieſt znaczny; w lasach nayduie ſię różne drzewo do budowy i do ſtawiania okrętów zdatne, a mianowicie w namieſtnictwie Kazańskim, gdzie lasy napełnione są mnóſtwem nie przebranym dębów, które ztamtąd dla budowy okrętów wodą do Petersburga przyſtawuią.

3. *Strona Zachodnia* w części południowey Rosſyi od 50 gradusu szerokości do południowych iey granic, równa ſię, nie mniey co do umiarkowanego klima, iako i co do rozmaitości osobliwszych produktów, kraiom składaiącym średnią część Europy, wyiąwszy niektóre mniey urodzayne ſtrony między morzem Azowskim i Kaspiyskim, iako też około rzeki Ural i Emby, gdzie ſię rozciągaią piaszczyſte Stepy, które podlegaią wielkim upałom, i po większey części maią tylko słone wody, a bardzo mało lasów.

Namieſtnictwa Kiiowskie i Katerynosławskie maią grunta wyborne i prócz obfitych urodzaiów różnego zboża, obfituią osobliwie w rozmaite gatunki owo-

ców, wielkie rogate bydło; przytym wydaią wiele, tabaki, i po wielu ſtronach znayduią ſię dobre winnice. W niektórych ſtronach daie ſię czuć niedoſtatek drzewa wyiąwszy okolice leżące przy granicach Polskich, gdzie znayduią ſię dość znaczne dębowe i iodłowe lasy.

Półwysep Tauryki albo *Chersonesus Tauryca* leży między 47. i 45. gradusem szerokości; otoczony jeſt Morzem Czarnym, Azowskim i Gniłym (*f*) wązkie pasmo ziemi albo tak zwane *między morze Perekopskie* maiące w szerz około 7 wiorſt łączy go z ziemią cały półwysep dzieli ſię na dwie różne części, to ieſt: na kray równy i kray górzyſty. Pierwsza rozciąga ſię od Perekopu do rzeki Salgir, składa ſię z wielkim równin, które lubo maią ziemię dość dobrą, iednak dawni mieszkańcy mało iey uprawiali, zoſtawuiącą na pastwiska dla koni i bydła, które w tych stepach obfite maią pożywienie; przy tym w tey części nayduie ie ſię mało lasu i dobrych zrzódeł, lecz bardzo wiele iezior słonych. Kray górzy-

(f) *Morzem gniłym* albo *siwaszem* nazywa ſię błotnista odnoga od morza Azowskiego ciągnąca ſię na zachód do między morza Perekowskiego; długość tey odnogi wynoſi 140 wiorſt, szerokość 14.

rzyſty składa część południową a przytym naypięknieyszą i nayżyźnieyszą tego półwyspu; rozciąga ſię od *Teodozyi* albo dawniey *Kafy* do uyścia rzeki *Almy*, widać tam wszędzie grunta żyżne, paſtwiska usłane kwiatami i użytecznemi roslinami, góry pokryte zdatnym do budowy lasem, mnóſtwo zrzodeł i potoków z gór spadaiących, okolice całe zasadzone częścią rozmaitemi naydelikatnieyszemi drzewami owocowemi, które według obyczaiow Tatarów bardziey do lasów niż do ogrodów są podobne; częścią obszernemi winnicami, z krórych same Sudackie na 10 wiorſt rozciąga ſię. Do rozmaitych doſtatków, któremi natura ten kray udarowała, przydać trzeba powietrze zdrowe, ciepłe i umiarkowane, wyiąwszy okolicę nad brzegiem morza gniłego leżącą; upały letnie byłyby cieżkie gdyby przez częſte wiatry i deszcze nie były umiarkowane; śnieg rzadko dłużey trwa nad 2 lub 3 dni.

Wszyſtkie owoce iako to: figi, brzoskwinie, morele, migdały, pigwy, i inne, dochodzą do zupełney doyrzałości, bez naymnieyszey pomocy i opatrywania od mieszkańców.

Obszernieysze opisanie o własnościach

 ziemi

ziemi i wybornem położeniu półwyspu Tauryki, widzieć można w nowo wydaney Xiędze za roskazem J. O. Xiążęcia Imci POTEMKINA Taurycкiego, Generalnego Felt Marszałka woysk Rofsyiskich &c. &c. &c. i tegoż półwyspu Jenerał-Gubernatora, pod tytułem: *Fizyczeskoie opisanie Tauryczeskoy Obłaſti.*

Kray Dońskich Kozaków nie mniey co do łagodności klima, iako i co do wybornych gruntów porównać ſię może z nayżyźnieyszemi prowincyami. Obfituie w zboże, obszerne paſtwiska, i rozmaite rodzaie nayprzednieyszych owoców.

Namieſtniſtwo Kaukaskie składa część Rofsyi naybardziey ku południowi leżącą i wniektórych ſtronach podlega znacznym upałom. Składa się po większey części z rozległych płaszczyzn, z których inne doſtarczaią potrzebne paſtwiska, insze napełnione są zrzódłami i jeziorami słonemi. Kray leżący z obuſtron rzeki *Terek*, i około Mozdoka, ma ziemię bardzo żyzną, osobliwie w pszenicę, owoce delikatne, winogrona, morwowe drzewa, a po wszyſtkich prawie ſtronach widać wielkie mnóſtwo rozmaitego ptaſtwa; góry zaś okryte są lasami.

Strona Wschodnia Rofsyi zamykaiaca

w so-

w sobie Sybiryą, odgraniczona ieſt od południa wysokiemi górami, które ią oddzielaią od pańſtwa Chińskiego, i ciągną się do Oceanu wschodniego. Od tych gór Sybirya znaczną ma pochyłość ku brzegom morza lodowatego; co ieſt naygłównieyszą przyczyną tęgiego zimna w tym kraiu, ponieważ wcale wyſtawiony ieſt na mroźne wiatry północne, a zdrugiey ſtrony zasłoniony ieſt od ciepłych wiatrów temiż górami. Wszakże ta tęgość mrozów służy naybardziey części północney Sybiryi, która po wielkiey części ma chroſty i bagna mchem okryte, a ziemia, latem nawet, głębiey od pół łokcia nie odtaia, daley zaś w głąb wiecznie zdaie się bydź zmarzła. Do tęgości mrozów przydać trzeba długie w zimie nocy, ponieważ w kraiach tamecznych, a zwłaszcza około cyrkułu polarnego leżących, przez kilka tygodni prawie nieuſtanne są nocy. Z tem wszyſtkiem widać narody, które tam przebywaią i mieszkania w ziemi sobie robią; znayduią się nawet różne osady z Roſsyan, osobliwie nad rzeką *Jenisey*, do samych brzegów morza lodowatego, którzy rozmaite tamże dla siebie wynayduią pożytki. Między znacznieyszemi osadami temi liczy

się

się miasto Turchańsk, pod 66 gradusem szerokości geograficzney leżące, nad rzeką *Jenisey*. Chociaż bowiem lato tam iest krótkie, iednak tem przyiemnieysze, iż przez kilka tygodni prawie, słońce nieustannie nad horyzontem widzieć można; Za zbliżeniem się tego czasu zlatuie się niezliczone mnóstwo różnego ptastwa wodnego, któremi wszystkie prawie tameczne rzeki są okryte, z których zabiiania, i nayzwyczayney obfitości ryb, maią dostateczne opatrzenie potrzeb; zimę przepędzaią za przyświeceniem Xiężyca na polowaniu dzikich zwierząt, które tu bez braku wszystkie w nayprzednieyszych są gatunkach, iako to: lisy czarne, białe, błękitne, Sobole nayprzednieysze, Niedzwiedzie i wilki białe, i inne różne, któremi znaczny handel prowadzą. Jeszcze daley ku północy, i prawie nad samem brzegiem morza lodowatego, iest miasto Oleńsk pod 73. gradusem szerokości geograficzney, gdzie równie handel znaczny futrami prowadzi się.

Dalsza część Sybiryi rozciągaiąca się ku stronom południowym do rzeki *Leny* ma nadzwyczayney żyzności i we wszystko obfituiące grunta, wyborne pastwiska i użyteczne lasy. Mało iest kraiów,

któ-

którebyby tyle rybnych rzek i iezior miały, a przytym tyle zwierzyny, iak ta część Sybiryi. Pośrzod żyznych a obszernych płaszczyzn widać gdzie niegdzie nie wielkie wzgórki, większe zaś góry są nad granicą Chińską, między któremy nie zbywa także na urodzaynych okolicah. Kray ten iest tak obszerny, i tak dobrą ma ziemię, iż przy lekkiey pracy mógłby wystarczyć na wyżywienie wszystkich narodów w Europie. Nad to zamyka w sobie niewyczerpane minery bogatych kruszców, z których wiele, a podobno i naywięcey iest ieszcze nie tykanych, tak iż słusznie ten kray, Rossyiskim Peru zwać się może. Wiele z tych miner, lubo były dość zyskowne, że zaś w bliskości znaydowały się albo lepsze, albo do wyrabiania wygodnieysze, zostało zaniechanych; po wielu nawet mieyscach znayduie się srebro na powszechney warszcie ziemi. Jakoż ta część Rossyi niegdyś tak zaniedbania, zdaie się, iż przy pilnym zasileniu rządu kraiowego nową wcale odbiera postać. Na mieyscu nieprzebytych lasów widać wystawione piękne miasta, ludne wsie, i liczne z różnych narodów osady; a gdzie niegdyś było siedlisko zamieszków i ubostwa, okazuie się

te-

teraz porządek i doſtatki. W całym kraiu nie liczono nad dwa miaſta, gdy ſię pod panowanie Roſsyi doſtał około końca szesnaſtego wieku, teraz liczą ich 60 i więcey 3000 miaſteczek, twierdz, i wſi.

Półwysep *Kamczatka* rozciąga ſię od brzegów Azyi po morzu wschodnim; i ma wdłuż około 1150 wiorſt; składa ſię z wysokich gór i znacznych rzek, około których znayduią ſię obszerne łąki okryte wysoką trawą i kwiatami, które obfitą paszę dla bydła doſtarczaią, góry zaś okryte są zdatnym drzewem do budowy okrętów. Klima dość ma umiarkowane; gdyż ani mrozy zimą, ani upały latem nie bywaią zbytnie. Grzmoty bywaią rzadkie i słabe, lecz częſte lekkie trzęſienia ziemi. Według uczynionych doświadczeń; rolnictwo, wychowanie bydła, i iarzyny ogrodne bardzo dobrze ſię udaią. Przy tem obfituie ten półwysep w naypięknieysze zwierzęta, osobliwie w nayprzednieysze lisy, soboie, Bobry i inne; łowienie ryb, koni morskich, wielorybów i cieląt morskich ieſt iednem z naycelnieyszych przemysłów u tamecznych mieszkańców.

Trzęsienia ziemi oprócz półwyspu Kamczatki daią ſię czuć w górach Kaukazkich

i Al-

i Altayskich, w części południowey Syberyi, a mianowicie około ieziora *Baykal*, przy odnodze Ochodzkiey, i na niektórych Wyspach wschodnich,

W Y S P Y.

Wyspy na różnych morzach pod panowaniem Rossyiskim zostaiące znacznieysze są:

Na morzu Baltyckim: *Oesel*, *Dago*, *Moen*, i inne należą częścią do namiestnictwa Ryskiego, częścią do Rewelskiego, wszystkie są bardzo ludne.

Między morzem Czarnem i Azowskim: *Fanagorya* niegdyś Taman zwana, ma wzdłuż około 50 wiorst, wszerz 40 Grunta ma gliniaste i wyniosłe sposobne do uprawy, mieyscami piaszczyste. Obfituie w ieziora słone, ma także niektóre źrzodła na których zbiera się czarna *Naphta* albo kley ognisty

Na morzu północnym i białym: *Nowa Ziemla* od lądu oddzieloną cieśniną Waygacz, złożona z kilku wysp skalistych nie zamieszkana wprawdzie, lecz dla łowienia ryb, koni morskich i wielorybów iako i wyspa *Spitzbergen* latem wielce uczęszczana; zimą zaś, dla zabiiania Niedzwie-

dzwiedzi białych, lisów, i reniferów. Inne wyspy są: *Sołowiecka*, *Kałguiów*, i nie mało innych.

Na morzu wschodnim znayduią się dwa znaczne rzedy wysp; pierwszy składa się z *Wysp Kurylskich*, które ciągną się od południowego Kapu Kamczatki na 1300 wiorst ku Japonii; liczą ich 21 i płacą Rossyi daninę futrami. Drugi rząd formuią wyspy *Aleutskie* na wschod od Kamczatki około 250 wiorst odległe, i ciągną się do Kapu Ameryki północney *Alazka* albo *Alaksa* zwanego; bliższe z nich nazywaią się *Beryngowskiemi*, średnie *Adryanowskiemi*; dalsze zaś dochodzące do brzegów Ameryki nazywaią się *Lisiemi*, dla wielkiego mnóstwa tamże znayduiących się lisów czarnych. Te ostatnie wyspy naylepiey są osiadłe, i płacą podobnież futrami daninę Rossyi. Mieszkańcy tych wysp wiele maią podobieństwa do iednego z narodów Ameryki północney *Esquimaux* zwanego. Liczba tych wysp, które do tych czas są wiadome, wynosi 45.

PRODUKTA.

Rossya przy obszerności swych prowincyi, i osobliwszey żywności gruntów, ty-

tyle posiada rozmaitego rodzaiu produktów, iż wszystko to na łonie swym zawiera, co kray mocnym, bogatym, a przytym ieszcze handlownym uczynić może. Nie ma prawie tego rodzaiu produktów w Europie, któregoby Rossya nie miała w większey lub mnieyszey obfitości, nie wyłączaiąc tych nawet, które samym południowym kraiom tey części świata są właściwe, tak, iż w przypadku iakiego nieurodzaiu w iedney części państwa, sama iedna sobie iest dostateczną do nadgrodzenia tey straty z innych rozległych prowincyi swoich; co tem łatwiey wykonano bydź może, iż wszędzie znayduią się wielkie rzeki i kanały, przez które z nayodległeyszemi prowincyami nadgranicznemi kommunikacya się utrzymuie.

Zboże rozmaitego gatunku iest naycelnieyszem i nayważnieyszem produktem Rossyi; wszystkie prowincye państwa tego wydaią niezmierne rożnego zboża mnóstwo, szczegulniey zaś strona śrzednia i południowa Rossy, tak dalece, iż dość go ma do wyżywienia tylu milionów ludzi, do napełnienia licznych magazynów, do przedania za granicę wielu tysięcy łasztów, i do pędzenia tyle wódek iako i do robienia innych trunków, iż sama aren-

da

da *kabaków* albo karczem przynosi Skarbowi rocznego dochodu więcey 14 millionów rublów.

Len i *konopie* albo *pieńka* niemniey znacznym są kanałem bogactw kraiowych. W wielu namiestnictwach dwoiaki ten produkt iest naygłównieyszem artykułem przemysłu kraiowego, iż prócz potrzeb państwa, co rocznie wielka moc tak nie wyrobionego lnu i pieńki, iako i przerobionego na różne towary, w płótnach rozmaitych, linach, siemieniu lnianym, konopiach; oleiu, za granicę przedaie się. Według regestrów celnych pokazuie się, iż w ostatnich latach za granicę co rok wychodziło z samego tylko Petersburga i Rygi, nie licząc innych miast handlowych, pieńki około 2,300,000 pudów; lnu 1,000,000 pudów; płocien różnego gatunku 13,500,000 arszynów; oleiu 400,000 pudów i około 200,000 beczek konopi, siemienia lnianego.

Z lasów ma Rossya nieprzebrane mnóstwo rozmaitego drzewa, nie tylko do potrzeb kraiowych, i wystawienia byteż naywiększey floty, lecz dostarczaiąc go wiele innym mocarstwom, wielkie z tąd summy do kraiu wprowadza. Oprócz namiestnictwa Archangielskiego, Wiburskie-

skiego, Pskowskiego, Smoleńskiego i innych, Biała-Ruś prowadzi bardzo znaczny handel drzewem okrętowym, częścią Dnieprem posyłaiąc ie do Portów czarno-morskich, częścią dzwiną do morza Baltyckiego. W lasach Kazańskich leżących nad Wołgą znayduie się nadzwyczayna moc dębów, których bardzo wiele co rok do Petersburga dla budowy okrętów sprowadzaią: podobież nie mało dębów i mnogość dobrych masztów znayduie się nad rzeką *Doniec*, które tą rzeką i *Donem* posyłaią się do Portów nad morzem czarnem leżących. Nayzwyczaynieyszy handel drzewem prowadzi z zagranicznemi kraiami Ryga, Narwa, Wiburg i Archangiel, z których to miast, oprócz wielkiey liczby rozmaitego drzewa do budowy, sama Ryga w Roku 1786 przedała za granicę 5673 masztów okrętowych, i *szpirów*. Do tych korzyści przydać trzeba roczny wywóz potażu, smoły; rogoż, miodu i wosku, którego co rocznie około 20,000 pudów za granicę przedaią.

Oprócz powszechnych tych korzyści znayduie się po niektórych prowincyach wiele szczególnieyszych produktów a mianowicie.

Wino w różnych wybornych gatunkach znay-

znayduie ſię w Tauryce, gdzie bez wszelkiego prawie ſtarania i opatrzenia widzieć można obszerne okolice winnicami zarosłe, naylepszym winom Greckim w niczym nie uſtępuiące, i liczą tam około 15 gatunków rozmaitych winogron, z których wino białe i czerwone ieſt wyborne. Dla pomnożenia ich sprowadzono ieszcze latorośle z Węgier, które tak dobrze ſię udały, iż równey są dobroci z naylepszemi winami Węgierskiemi. Winogrona Aſtrachańskie sławne są dla osobliwszey dobroci i wielkości, z których tłoczone wino białe podobne ieſt smakiem do wina Szampańskiego, czerwone do Burgundzkiego. Ze zaś do tych czas ieszcze należycie oto ſię nie ſtarano, iżby przez dłuższy czas były chowane, przeto pędzą wiele wódki Francuzkiey i wielką moc winogron częścią świeżych, częścią suszonych po kraiu rozwożą. Ziemia Dońskich Kozaków wydaie tyle wina, iż częstokroć garniec płacą po 3 kopieyki. Nie mniey dobrze udaią się winnice, które zasadzono po innych prowincyach leżących od gradusu 48 szerokości, bliżey ku ſtronom południowym.

Owoce różne iako to: *Jabłka, gruszki, śliwy, wiśnie i trześnie*, znayduią ſię

obſicie

obficie po ogrodach w średniey części Rossyi, w południowych zaś, przy mnieyszym ftaraniu w nayprzednieyszych gatunkach wielkie ich mnóftwo znayduie fię.

Morele i brzoskwinie dochodzą do zupełney doyrzałości w okolicach Kislara, Aftrachanu, Czerkaska, Azowa i w Tauryce.

Kasztany w niewielkiey liczbie znayduią fię w namieftnictwie Woronezkim, i Kiiowskim, a więcey ieszcze w prowincyi Aftrachańskiey; łatwo iednak wnieść można, iż winnych ftronach, bardziey ku południowi leżących, lepieyby fię udawały.

Orzechy Włoskie w obfiości rosną w Mało-Rofsyi; zdayduią fię także około Czerkaska i Kislara; lecz, nie tak dobrze fie tam udaią dla zbytecznych upałów, którym tameczne płaszczyzny podlegaią.

Figi dochodzą do zupełney doyrzałości w okolicach Kislara, i w Tauryce, gdzie wiedzieć można drzewa figowe osobliwszey wielkości.

Migdały znayduią fię w Tauryce lubo nie nad to obficie; gdyż Tatarowie mało dbali o rozmnożenie ich; teraz spodziewać fie można, iż przy innym rządzie więcey ftarania w tey mierze dokładać nie zaniedbaią.

Gra-

Granatowe iabłka rosną w Tauryce i około Kislara.

Pigwy dość obficie rosną i w wybornych gatunkach. w Mozdoku, przytem w Tauryce w górach Kaukazkich, nay więcey zaś na wyspie Fanagoryi.

Oliwne drzewa znaczney wielkości są w Tauryce, w okolicach nad morzem czarnym leżących, przy Bałakławie.

Laurowe drzewa rosną w Tauryce w w górzyftych mieyscah bez naymnieyszego opatrzenia gdyż Tatarowie do tych cyas mało dbali o ozdoby, które te drzewa ogrodom nadaią.

Cedry znayduią się na górach Uralskich, z kąd orzechy cedrowe po kraiu rozwożą.

Bawełna dobrze się udaie w okolicach Kislara, i innych ftronach nad morzem Kaspiyskim leżących.

Lukrecya w nadzwyczaynem mnóftwie rośnie w prowincyi Aftrachańskiey; drzewka dochodzą tam wysokości arszyna, a grubości ręki człowieka. Tak wielką moc corocznie iey tamże preparuią na Lukrecyią smażoną, iż do Aptek całego państwa wyftarczyć może.

Szafran rośnie w górach Kaukaskich.

Rabarbarum Sybirskie lubo niema tey doskonałości iako Chińskie, z tem wszyft-

kim

ſkim co do własności wewnętrznych mało co Chińskiemu uſtępuie. Rośnie obficie nad ieziorem *Baykal* i na górach Saiańskich, któremi państwo Rosſyiskie oddziela ſię od narodów Mungalskich.

Szparagi osobliwszey wielkości i piękności rosną bez żadney uprawy w Tauryce, Aſtrachanie, około Szatska, i w Mało-Rosſyi, z kąd nadzwyczayne ich mnóſtwo po rożnych ſtronach rozwożą.

Melony i arbuzy znayduią ſię w wybornych gatunkach w namieſtnictwie Kiiowskim, Katerynosławskim, Sybirskim osobliwie zaś w prowincyi Aſtrachańskiey, gdzie szczegulniey arbuzy nie mniey wielością iako i wielkością zasługuią na podziwienie, ponieważ częſto ieden z nich waży do 40 funtów.

Ryż i kapary rosną w okolicach Kislara.

Morwowe drzewo rośnie obficie w prowincyi Aſtrachańskiey, w Tauryce, w okolicy Terek, w namieſtnictwie Kiiowskim i po niektórych innych mieyscach w mało-Rosſyi; z tey przyczyny zaczęto chować po wielu mieyscach iedwabniczki, których chowanie dobrze ſię udaie. Spodziewać ſię można, iż użyteczne te robaczki co raz bardziey zaczną bydź rozmnażane.

ZWIERZĘTA J RYBY.

Wiolorakie pożytki, które ma Rosſya z zwierząt, pochodzą częścią z wychowu *Bydła* lub zwierząt domowych, częścią z *drogich futer.*

Co do wychowu *Bydła* wiele narodów Sybirskich pod Namiotami przebywaiących naygłównieyszy swóy przemysł i maiątek na wielości bydła i trzód zasadzaią, które z iednego mieysca na drugie przepędzaią dla doſtarczenia im potrzebney paszy. Niemniey w prowincyach Europeyskich wielość bydła i trzód poczytać można między nayznakomitszemi bogactwami kraiowemi, tak dla rozmaitych korzyści w rolnictwie, iako i dla znacznego odbytu łoiów, masła, mydła, sierci, sadła, skór różnych, a osobliwie *iuchtów* w Rosſyi wybieranych, które są szacowne i znacznem są artykułem handlu kraiowego. Roku 1766 przedano za granicę iuchtów i innych skór wyprawnych za 1,115,000 rublów; łoiu za 570,000 rublów; ten odbyt teraz daleko ieſt znacznieyszy, zwłaszcza iż od tego czasu handel Rossyi we czworo prawie ſię powiększył. Mało-Rosſya wszczegul-

gulności ma bardzo wiele wielkiego bydła, którego co rok wiele tyſięcy sztuk posyłaią do Petersburga, Inflant, Eſtonii, i do Szląska. Bydło Archangielskie, a w szczegulności Kołmogarskie przechodzi w dobroci wszyſtkie inne; wielka liczba iego posyła ſię co rok do Petersburga, gdzie na pańskie ſtoły cielęta Kołmogarskie bardzo drogo płacone bywaią.

Między różnemi rodzaiami *Owiec* naysławnieysze są Kirgiyskie tak dla wielkości iako i dla wybornego mięsa. Baran ieden waży częſtokroć więcey 5 pudów, sam zaś ogon, który składa ſię z massy tłustości, miewa około 30 funtów wagi. Co rocznie wielka liczba tych owiec przedaie ſię; do samego miaſta Orenburga przepędzaią co rok 60,000 owiec. Wszakże wełna ich nie ieſt dość miękka i do manufaktur mało zdatna. W powszechności owce pospolite Roſsyiskie, Czerkaskie, równie iako i Kirgiyskie maią krótką wełnę; lubo nie mało ieſt takich prowincyi, które do dobrego chowania owiec przyzwoite maią paſtwiska, w których, przy zaprowadzeniu lepszego rodzaiu owiec, łatwo by tę wadę poprawić można. Jakoż owce znayduiące ſię w namieſtnictwie Tambowskim i w Mało-Roſsyi wca-

le różnią ſię od pospolitych owiec Rossyiskich, gdyż wełnę maią bardzo dobrą i miękką. Ta własność bardziey ieszcze służy owcom na wyspie *Oesel* z przyczyny delikatney ich wełny; niektórzy przypisuią tę osobliwość wolnemu powietrzu, na którym owce tameczne większą część roku przepędzaią bez żadnego prawie dozoru, ile że na tey wyspie żadnych nie ma wilków.

Renifery albo *renny* od Francuzkiego słowa *rennes* zaſtępuią niedoſtatek bydła i owiec u mieszkańców w północney ſtronie Rosſyi. Jeſt to zwierz nieco niższy od ielenia, lecz maiący rogi kosmate i wyższe, dłuższą ſierć i grubsze nogi, tak ieſt szybki w biegu, iż zaprzężony w sanie łatwo mil pięć ubiega w iedney godzinie. Zdaie ſię iż natura w iednym tym zwierzu nadgrodzić chciała wszyſtkie niedoſtatki nieżyznych ſtron północnych; gdyż iedynie tylko ſię chowaią w ſtronach północnych Europy i Azyi, przeprowadzone zaś do cieplejszych i żyznieyszych kraiów niedługo żyią. Skory ich używaią do robienia namiotów i odzienia, ſierć przędą, mięsa i mleka używaią za pokarm, z mleka robią przy tem sery tłuste. Zwierzęta te żywią ſię bez żadnego

go ſtarania, samemi liściami i trawą po górach, zimą zaś wykopuią sobie same z pod śniegu suchą trawę i mech. Tyle rozmaitych korzyści maiąc mieszkańcy w iednem zwierzu ſtaraią ſię uſilnie wielkie ich ſtada chować, i ztąd częſtokroć ieden gospodarz miewa po 1000 reniferów.

Konie właściwe Roſsyiskie nie tak dla kształtu swoiego, iako raczey dla trwałości i szybkości w bieganiu są sławne; są one pospolicie nie wielkie; lecz przy tem prawie niespracowane; tak iż iadący niemi osobliwie poczta częſtokroć w iedney godzinie do 15 wiorſt i więcey ubiegaią; ztąd nie ma prędszey iazdy pocztowey iak w Roſsyi. (g) Oprócz kraiowych koni zaprowadzono po różnych ſtronach znaczne ſtada cudzoziemskich, które nie mało wielkich i pięknych koni doſtarczaią. W Stepach leżących za rzeką *Urał* znayduie ſię dwoiaki rodzay dzikich koni, które tyſiącami po owych ſtepach biegaią. Są one bardzo szybkie, lecz nie kształ-

(g) Imperatorowa Elżbieta pospolicie podróż z Petersburga do Moskwy, co wynoſi 730 wiorſt, w 48 godzinach odprawowała; inni w krótszem ieszcze czaſie tę drogę odprawuią.

kształtne; Kirgisowie łapią ie w pełnem biegu zarzucaiąc im z wielką zręcznością petle na szyię. Konie zwyczayne Kirgiyskie są bardzo dobre; przepędzaią naywiększą część Roku w ſtepach i chowaią ich znaczne ſtada, tak, iż ieden gospodarz częſto liczy do 2000 koni; co rocznie więcey 15,000 Rosſyanie ich zakupuią. Konie Baszkirów przebywaią zimą i latem w ſtepach, i same sobie wykopuią trawę z pod śniegu. Szybkości w biegu są osobliwszey, i znayduią ſię między niemi kłusaki do podziwienia.

Wielbłądy chowaią ſię w Chersonezie Tauryki i w południowych ſtronach Rossyi Azyatyckiey nad rzeką Don, Irtysz, i ieziorem Baykal, których tam dwoiaki ieſt rodzay; pierwszy o iednem, drugi o dwóch garbach. Narody pod namiotami przebywaiące chowaią ie dla przeprowadzenia na nich ruchomości swoiey; używaiąc mięsa ich i mleka, a nadto z mleka gdy ſię przeburzy, robią mocny napóy, którem ſię upiiaią.

Bawoły zwyczayne znayduią ſię w południowych ſtronach Rossyi. Nad to Mungalowie przebywaiący nad ieziorem Baykal chowaią rodzay osobliwszy bawołów z ogonem końskim u Lineusza zwany

bos

bos grunniens, u których w ogonie włos tak ieſt delikatny iak iedwab; naywięcey szacowane są białe. Narody wschodnie skupuią ie bardzo drogo, i farbuią ie w kolorach. Chińczykowie zdobią niemi czapki swoie, a Turcy zażywaią ich zamiaſt chorągwi, lub zwykłych znamion godności, które buńczukami nazywaią ſię.

Osłów chowaią w Tauryce, w namieſtnictwie Kaukaskim, i około Orenburga, dokąd ich Bucharowie przyprowadzaią.

Oprócz wielu innych rodzaiów zwierząt, iako to: *łosiów*, *ieleni*, *koz dzikich*, *danielków*, *Sarn*, *zubrów*, *dzików*, *borsuków* i innych wiele, znayduią się nadto w kraiach Roſsyiskich niektóre osobliwe.

Koza piżmowa tak nazwana od piżma, które ten żwierz wydaie, i którym narody Sybiryi południowey dość znaczny handel prowadzą pod nazwiskiem *piżma Sybirskiego*. Przebywa między wysokiemi górami Altayskiemi po dolinach lasami zarosłych; w Sybiryi nazywaią ią pospolitem imieniem *Saiga*. (*h*)

Dzigiety tak zwane w Mungalskim ię-

zyku

(*h*) Nad rzeką Wołgą znayduie ſię rodzay szczurków, które z ſiebie wydaią prawie taki sam zapach piżmowy iak *Saiga*.

zyku od długich uszu; są to właściwie muły dzikie składaiace rodzay średni między koniem i osłem, oddzielny wcale, i przytem nigdy nie wyradzaiący się. Koloru ſą cisawego, maią ogon i uszy długie, i biegaią z szybkością nadzwyczayną, tak, iż wszyſtkie zwierzęta w tey mierze przechodzą. U naturaliſtów znaiomy ieſt ten zwierz pod imieniem *Mulus Daurycus*, dla tego, iż ſię w Dauryi nayduie. Mungalowie poczytuią mięso ich za bardzo delikatne, lecz dotychczas ieszcze nie potrafili, aby ie przyswoić mogli.

Korzyść z drogich futer zwierząt nie małey ieſt ważności dla Roſsyi. Państwo to poſiada co do rozmaitości i piękności futer to wszyſtko, co w tey mierze może ſię znaleść nayprzednieyszego na świecie; tak iż względem handlu wielkiego, który futrami prowadzi, nie iako powszechnym Mogazynem Europy zwać ſię może.

Lisy czarne trzymaią naypierwsze mieysce między drogiemi futrami, i poczytuią ſię za nayszacownieysze. Co do piękności dzielą ie pospolicie na trzy gatunki. Lisy, których włos naybardziey ſię zbliża do koloru czarnego, poczytuią ſię za nay-

naypięknieysze i tem samym za naydroższe. Wszystkie takowe lisy, po ocenieniu, należące do pierwszego gatunku, powinne bydź do skarbu Monarszego przedane, i nikomu inszemu handlować niemi nie wolno; cena zwyczayna iedney takiey skóry bywa 900 do 1000 rublów. W drugim gatunku płaci się sztuka zwyczaynie po 80 rublów, w trzecim zaś po 15 rublów. Oprócz rodzaiu lisów czarnych są białe, żołte, czerwone, modrawe i krzyżaki.

Sobole niemniey są szacowane dla pięknego futra; naylepsze z nich znayduią się w części wschodniey Sybiryi. Zwierz to iest co do postaci mało różniący się od kuny; sierć ma ciemno-czerwonawą, lub brunatną, długą i miękką iak iedwab. Dzielą się podobnież na trzy gatunki: sztuka soboIów w naypięknieyszym gatunku płaci się pospolicie po 150 rublów; im zaś bardziey zbliża się co do koloru do kuny, tem bywaią tańsze; naypodleysze płacą się po 4. rublow.

Rosomaki trzymaią się naywięcey Sybiryi. Jest to zwierz chytry i obżarty, łowi różne zwierzęta z osobliwszą sprawnością, wykonywaiąc to przez chytrość, co siły iego przechodzi. Goni młode renifery, iele-

nie

nie łosie, zaiące, i ptastwo różne. Pospolicie na drzewie skrada się do zwierząt przechodzących, zkąd rzuca się im na kark, i dokonywa zębami. Futro z niego iest piękne i dość szacowne.

Bobry znayduią się w wyższych stronach rzeki Jenisey, Ob i po innych mieyscach Rossyi; lecz naypięknieysze są *bobry morskie*, które łowią na wyspach wschodnich i w Kamczatce. Te bobry mało maią podobieństwa do zwyczaynych bobrów, w istotnych zaś własnościach wcale się różnią. Piękność futra ich iest osobliwsza, a naybardziey kupuią ie Chińczykowie; długości maią więcey dwóch arszynów, a sztuka iedna płaci się podług zwyczayney ceny po 150 rublów.

Między rodzaiami *wilków* naypięknieysze są wilki białe, znayduiące się w Syberyi północney, dla miękkiego i długiego włosa. Pospolicie nazywaią ie *Turchońskiemi wilkami* od miasta Turchońska, gdzie nayznacznieyszy handel niemi prowadzą; futro z szlamów takich wilków kosztuie około 600 rublów.

Niedzwiedzie białe między gatunkami niedzwiedzi są nayszacownieysze. Różne ich rodzaie znayduią się w kraiach Rossyiskich; białe przebywaią nad brzegami

gami morza lodowatego, z kąd zachodzą po lodach do wysp tamże na morzu leżących, i częstokroć, w czasie przechodzenia swoiego na ląd tęgi, na rozbitych kawałach lodu po morzu noszone bywaią.

Popielice w różnych i bardzo pięknych gatunkach znayduią się; co rok wielka ich liczba przedaie się za granicę. Roku 1770 z samego Petersburga wywieziono sztuk 336,736 popielic. Naylepsze są czarne Sybirskie w okolicach Iset.

Gronostaie obficie łowią się w Sybiryi, z kąd wielka ich moc co rok wyprowadza się.

Zaiąców naypospolitsze są dwa rodzaie (*i*) iedne są szare inaczey zwane *rusaki Ukraińskie*, które iednostaynie maią zawsze włos szary; drugie są wprawdzie także latem szare; lecz na początku zimy sierć swoią na białą odmieniaią, i przeto nazwane są *bielakami*. Tych ostatnich naywiększe iest mnóstwo po wszystkich prawie stronach Rossyi i co rok

---

(*i*) W prowincyi Astrachańskiey znayduie się inny rodzay zaiąców ziemnych, które kopią sobie lochy w ziemi. Mnieysze są od wiewiórki, z wierzchu szare, pod brzuchem białe, przednie łapy maią krótkie, tylne dłuższe, ogon zaś długi i goły iak u szczura.

rok bardzo wielka liczba przedaie ſię. Roku 1760 wysłano za granicę z Petersburga i Archangela tylko zaiąców białych sztuk 651,857.

Baranki znayduią ſię w nayprzednieyszych gataunkach: iako to, *baranki siwe Bucharskie*, za których *tułup* albo kożuch, gdy w dobrym są gatunku, płaci ſię według zwyczayney ceny po 150 rublów. *Baranki siwe Taurychie* niemniey także są szacowne. *Kałmuckie baranki* dla swey gładkości maią podobieńſtwo do atłasu bywaią czarne, białe i kasztanowate nie niewymieniaiąc wiele innych gatunków.

Tygrysy i lamparty znayduią ſię w niewielkiey liczbie w powiecie Nerczyńskim i w innych ſtronach przyległych granicy Chińskiey. Oprócz wymienionych rodzaiów zwierząt, których futra nie małym są skarbem dla tego Państwa, znayduią ſię ieszcze różne inne, iako to: *piesaki*, *króliki*, *łasiczki*, *kuny*, *koty Sybirskie*, *nórki*, *tchorze*, *wydry*, do których przydać możnaby ieszcze pewny gatunek dzikich kaczek, których pierze z skóra zdięte podobieńſtwo ma do atłasu fioletowego, i równie w błamach przedaie ſię.

Ryby, których niezliczone gatunki Rossya ma z wód swoich, równie między cel-

celnieyszemi korzyściami tego Państwa policzaią się.

Rozmaite morza, którémi otoczone iest Cesarstwo Rossyiskie, dostarczaią mieszkańcom niezliczone mnóstwo ryb morskich nie tylko dla ich użycia stołowego, lecz iż nawet znaczny handel niemi prowadzić mogą. Widać co rocznie wielką liczbę statków w wychodących na morze białe i północne, dla łowienia ryb, a między niemi koni morskich z Niemieckiego języka *Walros* zwanych, których znaczną liczbę poławiaią co rocznie około brzegów *Nowey ziemli*. Skład ich iest podobny do cieląt morskich, grzywa iak u konia a wielkością równaią się wołowi; ważą pospolicie 35 do 40 pudów, i ziednego dostaią około 3 beczek tłustości, z których każda beczka liczy się po 7 pudów wagi; co rok wyprowadzaią z samego Portu Archangelskiego około 6000 beczek tłustości, oprócz wielu tysięcy beczek, króre się w kraiu wypotrzebuią. Skora *morskich koni* służy na pasy do karet; zęby ich albo kły pięknieysze są nad kość słoniową dla osobliwszey białości i zbytości: pospolicie ieden z takich zębów miewa około 2 stop wzdłuż i waży około 8 funtów. Nie mało takich zębów

bów dobyto z ziemi po niektórych ſtronach Sybiryi, które ważyły około 20 funtów; co tem dziwnieyszą ieſt rzeczą, iż zęby koni morskich, które się w tych wiekach zabiiaią, nigdy i połowy tey wagi nie dochodzą. W przeciągu Roku 1760 i 1761 przedano za granicę w samym Archangielu zębów koni morskich 130 pudów.

Łowienie Wielorybów nie mniey znaczną przynosi korzyść dla Rossyi; do czego nie mało pomaga bliskość morza północnego, gdzie naywięcey przebywaią, i dokąd dalsze narody Europeyskie iako to: Hollendrowie, Anglicy, i inni, lubo z większem kosztem, całe floty prawie co rok na łowienie Wielorybów wyprawuią.

Rzeki i ieziora w powszechności wszyſtkie są bardzo połowne; mieszkańcy po wielu ſtronach nie mało maią pożywienia z łowienia ryb; a opuszczaiąc tysiączne ich rodzaie, dość namienić niektóre z nacznieyszych, iako to sa *Wyzina*, *wierozub*, *wielkie karpie*, *iesiotry*, *bieługi*, *siewrugi*. których obfitość nie mniey dla tego znaczną korzyść przynoſi mieszkańcóm, iż wiele tyſięcy ryb świeżych, mrożonych i solonych co rok przedaią; lecz i dla *kawioru* albo ikry, którą czę-

ścią

ścią suszoną, częścią płynną do różnych stron przesyłaią; tak iż oprócz konsumpcyi kraiowey, przedaie się co rok za granicę około 20,000 pudów kawioru, i tyleż prawie kleiu rybiego, który się z wywarzonych błonek i kości tychże ryb robi.

Oprócz wymienionych znayduię się w Rossyi rodzay osobliwszy ryb nazwanych *Szterledami*, które niemniey są szacowne dla wybornego smaku, iako i dla rzadkości swoiey. Osobliwsza ta ryba zdaie się samey tylko Rossyi bydź właściwą, ponieważ oprócz tego państwa prawie nigdzie się nie znayduie. (*k*) Rzadko kiedy miewa nad 3 stopy długości, a im bliżey tey miary dochodzi, tem bardziey bywa ceniona.

Omiiam niezliczone rodzaie ptastwa: które się po różnych prowincyach nayduią, a szczegulniey w południowych stronach, gdzie między innemi są: *Orły Alpiyskie, białe*, i inne różney wielkości, *Pelikany, Żórowie czarne, Żórowie górne* z głową i szyią czarną, *bażanty, dropie* i nie-

---

(*k*) Sławny naturalista *Linneusz* twierdzi iż za roskazem Fryderyka I. Króla Szwedzkiego niektóre żywe Szterledy wpuszczono do ieziora Meler, gdzie się teraz maią mnożyć.

niezliczone inne; do tych przydać trzeba dla osobliwości sławne *Sokoły Rossyiskie*, które się znayduią w południowych stronach Wołgi, i które poczytuią się między wszystkiemi za naywiększe, i naypięknieysze. Używaią ich do porywania dzikich gęsi, łabędziów, żurawiów i kaczek. Turcy i Persowie płacą za nie bardzo drogo. Co do Ptastwa wodnego, a mianowicie dzikich gęsi, kaczek, łabędziów, i innych, co rocznie na początku wiosny zlatuie się niezliczone ich mnóstwo nad brzegi morza północnego, i białego, i do wysp tamże leżących, które zdaią się bydź powszechym nieiako przebywania mieyscem niezliczonego ptastwa, które tam ciepłą porę roku przepędza, a po wychowaniu dzieci nazad przed zimą do ciepłych kraiów odlatuie. Mieszkańcy tych stron znaczne maią korzyści z przedaży ptastwa wędzonego i solonego iako i z puchu.

KRUSZCZE J INNE KOPALNIE.

Mało iest kraiów, któreby tak bogatemi szczycić się mogły minerami, iak Rossya; korzyść z dobywania ich przynosi dla kraiu znaczne bogactwa, i po-

pomnaża corocznie w państwie massę cyrkuluiących pieniędzy; znacznieysze z nich są:

1 *Minery złote Woickie* leżą w północnych górach, między ieziorem Onegą, i morzem białem. Są to naydawnieysze minery w Rossyi, lecz dla nie wielkiey korzyści były przez czas nieiaki zaniechane; teraz znowu dobywać ie zaczęsto, a profit coroczny z nich zasadza się na kilku funtach złota w piasku, i nie wielkich bryłkach złota; przy tem dobywaią z tychże miner wiele miedzi.

2 *Minery Katerynoburskie* leżą w górach Uralskich między rzekami: Pyzmą i Berezowską; coroczny profit z dobywania ich wynosi około 200 funtów złota.

3 *Minery Koliwańskie* naybogatsze ze wszystkich miner Rossyiskich, zaczęły należeć do rządu Monarszego Roku 1747. Dla topienia złota i srebra z tych miner przychodzącego, założono w początkach piece przy górze *Zmiiowskiey*, od innych z Niemieckiego nazwaney *Schlangenberg*, które w dalszym czasie dla niedostatku drew przeniesiono częścia do *Barnaul*, częścią do *Nowo-Pawłowska*, i *Suzuńska*. Zwyczayny przychod wynosił co rok z tych miner około 40,000 do 48,

 000 fun-

funtów srebra, i około 1000 funtów złota. Według świadectw osób wiary godnych wybito monety z miner Koliwańskich od Roku 1747 do 1779 w srebrze i złocie 25,335,725 rublów, a w miedzianey monecie 3,407,115 rublów.

4 *Minery Nerczynskie* leżą w południowo-wschodniey stronie Sybiryi, między rzekami *Szylką i Arguną*. Z tych miner przychodzi co rok około 16,200 funtów srebra, i 20 funtów złota.

5 W powiecie Krasnoiarskim nad Rzeką *Aleią* odkryto nowe minery srebrne, z których przychod ma bydź znaczny.

Minery miedziane należące do skarbu Monarszego są cztery w górach Uralskich, i trzy w namiestnictwie Permskim, które ze wszystkim Roku 1772 wydały 13,868 pudów miedzi.

2 *Rudy żelazne* także do skarbu Monarszego należące są trzy znacznieysze: 1 leżąca w północney stronie namiestnictwa Ołoneckiego wydaie co rok około 10,000 pudów żelaza, które przelewaią na armaty, bomby i kule, i przy tem ieszcze 15,000 pudów w sztabach i blachach; 2 *rudy Uralskie* wydały Roku 1772 żelaza 423,987 pudów.

3 *Rudy Kameńskie*, z których tegoż roku

ku przetopiono 93,000 pudów żelaza na armaty, a 8,172 pudów w sztaby.

Minery miedziane i żelazne należące do osob partykularnych daleko są liczniey-sze niż skarkowe. Leżą one po większey części w górach Uralskich, z których co rok przychodzi niezmierna moc miedzi i żelaza. Liczą miner do wydobywania dwoiakiego tego kruszcu 105. Roku 1772 wydały wszystkie te minery 130,169 pudów miedzi, i 4,558,718 pudów że-laza przetopionego. Profit skarbu Mo-narszego z miner należących do osob par-tykularnych zasadza się częścią na cle, które właściciele od każdego puda żela-za płacić są obowiązani; częścią, iż po-łowę wydobytey miedzi za naymnieyszą cenę przedać powinni do skarbu, który im na mieyscu płaci za pud 5 rublów 50 kopieiek. (*l*)

Przychod ze wszystkich wyrażonych miner tak skarbowych, iako i należących do osób partykularnych, nie licząc nowo

(*l*) Dla zachęcenia do pilnieyszego dobywania miedzi ogłosiła JMPERATOROWA Jmć Roku 1786 iż wszystka miedź, którąby kto odtąd nad to niż dawnieyszych czasow dobył, zostawuie się przy zupełney własności każdemu właścicielowi bez dalszego obowiązku przedawania iey do skarbu.

odkrytych, których dochod nie ieſt doſtatecznie wiadomy, wynosił ogulnie na każdy Rok:

Złota - - - - - -	1,610	funtów.
Srebra - - - - -	60,200	- -
Miedzi - -	5,0,70,400.	- -
Zelaza - -	204,355.000.	

Wszyſtkie te minery zatrudniaią znaczną liczbę ludzi, którzy pracuią nad dobywaniem i wyrabianiem ich. Do wyrabiania miner skarbowych są założone, i osobliwszem prawem urządzone osady, które z innemi mieszkańcami pobliższych powiatów, nie małą ztąd maią korzyść. W szczegulności liczba pracuiących około miner Koliwańskich wynoſi około 40.000 na których opłacenie założono mennicę w niższym Suzuńsku, gdzie co rok wybiia ſię monety miedzianey do 270,000 rublow, która to Summa doſtateczna ieſt na zaspokoienie wszyſtkich wydatkow, których dobywanie, przetapianie i przewożenie kruszcow potrzebuie. (*m*) W minerach Nerczyńskich liczba pracuiących wynoſi do 14.700 ludzi; około

(*m*) Według kalkulacyi osob wiarygodnych, Rosſya ma z tych miner złoto 80 procentami, a Srebro 50 procentami taniey niż Hiszpaniia z Potosi i Peru.

koło rud żelaznych Uralskich do 28,500 ludzi, w minerach zaś do osób partykularnych należących około 95,009 ludzi, nie licząc robotników przy innnych minerach, ani wielkiey liczby ludzi których zatrudniaią będące przy tych minerach liczne Fabryki do robienia tombaku, mosiądzu, stali i rożnych z tych kruszców robiących się narzędziow, przez co wiele tysięcy tamecznych mieszkańców znaczny dla siebie znayduie zarobek.

Ołowiu znayduie się wielka obfitość w minerach Koliwańskich, Arguńskich, Katerynoburskich, w górach Kaukaskich i na innych mieyscah.

Węgle Kamienne staią się co raz potrzebnieyszemi w niektórych prowincyach, a mianowicie w okolicach wsławionych minerami, gdzie co raz większy niedostatek drzewa czuć się daie; iakoż odkryto ich dostatkiem nad Rzeką *Arguną*, *Angarą*, *Białą*, *Jenisey*, przy Krasnoiarsku i bardzo znaczne minery odkryto w namiestnictwie Tambowskim, iako i po rożnych innych stronach.

Siarka czysta znayduie się nad *Wołgą* w górze z tąd nazwaney *Siarczystey*, nad rzeką *Ołutorą*, w Kamczatce, i nad rzeką *Terek*; nadto mieysca siarczyste odkry-

kryto w wielu namiestnictwach, iako te: w Penzyńskim, Simbirskim, Jarosławskim, Kałuskim, w Gubernii Moskiewskiey i innych.

Saletry bardzo wiele znayduie się po rożnych stronach państwa, osobliwe zaś Mało-Rossya ma iey taką obfitość, iż nie tylko całemu państwu, lecz i obcym kraiom dostarczyć może.

Kuperwas znayduie się blisko Ołonecu, Argunia, Jarosławia, w Tauryce, i po rożnych innych górach Rossyi.

Ałunu odkryto znacną minerę w namiestnictwie Tambowskim, a po rożnych innych stronach znaleziono podobnież minery ałunowe.

Soli kamienney albo *kopalney* znayduduią się bardzo obfite żupy z obu stron rzeki *Płeka*, gdzie warsztami ciągnie się bardzo głęboko w zimię; łamią ią pospolicie latem, a zimą przystawuią saniami nad rzekę *Białą*, zkąd rzeką *Karną* i *Wołgą* do rożnych prowincyi rozsyła się. Podobnież nad rzeką *Kemtendą* wpadaiącą do *Białey* znayduie się dostatkiem soli kopalney, którą tameczni mieszkańcy nazywać zwykli *solą sokolą*. Żupy solne *Ileckie* w prowincyi Orenburskiey wydaią corocznie około 500,000 pudów soli;

nie-

nie mniey obſite są żupy między rzekami *Wołgą i Ural* o 80 wiorſt od Jenataiewska. Lecz nie równie ieszcze więcey ma Rossya soli z *wód słonych*, gdyż po rożnych prowincyach znayduią ſię liczne zrzodła i ieziora słone, z których inne tę maią własność, iż sama sól na wierzchu wody na wzor lodu grubego ścina ſię. Takie są ieziora niedaleko Wołgi w namieſtnictwie Permskim, w prowincyi Orenburskiey, i leżące w Stepach Kirgiyskich iezioro *Inderskie* maiące w okrąg 26 wiorſt; przytem w okolicach Bachmutu, miedzy rzekami *Donec i Psol* w Aſtrachanii, w Mało-Rossyi w namieſttnictwie Pskowskim i po wielu innych mieyscach. Między wszyſtkiemi nayznacznieysze ieſt dla swey osobliwości iezioro *Jamysz* leżące w namieſtnictwie Tobolskim, które nieiako zwać się może cudem natury. Ma one w okrąg 9 wiorſt, a tak mało głębokości, iż wszędzie dno widzieć można. Na dnie znayduie ſię mnóſtwo zrzódeł, których słoność ieſt tak tęga, iż sól ścina ſię na wierzchu iak lód, tak dalece, iż po niey chodzić można. Przytem ta sól barbzo ieſt czyſta, biała i złożona z gran kubicznych; tak zaś ieſt obſita, iż w krótkim

czaſie

ſie możnaby naładować kilka okrętów, a po piąciu lub sześciu dniach znowu tyleż iey ieſt, ile i pierwey. Nie mniey godna ieſt osobliwszey uwagi obfitość soli, która ſię widzieć daie na półwyspie Tauryce. Z obuſtron tego półwyspu znayduią ſię wielkie ieziora albo odlewy, w których latem sól ścina ſię w niezmiernym mnóſtwie. Co rocznie wywożą iey ztamtąd około 200,000 fur od 80 do 100 pudów wagi, a od każdey fury płaci ſię cła do skarbu 10 rublów; przez co sama sól Taurycka przynoſi rocznego dochodu dwa milliony rublów.

Drogie kamienie rozmaitych gatunków znayduią ſię w górach Argunskich, Uralskich, i w górach leżących nad ieziorem *Baykal*, i innych, a mianowicie rubiny, iaspisy, krwawniki, kamień lazurowy, i topazy osobliwszey piękności, które w niczem nie uſtępuią Topazom wschodnim; iako i nie mało innych drogich kamieni, których piękną kollekcyą widzieć można w gabinecie hiſtoryi Naturalney przy Akademii nauk w Petersburgu.

Talk ieſt kamień przeźroczyſty znayduiący ſię po wielu ſtronach Sybiryi. Im ieſt przerźoczyſtszy tem więcey ma szacunku; daie ſię rozdzielać w szyby, z których

rych większe dochodzące do półtora łokcia z każdego boku bardzo są drogie, mnieysze bywaią pospolitsze. Używaią tego kamienia do latarni i okien okrętowych, gdyż nie łatwo bywa rozbity, ani utrześnienie od dział mu ne szkodzi. Po wielu miasteczkach i wsiach w Rossyi używaia go mieszkańcy do okien. Czerwony Talk służy malarzom do ociągania miniatur.

Asbest, *amiant* albo *len nigdy nie zgorzały*, naylepszy iest przy Ołonecu i w górach Uralskich, a osobliwie nad rzeką *Tagilą* na górze z tąd nazwaney *iedwabney*. Niedawnemi czasy naleziono nowy gatunek Asbestu składaiący się z doskonale miękkich i giętkich końców, który bez żadney preparacyi prząść się daie; z niego robią się sławne płotna kamienne, które dla oczyszczenia z brudu przez ogień przeciągaią.

Alabastr znayduie się w namiestnictwie Kazańskim nie daleko Kuzmodemiańska, w namiestnistwie Orłowskim i po innych stronach.

Bursztyn zbiera się nad morzem lodowatym, między uysciem rzeki *Ob i Chatanga*, i w Kamczatce przy uyściu rzeki *Tygil*.

Magne-

Magnesu znayduie się wielka moc w górach Uralskich, gdzie w kilku mieyscach widać góry całe z magnesów złożone, między któremi zdarzaią ſię kawały osobliwszey wielkości.

Marmury są we wszyſtkich prawie górach Rossyiskich; naypięknieysze z nich, co do rozmaitości gatunków i kolorów, nayduie ſię w górach Uralskich, zkąd naywięcey ich wodą do Petersburga sprowadzaią; w Ołoneckich górach zamykaią ſię podbnież różne marmury; przytem, oprócz marmuru błękitnego z żołtemi żyłkami znayduiącego ſię w namieſtnictwie Wiburskim, odkryto różne gatunki nad brzegami ieziora *Ladogi*, iako i na wyspach niektórych na temże ieziorze leżących, z których dwie całe są z marmuru złożone, który tem ieſt pięknieyszy i czyſtszy, im głębiey ſię łamie. Wszyſtkie te marmury maią bardzo piękne odmiany i daią się tak dobrze polerować, iż w niczem nie uſtępuią Włoskim marmurom; liczą iuż ich trzydzieści i kilka gatunków. Dowodem piękności tych marmurów, i szerzącego ſię co raz guſtu w kunsztach, ieſt wspaniały Kościoł S. Izaaka, który kosztem prawdziwie Monarszym sławi ſię w Petersburgu cały z

marmu-

marmurów Rossyìskich. Nayrzadszy między wszyſtkiemi marmurami ieſt wcale biały, który w samych tylko prawie Górach Nerczyńskich znayduie ſię osobliwszey piękności, gdzie ogromne bryły i słupy tego marmuru wyłamuią.

Drzewo skamieniałe i tym podobne rzeczy widzieć ſię daią po niektórych mieyscach nie daleko miaſta Orenburg, przy zachodniey stronie gór Uralskich, w okolicy Sifran nad Wołgą, a osobliwie nie daleko wſi *Trubeczyna* zwaney, gdzie mieszkańcy bardzo wiele drzewa skamieniałego znayduią, które przedaią za osełki do oſtrzenia brzytew. W okolicy rzeki *Jenisey* znaleziono pnie obrócone w żelazo.

Kości słoniowe w Rossyi pospolicie zwane *kosci mamonowe* są osobliwością tem godnieyszą uwagi, iż znayduią ſię w takim kraiu, gdzie nie ma żadnego śladu, iżby te zwierzęta kiedy przebywały. Mnóſtwo zębów i kości słoniowych, które się wykopuią nad brzegami *Oby*, *Jenisey*, *Leny*, *Irtyszu*, *Tomu*, i innych rzek, zoſtały tu, podług mniemania uczonych ludzi, pod czas powszechnego potopu w te ſtrony zanieſione. Maią one pospolicie około 4 arszynów długości, i 6 calów grubości, nie-

niektóre z nich ważą po 6 do 7 pudów. Te kości, które się wykopuią między pomienionemi rzekami bliżey uyścia ich do morza lodowatego, ponieważ leżały zagrzebione w ziemi, która, według wszelkiego podobieństwa do prawdy, podobno od samego potopu nieustannie była zmarzłą, są bardzo białe i w niczem prawie nie skażone. Przeciwnie te kości, które znayduią w stronie południowdy Sybiryi, bywaią częścią żołtawe, częścią brunatne, lub pochodzą na czarne, i częstokroć są kruche. Nadto po wielu mieyscah znayduią się kości nosorożców, bawołów i zęby koni morskich.

Do liczby rozmaitych osobliwości, które nadto ieszcze w ziemi znaleziono, słusznie należeć mogą *starożytne groby*, które w Sybiryi odkryto. Założone one są bez wątpienia od różnych z dawna tam mieszkaiących narodów; nad wielą z tych grobów widać wysypane kupy ziemi różney wielkości, inne otoczone są wielkiemi prosto stawionemi ciosanemi kamieniami; na innych są tylko kupy narzucane kamieni, inne nakoniec wykładane są wewnatrz cegłami, a niektóre z nich są sklepione. Nadewszystko zadziwić się trzeba nad ogromnemi skałami,

któ-

któremi inne z tych grobów są otoczone, a zwłaszcza, iż są w takiey stronie, gdzie na około opodal nie ma żadnych skaliftych gór, z których mogłyby bydź wyięte; a zatem, że te kamienie z wielką pracą i kosztem z daleka są sprowadzone, łatwo sądzić można. Widać na innych iakieś wyryte wyobrażenia i znamiona; lecz nigdzie nie ma należytych napisów, wyiąwszy groby za rzeką *Jenisey* leżące, gdzie niektóre napisy znaleziono. W wielu z nich znaydowano przy zwłokach ciał ludzkich razem pogrzebione łuki, ftrzały, kopiie, różne oręże i narzędzia, a nawet i konie; po wielu mieyscach znać można, iż wprzód te ciała palono, gdyż znaydowano oftatki spalonych kości ludzkich uwinięte w cienką blachę złotą. Bogactwa, które w tych grobach znaydowano nie wszędzie były iednoftayne; groby leżące nad ieziorem *Baykal* są nayuboższe; drugie, które odkryto w Stepach nad rzeką *Jenisey*, zamykaią wprawdzie więcey osobliwości; lecz wszyftkie prawie narzędzia i broń znaleziona, ieft z miedzi. Ze wszyftkich tych grobów nay-bogatsze są nad rzekami *Wołgą*, *Tobol*, *Irtysz*, *i Ob*, gdzie podług mniemania ludzi uczonych, Wielki Woiowník *Czyngis Han*

gis Han

Han podbiwszy narody Mungalskie na początku wieku trzynastego, i przyłączywszy ich do Tartaryi, założył stolicę obszerney swey Monarchii. Nie przestaiąc na tem *Czyngis-Han* i następcy iego opanowali i zrabowali Cesarstwo Chińskie, Tartaryą niepodległą, Persyą, kraie nad morzem czarnem leżące, Rossyą, Polskę, Szląsk i Węgry; i tym sposobem tyle niezmiernych łupów spłynęło do tego kraiu. Jakoż wielkie bogactwa, które z tych grobów dobyto, przechodzą wszelkie mniemanie. Widać niezmierne mnóstwo kosztownych tych starożytności złożone w Petersburskim gabinecie historyi naturalney, które iaśnie dowodzą, iak wielkie bydź musiały dostatki tego narodu. Wszystkie prawie są z szczerego złota, między innemi są starodawne korony albo *diademmata*, naramienniki, halsztuchy, pierścienie, szable i tarcze drogiemi kamieniami sadzone, znaki woyskowe, bożyszcza pogańskie i inne rożne kosztowne narzędzia. W iednym z tych grobów znaleziono osobę na wznak opartą, którą po leżący blisko kosztowney szabli, tarczy, kopii, saydaku, łuku i strzałach poznać można było, iż to bydź musiał ieden z znacznieyszych Hanów

Ta-

Tatarskich. Na sobie miał kosztowny Płaszcz, złotem, rubinami i szmaragdami sadzony; pod nim było pokrycie z czystego złota, i takież drugie na nim. U nóg iego leżał koń, wędzidło siodło, i strzemiona. Tamże w niższym sklepie znaleziono żonę iego maiącą na sobie drogi niewieści ubior; na szyi wisiał złoty rubinami sadzony łańcuch, na rękach miała złote braselety; leżała podobnież na pokryciu złotem i takież było na niey. Te cztery nakrycia ważyły 40 funtów; nie licząc wiele innych kosztownych starożytności, które różnym partykularnym osobom dostały się.

MONETA.

Monety Rossyiskie są złote, srebne, i miedzane. W monecie złotey są imperiały, pół-imperyały, ruble, pół-ruble i ćwierć-ruble, te dwie iednak ostatnie teraz bywaią rzadkie; za panowania Cesarzowey Elżbiety bito i czerwone złote poiedyncze i podwoyne. Imperiał ma w sobie 10 rublów pół-imperiału ma 5 rublów. Podług ukazu wydanego Roku 1763 powinno się wybiiać z każdego funta złota od 22 karatów

pro-

proby *(n)* 31 imperiałów, każdy maiący wagi 3 $\frac{3}{44}$ *Zołotników*, a 62 pół-imperyałów od 1 $\frac{47}{88}$ *Zołotników*, przez co z każdego funta w monecie złotey liczy się 312 rublów i 88$\frac{8}{9}$ kopieiek.

W monecie srebney są ruble, pół-ruble, ćwierć-ruble i drobnieysze monety srebne od 20 15 10 5 kopieiek i mniey wartości. Rubel ma w sobie 100 kopieiek albo 200 groszy Polskich. Według zwyż wyrażonego ukazu wybiia się z funta srebra 12 proby w rublach i pół-rublach, 17 rublów 6$\frac{2}{3}$ kop: W monecie od 25 i 20 kopieykach, 17 rub: 15$\frac{40}{96}$ kop: W monecie od 15 i 10 kopieykach, 17 rublów 25$\frac{40}{96}$ kop:

W monecie miedzianey są: po 10 kopieiek, po 5 2 1 przytem pół-kopieyki albo grosze, i *pałuszki* albo półgroszowki.

Funt złota czystego od 24 karatów względem monety srebney ma wartośći 341 rub: i około 32 kopieiek. Funt srebra szesnastey proby wydaie 22 ruble i 75$\frac{1}{2}$ kop: Z puda miedzi wybiia się 25 rublów monety. Na

---

(*n*) Proba złota liczy się w karatach; czyste złoto powinno mieć 24 karaty proby. Wnętrzna wartość srebra dzieli się na 16 prob; srebro czyste powinno bydź 16 proby.

Na monetę złotą i srebrną założono mennicę w Petersburgu, gdzie przychodzące z miner złoto i srebro przebiia się na monetę. Według wyżey wyrażonych rachunków, ponieważ roczny przychod z miner zwyczaynie wynosi około 1610 funtów złota i 60,200 funtów srebra; zatem liczba wybiiaiącey się co rok monety uczyni w złocie 549.525 rublow; w srebrze 1,369,851 rublow. Wszakże w tym obrachowaniu nie zamyka się przychod z nowo odkrytych miner, ani znaczna liczba złota i srebra zakupionego, które się co rok z niemałym profitem na monetę Rossyiską przebiia, tak iż summa biiącey się co rocznie monety złotey i srebrney wynosić może około 2,700,000 rublów.

Na monetę miedzianą oprócz mennic założonych w Rossyi Europeyskiey, są dwie dla prowincyi Azyatyckich: pierwsza w Katerynoburgu, gdzie co rok biie się około 2,100,000 rublów, którey to summy znaczna część do Petersburga przysyłana bywa. Druga w niższym Suzuńsku, zkąd co rok wychodzi około 270,000 rublów. Ogulna zatem summa biiącey się corocznie monety wynosi przeszło 5,000,000 rublów.

WAGA Y MIARA.

Wagi powszechnie w Rossyi używane są *bierkowce*, *pudy*, *funty i zołotniki*. Funt ma w sobie 96 zołotników albo 32 łóty Rossyiskiey wagi; pud ma 40 funtów; bierkowiec 10 pudow albo 400 funtów. W porownaniu z wagą kolońską, funt koloński waży 100 5/[illegible] zołotników Rossyiskich; a pud ma 34 funty 24 łóty kolońskiey wagi.

Miara podłużna rachuie się na *sążnie i arszyny*; *sążeń* składa się z 3 arszynów, Arszyn zaś dzieli się na 16 części albo *wierszków*, co wynosi 28 calów miary Angielskiey albo 26 $\frac{16}{17}$ calów Francuskich.

Miara używana do sypnych Towarów iest *czetwiert* albo ćwierć, która zawiera w sobie 8 *czetwieryków* albo 64 garce, co wynosi na Ryską miarę prawie 3 pury albo lofy.

HANDEL.

Kray otoczon siedmią morzami, nad któremi liczy lądu nadbrzeżnego około 3,800 mil geograficznych, przy znaczney

czney liczbie portów, przerznięty wielą żeglownemi rzekami z sobą prawie nieprzerwaną komunikacyą maiącemi, przy tem opatrzony obficie we wszelkie produkta natury, a zamieszkany od narodu licznego, przemyślnego, i pracowitego; kray, mowię, taki że handel znaczny prowadzić może, ieſt rzeczą iasną. Jakoż handel Rossyi rozciąga ſię prawie do wszystkich części świata. Czem zaś szczegulniey dziwić ſię trzeba; ieſt to, iż do tego ſtopnia wielkości doszedł w iedynm prawie wieku; gdyż przed tem w Europie ledwo był znany oprócz Anglików, którzy Roku 1553 pierwſi odkryli drogę do Archanielu i handel z Rossyą przez ten Port utrzymywali. Piotr Wielki nadał pierwszy handlowi Rossyiskiemu gruntownieyszą zasadę, i znacznie go rozszerzył; lecz rozrządzenia iego ściągały ſię iedynie do szczegulnych niektórych prowincyi; naſtępcy tego Monarchy nie omieszkali rządzić ſię temiż prawidłami. Z tem wszyſtkim pod żadnem panowaniem nie doszedł on do tak powszechnego ſtopnia przewagi i obszerności, iak za rządów szczęśliwie panuiącey Cesarzowey Katarzyny II. Wielka ta Monarchini chcąc państwo

swoie przyprowadzić doiak naybardziey kwitnącego ſtanu, ſtarała ſię uybardpomnożyć pomyślność kraiową, ducha handlownego w narodzie swym zaszczepić, i z tey przyczyny wydała wiele mądrych uſtanowień szezegulniey służących temu zamiarowi. Między innemi nadała ſtanowi kupieckiemu przywileie znaczne, wyznaczywszy każdey z trzech klaſs kupieckich szczegulne zaszczyty, według wielkości obracaiącego ſię w handlu kapitału. Pozwoliła zakładać wszelkiego gatunku fabryki i rękodzieła bez żadnego podatku. Przy uſtanowieniu nowey Taryfy podwyższyła cło na zagraniczne towary, kraiowe zaś częścią od wszelkiego cła uwolniła, częścią pod bardzo małą opłatą zoſtawiła. Nadto, dla rozprzeſtrzenienia nowo zaczynaiącego ſię handlu Czarno-morskiego, uſtąpiła w tamecznych Portach czwartą część wszyſtkiego cła; powszechnie zaś ze wszyſtkich towarów, któreby z zagranicznych kraiów na rachunek kupców Rossyiskich sprowadzone były, umnieyszyła cło czwartą częścią; ieśliby zaś były sprowadzone na okrętach należących do kupców Rossyiskich, darowała trzy części wszelkiego cła. Tym i podobnym uſtawom przypisać
trzeba

trzeba nadzwyczayne wzraſtanie handlu Rossyiskiego, i wypływaiące ztąd nie-zliczone korzyści, o których z naſtępuiących Artykułów obiaśnić ſię można.

Handel dzieli ſię na *wnętrzny*, *i zewnętrzny*; pierwszy zasadza ſię na skupowaniu towarów lub produktów kraiowych i przeprowadzeniu ich do innych mieysc w państwie, iako i na przedaży cudzoziemskich. Skupowanie to i przedaż dzieie ſię częścią po rożnych ſtronach, częścią na wielkich iarmarkach, które się po znacznieyszych miastach odprawuią.

Handel zewnętrzny albo zagraniczny ieſt dwoiaki: *morski i lądowy*. Handel morski prowadzi ſię wysyłaniem wzaiem okretów z towarami do miaſt Portowych. Miasta Portowe znacznieysze w Rossyi są: *nad morzem Baltyckim*: Petersburg, Ryga, Narwa, Pernau, Rewel, Arensburg na wyspie *Oesel*, Wiburg, Frydrichsham, Habsal i Port Baltycki. *Nad morzem białym*: Archaniel i Onega. *Nad morzem północnym*: Kóla *Nad. Oceanem wschodnim*: Ochock, Petropawłowsk albo Port Awaczyński. *Nad morzem Kaspiyskim*: Aſtrachan i Guriew nad uyściem rzeki Urla. *Nad morzem Azowskim*: Azow, Taganrog i Petrowsk. *Nad morzem Czar-*

nym:

nym: Sebaſtopol niegdyś *Achtiar*, Bałakława, Sudak, Teodozya dawniey *Kafa*, Kozłow, Jenikal, Cherson, Kercz, Fanagoriia i inne; między wszyſtkiemi miaſtami portowemi nayhandlownieysze ieſt:

Petersburg Stolica państwa i rezydencya Monarchów Rossyiskich nad rzeką Newą nie daleko uyścia iey do odnogi Finladzkiey, iedno znaywiększych, naypięknieyszych i nayhandlownieyszych, miaſt w Europie. (*o*) Przed 86 laty było to mieysce lichem tylko mieszkaniem z kilku chałup rybackich złożonem. Piotr Wielki, który obszernemi zamysłami swoiemi przewidywał to wszyſtko, co kraiowi mogło bydź z korzyścią, a nowę onemuż postać i wagę w układzie innych Państw Europeyskich nadać mogło, założył to miasto na niedoſtępnych prawie bagnach Roku 1703 i w dalszym czaſie dla ważnych przyczyn politycznych przeniosł tamże rezydencyą swoią.

Nie-

(*o*) Roku 1788 wynosiła liczba urodzonych w Petersburgu 6204, umarłych 7595; ztąd według kalkulacyi polityczney przemultyplikowawszy pierwszą liczbę przez 28, drugą przez 26 a zobu produktów wziawszy średnią liczbę wypada mieszkańców w Petersburhu 185,591. Przy wſtąpieniu na Tron panuiący CESARZOWEY liczba mieszkańców wynoſiła około 86,000.

Nieuſtanne tego Monarchy i następców iego starania szczegulniey zaś panuiącey CESARZOWEY, którą bez przesady słusznie drugą Fundatorką tego miasta nazwać można, tyle dokazały, iż ze-wszech miar między nayznakomitszemi poczytać ſię może. Podzielone ieſt wielu szerokiemi i pod sznur ciągnionemi ulicami, między któremi trzy osobliwie kończące ſię przy admiralicyi maią więcey iak po półtorey mili wzdłuż. Szeroka i bystro płynąca Newa dzieli ſię tu na różne koryta i kanały, które od panuiącey CESARZOWEY wykładane zostały ciosanym kamieniem, i przyozdobione z obuſtron kosztownemi baluſtradami, częścią kamiennemi, częścią żelaznemi; nad brzegami ich widać nieprzerwany ciąg wspaniałych pałaców, budynków i Kościołów, przy których będące wieże niektóre z pozłoconemi dachami okazały sprawuią widok. Między wielu osobliwościami godzien wspomnienia wspaniały dowód wdzięczności i poważania, który ta Monarchini okazała Wielkiemu poprzednikowi swoiemu, wyſtawiwszy mu kosztowną statuę śpiżową, w którey ten Cesarz wyrażony ieſt ſiedzący na koniu z wspiętemi nogami przedniemi, pod nim

zaś

zaś wyrażony ieſt wąż. Dzieło to ieſt sławnego Snycerza *Falconet*, które dla swey doskonałości u wszystkich zasługuie na podziwienie. Do tey ſtatui sprowadzono ogromny kamień znaleziony o II wiorſt od Petersburga, który miał 42 ſtopy wzdłuż, 21 wszerz, 17 wysokości, cała zaś massa, podług kalkulacyi geometryczney, ważyła 3,200,000 ſuntów. Sprowadzenie tego wielkiego kamienia zasługuie na tem sprawiedliwsze podziwienie, iż wielkością swoią przewyższa wszyſtkie dawnych Cesarzów Rymskich zabytki; gdyż naywiększy obeliszek, który za panowania Konſtancyusza Cesarza do Rzymu sprowadzono ważył tylko 907,089 ſuntów. Pod statuą dano krótki lecz wiele wyrażaiący napis: *PIOTROWI PIERWSZEMU KATARZYNA WTORA.*

Wygodne położenie Petersburga sprawuie, iż w krótkim czaſie handel tey Stolicy Państwa do znacznego wielkości ſtopnia doszedł, i co rok ſię ieszcze powiększa; co osobliwie widzieć ſię daie z przybywaiącey co rocznie liczby okrętów. Ta uwaga była powodem niektórym politykom do czynienia różnych wniosków względem dalszego handlu tego miaſta, tak iż, gdy R. 1750 przybyło tąmże okrętów 250, pewny

wny śmiał twierdzić, iż to pewnie był kres naywyższy, do którego handel Petersburga doyść może. Lata następuiące pokazały iak płonne były te wnioski, i iak wielce od tego czasu ieszcze się powiększył handel; ponieważ R. 1787 przybyło okrętów:

Rossyskich - - - - - -	46
Angielskich - - - - -	406.
Duńskich - - - - - -	108.
Szwedzkich - - - - - -	72.
Hollenderskich - - - -	66.
Pruskich - - - - - - -	43.
Rzymsko-Cesarski - - - -	1.
Portugalskich - - - -	10.
Hiszpańskich - - - - - -	3.
Amerykańskich prowincyi -	10.
Wenecki - - r - - -	1.
Rostockich - - - - -	43.
Lubeckich - - - - - -	40.
Bremeńskich - - - - - -	11.
Hamburskich - - - - - -	8.
Gdańskich - - - - - - -	6.

Summa przybyłych okretów 883 tegoż Roku wyszło okrętów z Petersburga 840.

Wartość wyprowadzonych za granicę towarów w tym roku, według reiestrów celnych, wynosiła 13,360,011 rublów a mianowicie na okrętach Angielskich wy-

wyprowadzono za 9,029,533 rub: na Rossyiskich za 2,480,504 rub:

Wartość wprowadzonych towarów wynosiła 11,775,577 rublów; a mianowicie na okrętach Rossyiskich za 6,706,216 na Angielskich zaś za 3,092,756 rublów. Cła w tymże roku zapłacono do skarbu za te towary 3,278,050 rublów, 60 kopieiek; balans na stronę Rossyi wynosił 1,584,434 rub: W następuiącym Roku 1787 summa wartości towarów wyprowadzonych powiększyła się do 15,564,533 rublów. W powszechności porównywaiąc lata przeszłe pokazuie się, iż balans handlu Petersburskiego znacznie przeważa na stronę Rossyi, i że połowa handlu tego iest w rękach Anglików, którzy co rok pożytku czynią około 5 millionów rub:

Ryga prowadzi handel nayznacznieyszy po Petersburgu. To miasto znacznemi opatrzone iest fortyfikacyami, z mocnym zamkiem, leży nie daleko uyścia rzeki Dzwiny do odnogi Ryskiey, dokąd corocznie wielka liczba okrętów z różnych kraiów przybywa. Większe okręty stawaią przy *Dunamundzie* fortecy leżącey w uyściu Dźwiny, mnieysze przychodzą do miasta. Naywiększy handel prowadzi

z znacz-

z znaczną częścią Wielkiego Xieſtwa Litewskiego, Kurlandyą Jnflantami, Białą Rusią, i innemi prowincyami, z kąd przychodzi, oprócz dowozu lądowego, rzeką Dzwiną na kilka tyſięcy ſtatków, a więcey ieszcze płytów z różnym drzewem, lnem, pieńką, ſiemieniem lnianym, konopiami, i wielkim mnóſtwem zboża. Roku 1784 liczono okrętów przybyłych do tego miaſta 1062. Ogulna wartość wyprowadzonych w tymże roku towarów była 6,392,422 rublów; wprowadzonych 1,422,777 rublów; zatem zyskano na handlu Ryskim 4,969,645 rublów.

Jnne miaſta Portowe nad morzem Baltyckim prowadzą nayznacznieyszy handel lnem, pieńką ſiemieniem lnianym, konopiami, zbożem, potażem, rozmaitym drzewem, łoiem i t. d.

Narwa miaſto ufortyfikowane nie daleko uyścia rzeki Narwy do odnogi Finlandzkiey, wysyła co rok do obcych kraiów wiele zboża, drzewa rozmaitego a osobliwie tarcic, i przytem około 20,000 bierkowców lnu i pieńki, co wynoſi ze wszyſtkim około 800,000 rublów; liczba przychodzących okrętów bywa około 170.

Rewel miaſto i Forteca, z obronnym zam-

zamkiem i bardzo dobrym Portem, w którym przebywa ſtatecznie część floty Roſſyiskiey, utrzymuie znaczny handel z różnemi kraiami, a osobliwie z Portugaliią, dokąd nay więcey lnu wysyła. Roku 1788 wprowadzono towarów za 759,292 rublów, wyprowadzono za 112,956 rublów, w szczegulności do samey Portugalii za 73,850 rublów. Cła zapłacono 170,457 rublów 68¼ kop. Przed wprowadzeniem nowey Taryfy celney, wynoſiło cło corocznie około 40,000 rublów przez co więcey iak we czworo powiekszyło ſię.

Wiburg miaſto ufortyfikowane z mocnym zamkiem, leży na półwyspie uforcmowanym w odnodze Finlandzkiey; handel nayznacznieyszy prowadzi drzewem, łoiem, smołą, i żywicą i t. d. Roku 1778 przybyło do tego miaſta 99 okrętów, między któremi było 65 Angielskich.

Archangel miaſto naydawnieysze handlowne Roſſyiskie, leży nie daleko uyścia Dzwiny północney do morza białego; prowadzi znaczny handel futrami, lnem, pieńką, ſiemieniem lnianem, konopiami, skórami, a osobliwie iuchtami, płótnem, woskiem, łoiem, świecami, mydłem, oleiem, rybami wędzonemi, tłustością wielory-

tybią, smołą, rogożami, i t. d. Naywiększa liczba przybywaiących do tego miasta okrętów, iest Angielskich, którzy więcey iak od 200 lat ten handel rozpoczęli, i dawniey bardzo znaczny handel prowadzili. Po założeniu Petersburga umnieyszył się był nie co, lecz R. 1752 przywrócone zostały wszystkie dawne przywileie, przez co znowu wielce ożywiony został handel tego miasta.

Cherson miasto nowe założone z fortecą Roku 1775 nad Dnieprem i Jngulcem małym, który wpadaiąc formuie obszerny liman czyli iezioro, w którym nie tylko okręty kupieckie bespiecznie stawaią, lecz założono przy tym warstat na budowę okrętów woiennych i tamże przebywa statecznie część floty Rossyiskiey. Wygodne położenie tego miasta dla handlu, a osobliwie z kraiami wschodniemi, i wielkie z tąd wypływaiące korzyści, sprawiły tak nadzwyczayny wzrost tego miasta, iż w Roku 1783 liczono iuż tamże do 50,000 mieszkańców i w tymże roku, podług wiadomości publicznych, profitowano na handlu wschodnim po 60 od 100. Roku 1785 liczono przybyłych do tego miasta okrętów 127 miedzy temi było Tureckich 97 Rossyiskich 23

Rzym-

Rzymsko-Cesarskich 7. Towary wprowadzaiące się tu są: oliwa, bawełna, drobne rozynki, kawa, cukier, daktyle, figi, pomarańcze, cytryny, ryż kadzidło, korzenie rożne, perły, tytuń, tabaka, lulki, rozmaite wina Greckie, których tam w Roku 1786 przyprowadzono za 221,913 rublów. Wzaiemnie posyłaiące się towary są: płotna różne, sukno, pszenica, pieńka, len, masło, łoy, żelazo, futra, skory, ryba solona i wędzona, kawior, wełna i t. d. wartość wyprowadzonych ztamtąd towarów. Roku 1785 wynosiła 735,117 rublów, wprowadzonych 483,798 rublów, zatem zysk wynosił na stronę Rossyi 12,51319 rublów.

Teodozya niegdy zwana *Kafa* może się nieiako poczytać za główne miasto połwyspu Tauryki, tak dla znaczney ludności, iako i dla wielkiego handlu, i obszernego portu, w któym mieścić się może na kilka set okrętów kupieckich; mieszkańcy tego miasta prowadzą nayznacznieyszy handel na morzu czarnem.

Nie mało korzyci przynoszą dla handlu inne Porty nad morzem czarnem i Azowskim, miedzy którcmi nayznacznieyszy iest *Sebastopol*, niegdyś *Achtiar* zwany, nad brzegiem południowo-zachodnim półwyspu Tauryki, ieden z naywiększych,

szych Portów w świecie, z admiralicyą dla floty czarno morskiey, którey część w tym Porcie przebywa; ma 6 wiorst wzdłuż a naywięciey 2 wiorsty w szerz, przytem dostateczną głębokość dla naywiększych okrętów woiennych.

Astrachan leży na wyspie iedney, którą formuie rzeka Wołga, i może się słusznie poczytać za stolicę handlu Kaspiyskiego, który tem iest ważnieyszy, iż przytem złączony iest handel morza Baltyckiego, z którego rozmaite towary do tego miasta przychodzą rzeką Wołgą.

Między tą rzeką i drugą *kutum* wykopano wielkim kosztem kanał, w którym okręty równie bespiecznie stawaią iak w nayłepszym Porcie. Miasto to liczy więcey 80,000 mięszkańców, między temi znayduie się bardzo wiele kupców z różnych narodów, którzy tu osiedli, mianowicie oprocz Rossyan, znayduią się Ormianie, Niemcy, Francuzi, Anglicy, Włosi, Szwedzi, Georgianie, Tatarowie, Persowie, Grecy, Kabardyńcy, Kałmucy, Jndyanie, którzy tu przenieśli się z państw wielkiego Mogoła, i innych; tak iż w tem iednem mieście słyszeć można mowiących 30 różnemi ięzykami. Nayznacznieysze towary, które z Astrachanu posyłaią się

do

do Portów Perskich, sa: sukna rozmaite, kuperwas, Ałun, mydło, skory, cukier płotna; axamit, zegarki, igły, różne narzędzia ſtalowe, futra, masło, zboże, wodka, zęby koni morskich, żelazo, miedź, cyna, ołów, i t. d.

Na wzaiem wprowadzaią wiele surowego iedwabiu, i rożnych materyi iedwabnych, szafran, ſiarkę, *naftę* albo kley ogniſty, ryż, korzenne towary. Jndyanie i kupcy *Chiwańscy*, albo inaczey zwani Korozańscy, mieszkaiący w Okolicach morza Kaspiyskiego, przywożą złoto i srebro w sztabach, piasek złoty, drogie kamienie, i perły. Z położenia kraiów nad morzem Kaspiyskim leżących łatwo wnieść można, iak ważny ten handel bydź może dla Rosſyi; lecz szczegulnieysze intrygi za panowania naſtępców Piotra Wielkiego, nadanie różnych Monopoliów, zmnieyszyły były tak bardzo ten handel, iż przed wſtąpieniem na Tron panuiącey CESARZOWEY ledwo co znaczył dla Rosſyi; lecz po przywróceniu dawney wolności, przez uſtanowienie mądrych praw, przyszedł on do tey wziętości, iż w przeciągu 15 lat prawie we troie powiekszony zoſtał, iako ſię pokazuie z naſtępuiącego obrachowania :

Wy-

Roku { Wyprowadzono za 194,940 R. } Summa
1760 { Wprowadzono za 227,340 R. } 422,280R.
Utracono zatem 32040. R.
Roku { Wyprowadzono za 677,106R. }
1775 { Wprowadzono za 346, 248R. } 1,023408R
Zyskano zatem 330,912 R.

Na fundamencie różnych obserwacyi wnieść można, iż ten handel do tego czasu przynaymniey ieszcze we troie się powiększył. Wszakże w tym obrachowaniu nie zamyka się handel prywatny, który tameczni mieszkańcy taiemnie prowadzą, i który nie małe summy wynosić może.

Wyspy Oceanu wschodniego nie małą także korzyść przynoszą dla handlu z rożnych produktów, a osobliwie z drogich futer. Roku 1775 kompania iedna kupców w przywiozła zamtąd bobrów morskich 317 lisów czarnych 1588 lisów zwyczaynych 3478. Handel tych wyspiarzów, i narodów mieszkaiących nad Kapem Czukockim, doszedł nawet do Ameryki, z którą od dawnych czasów ci mieszkańcy handel prowadzą, przeprawuiąc się z towarami swoiemi na małych statkach: do czego ku osobliwszey im są pomocy wyspy niedaleko leżące iedno od drugich.

Nadto z żeglugi morza wschodniego odkryto nowy kanał zysku dla Rosſyi. W Bombay, iako o tem publiczne wieści głosiły, uſtanowiono handlową kompaniią do Kamczatki; iakoż pierwsze dwa okręty wysłano Roku 1785 i toż samo czynić w dalszych latach nie zaniechano.

Handel lądowy zagraniczny nie małey także ieſt wagi dla Rossyi. W Europie prowadzi ſię on z znacznieyszych miaſt Rossyi Europeyskiey, a osobliwie z Rygi, Moskwy (*p*) Kiiowa, Niżyna, Mohilowa, Kaługi, i z innych wielu miaſt, do Polski, Kurlandyi, Prus, i państw Niemieckich, do których wprowadzaiące ſię i wyprowadzaiące towary znaczne wynoszą summy. Do samego miaſta Kaługi liczą wartości wprowadzaiących ſię co rok towarów z Gdańska, Berlina, Wrocławia i Lipska około 200,000 Rublów. W Azyi odprawuie ſię znaczny handel z *Fanagoryi*, *Czerkaska*, *Mozdoka*, a osobliwie *Kislara*, gdzie kupcy Aſtrachańscy maią znaczne składy towarów, które ztam-

(*P*) *Moskwa* dawna stolica państwa Rosſyiskiego co do obszerności ieſt naywiększe miaſto w Europie, z wliczeniem przedmieściów ma w okrąg 30 wiorſt. Ludność tego miaſta R. 1778 wynosiła 300,000 mieszkańców, między któremi ieſt wielka liczba

ztamtąd prowadzą do narodów Kaukaskich, Georgii, Turcyi, i prowincyi północnych Persyi, zkąd między innemi przyprowadzaią rozmaite materye iedwabne Tureckie i Perskie, kartuny, ryż, wino, oliwę, i t. d.

Do *Orenburga i Tomska* przychodzą liczne karawany kupców Bucharskich, którzy prowadzą złoto i srebro osobliwie w monecie Persksey i Indoſtańskiey, piasek złoty, kamienie drogie, Bawełnę nieprzędzoną, materye różne bawełniane i pół iedwabne, iedwab surowy, owce i konie. Dwie hordy Kirgiyskie średnia i mnieysza, prowadzą także w tych ſtronach znaczny handel, osobliwie owcami i końmi, z których w samym Orenburgu co rocznie przedaią około 60,000 owiec, i 10,000 koni.

Lecz nayważnieyszy z tych ieſt handel z Chinami, który częścią prowadzi

liczba bardzo bogatych kupców, którzy bardzo obszerny handel prowadzą po całym państwie Rossyiskom i z wielu obcemi narodami. Liczą w tem mieście około 1000 Kościołów i kaplic. Między innemi osobliwościami widać przy Kościele Katedralnym sławny z nadzwyczayney wielkości dzwon, który Cesarzowa Anna ulac kazała, i który Roku 1737 pod czas pożaru spadł na ziemię i rozłupał ſię. Ma on wysokości 19 ſtop w dolnym okręgu 21 sążni, 11 calów, gruboſci 23 cale; waży 432,000 funtów.

ſię karawanami do *Pekinu*, częścią do *Kiachty* miaſta leżącego nad granicą Chińską. Kupcy Roſsyiscy przedaią tu osobliwie Chińczykom wiele rozmaitego futra a wzaiemnie od nich biorą różne materye iedwabne i bawełniane, porcelanę, herbatę, tabakę, Rabarbarum i t. d. Podług regeſtrów celnych, Roku 1777 wynoſiła wartość wyprowadzonych i w prowadzonych towarów 3,097,798 rublów, która teraz przy powiększeniu handlu i wliczeniu pokryiomych korzyści daleko więcey wynoſić może.

Z wszyſtkich tych szczegulnych obrachowań pokazuie ſię iak znaczny ieſt handel Roſsyi; iak wiele zaś cała wartość teraźnieyszego handlu wynosić może, sądzić można z porownania lat przeszłych według kalkulacyi naſtępuiących.

Roku (Wyprowadzono za 18,650,100) Summa.
1760 (Wprowadzono za 15,237,100) 33,887,
200 Rubl. Zyskano - - 3,413,000.

Z samego Petersburga wyprowadzono tegoż Roku blisko za 3,570,000 Rub:

Roku (Wyprowadzono za 24,975,000)
1768 (Wprowadzono za 19,712000) 44,687,
000 R. Zyskano - - 5,263,000

Roku (Wyprowadzono za 32,196,000)
1775 (Wprowadzono za 24,938,000) 57,134000
R. Zyskano - - 7,258,000

To

To obrachowanie iako i proporcya wzięta z handlu Petersburskiego, względem ogulnego handlu całego państwa, służyć może za prawidło do dochodzenia wartości całego handlu teraźnieyszego. Według wyżey wymienionych lat pokazuie się, iż R. 1760 handel Petersburga wynosił prawie piątą część całego handlu Rossyi; że zaś handel tego miasta daleko znaczniey się powiększył, niż innych Portów Rossyiskich, lubo z drugiey strony po tym czasie znaczne kraie i wiele nowych Portów nad morzem czarnym przybyło, przeto kładąc tylko, iż handel tego miasta wynosi teraz 3 ½ części całego handlu Rossyiskiego i biorąc do tego porównania średnią liczbę wartości wyprowadzonych towarów z Petersburga Roku 1786 i 1787 pokazuie się, iż teraz na całe państwo liczyć można w towarach:

Roku { Wyprowadzonych za 50,400,000 } Summa
1787 { Wprowadzonych za 39,040,000 } 89 440
000 Ru: Zysku - - 11,360,000.

Cło w teyże proporcyi wynosi 11,800,000 Ru:

Z kalkulacyi poprzedzaiących obrachowanie zysku, wedle miary powiększaiącego się co raz handlu, w przeciągu 28 lat wypada, iż Rossya zyskała na hanlu zagranicznym około 200,000,000 rublów.

WNE-

WNĘTRZNA ZEGLUGA.

Trudno wynaleść państwo, w którymby wnetrzna żegluga tak daleko się rozciągała iak w Rossyi. Od granic Cesarstwa Chińskiego do Petersburga, co wynosi przeciąg 6325 wiorst, sprowadzaią się towary wodą za pomocą różnych rzek i kanałów, wyiąwszy przerwę 19 mil, gdzie lądem ie prowadzić trzeba. Z Petersburga idą statki do Astrachanu, lubo oba te miasta od siebie są odległe 306 mil, geograficznych. W przeciągu tym znayduią się dwa wielkie kanały, które łączą morze Baltyckie z Kaspiyskim; pierwszy przy *Wyżny Wołoczok*, którego kosztowny ciąg tem iest godnieyszy uwagi, iż składa się z zbioru kanałów, rzek i spustów, które przyimuiąc wody z pobliższych rzek, dostarczaią iey według potrzeby płynącym statkom.

Drugi iest *kanał Ładogski*, ciągniony brzegiem ieziora tego z przyczyny niebespieczney na nim żeglugi; ma ten kanał długości 104 wiorsty, szerokości 70 stop, a głębokości 10 stop. Nabiera wodę z dziewięciu rzek, która się zbiera do sadzawek; z tych szesnastu spu-

stami

ſtami wpuſzcza ſię woda do kanału, a innemi 16 ſpuſtami z drugiey ſtrony kanału zrobionemi zlewa ſię zbywaiąca woda do ieziora. Roku 1778 przeszło tym kanałem ſtatków 4927.

Oba te kanały iako i innych wiele, które po różnych ſtronach wykopano, zaczęte były od Piotra Wielkiego, a po większey części pod panowaniem naſtępców iego zoſtały dokończone.

Nad to za rozkazem panuiącey CESARZOWEY KATARZYNY II. ułożono wiele nowych planow złączenia różnych rzek z morzami, któremiby wnętrzna kommunikacya między nayodległeyszemi prowincyami bardziey ieszcze ułatwiona zoſtała, na co wielkie wyznaczono summy. Między innemi ułożono plan złączenia rzeki *Kamy* i *Wiczegdy* kanałem na 20 wiorſt długim z czterema spuſtami, który ma złączyć morze piaszczyſte z białym, na co wyznaczono 400,000 rublów. Że zaś kanał przy *Wyżnym Wołoczok* ma tę wadę, iż ſtatki powracać nie mogą, i niebespieczne ma raffy, przeto uformowano plan złączenia *Witegry* kanałem, który ma mieć 58 wiorſt długości, 50 spustów, na co wyznaczono 1,600,000 rublow. Nadto zamyślaią iesz-

ieszcze złączyć Dniepr z Dzwiną zachodnią, a Don z Wołgą przez co nakoniec byłyby połączone morza Azowskie, czarne, białe, Kaspiyskie, i Baltyckie. Przydać tu można kosztowny wodociąg dla miasta Moskwy rozpoczęty Roku 1778 w odległości 16 wiorst, dla dostarczenia temu miastu wody, na co wyznaczono $2\frac{1}{2}$ miliona rublów.

LUDNOSC.

Lubo Rossya nie może się zrownać względem obszerności swych kraiow w proporcyą zaludnienia z innemi państwami Europeyskiemi, z tem wszystkim zadziwić się trzeba nad znacznym pomnożeniem ludności tego Cesarstwa w przeciągu wieku teraźnieyszego; co przypisać trzeba częścią przyłączeniu znacznych prowincyi; częścią sprowadzeniu, i osadzeniu wielu tysięcy Kolonistow za panowania teraźnieyszego po nayżyźnieyszych stronach państwa, na co łożono milionowe koszta; równie iako i dla polepszenia wewnątrz kraiu.

Gdy Piotr Wielki kazał uczynić spisanie, albo rewizyą państwa swoiego. Roku 1720 okazała się liczba mieszkańców 11 milionów.

Przy

Przy rewizyi Roku 1745 naliczono 13 milionów.

Roku 1764 podniosła się liczba do 14 milionów. Wszakże w tey liczbie nie zamykaią się mieszkańcy różnych Prowincyi, które podatki swoie nie wedle liczby dusz opłacały.

Roku 1782 przy generalney rewizyi mieszkańców całego państwa, podług wyżey wyrażoney specyfikacyi każdego namiestnictwa, pokazała się liczba ogulna 26,890,693 dusz męskich i niewieścich pod rewizyą podpadaiących, to iest kupców, mieszczan i chłopów. Do tey liczby przydawszy Szlachtę, Duchowieństwo, woyska lądowe i flotne, urzędników cywilnych, kolonistów, cudzoziemców, służących i wolnych ludzi, wiele narodów nie trzymaiących się statecznie iednego mieysca, mieszkańców wysp wschodnich, wyniesie cała ludność Rossyi przynaymniey 32,000,000. Ludność ta lubo iest naywiększa między mocarstwami Europeyskiemi, z tem wszystkim, w porównaniu obszernych kraiów Rossyi, mało iest znaczna względem zaludnienia innych państw Europeyskich; gdyż we Francyi liczą ogulnie na każdą milę kwadratową po 2500 osób; w Wiel-

kiey

kiey Brytanii 1,666 w pańſtwach Auſtryackich po 2019 w Pruſiech po 1667 w Polszcze po 1000 w Rossyi zaś tylko po 95 ludzi. Lecz w tę liczbę wchodzą obszerne kraie Sybiryi północney, po większey części nie zamieszkane; inne także prowincye południowe Roſsyi Azyatyckiey nie iednoſtaynie są ieszcze zaludnione, tak, iż na kraie Roſsyi Europeyskiey liczyć trzeba 25 milionów ludzi, na Azyatyckie zaś 7 milionów; a zatem w Roſsyi Europeyskiey wypada na każdą milę kwadratową po 403 osoby, w Azyatyckiey zaś tylko 25. Wszakże gdyby Roſsya mogła bydź kiedy zaludniona w tey proporcyi, iak iest teraz nayludnieysza w Europie rzeczpospolita Hollenderska, gdzie na milę kwadratową liczą 4,237 mieszkańców, liczba ludzi wynosiłaby przeszło 1,400 milionów; co tem samem przewyższyłoby liczbę ludzi żyiących teraz na całym świecie, gdyż podług powszechney kalkulacyi geografów liczą tylko we wszyſtkich czterech częściech świata 1,000 millionów ludzi.

MIESZKANCY.

Wszy-

Wszyscy Mieszkańcy Cesarstwa Rossyiskiego mogą się ogulnie dzielić, oprocz Duchownych, (o których pod osobnym Artykułem) na trzy stany: *Szlachecki*, *mieyski*, *i chłopski*.

1 *Stan Szlachecki* składa się z Xiążąt, Hrabiów, Baronów i zwyczayney Szlachty. Wszakże żadna z tych dostoieństw nie ma wyznaczonych sobie pewnych zaszczytów, któreby między temi godnościami iaką stanowiły różnice. Same tylko urzędy woyskowe i cywilne według różnych stopniów czynią właściwie tę nierówność, maią wyznaczone szczegulne przywileie, według których osoby niemi zaszczycone, w ziazdach i posiedzeniach publicznych, przyzwoitych swey godności używaią honorów. Temi to sposobami Monarchowie Rossyiscy chcieli wrazić w Szlachtę chwalebną chęć służenia oyczyznie: co istotną czyni różnicę między dobrym i nieużytecznym obywatelem. Przy tem nie omieszkali zaszczycić stan Szlachecki w powszechności wielu znaczemi przywileiami, a mianowicie panuiąca szczęśliwie CESARZOWA KATARZYNA II. przeszła w tey mierze poprzedników swoich,

na-

nadawszy Szlachcie wiele szczegulnych zaszczytów mocą rozrządzenia wyda danego Roku 1785 a mianowicie: iż żaden Szlachcic nie ma bydź bez poprzedzaiącego wyroku szlacheckiey godności pozbawiony; iż tylko od równego sobie może bydź sądzony, a gdyby popełnił wyſtępek krymynalny, wyrok kary nie może bydź pierwey do skutku przyprowadzony, aż wprzód Senatowi na uwagę będzie podany, a od Tronu potwierdzony. Żaden szlachcic nie ma bydź karany na ciele, wolno mu służyć w obcych woyskach, aby tylko nie przeciw własney oyczyznie. Dziedziczny maiątet każdego Szlachcica, nawet w ten czas, gdyby który zasłużył bydź na śmierć skazanym, powinien bydź oddany prawym iego dziedzicom. Może zakładać rożne fabryki, produkta swoie, lub towary, na okrętach, lub ſtatkach wywozić. Ma prawo kupowania i dzierżenia dobr, w których prawo własności rozciągą ſię nie tylko do powierzchownych gruntów, lecz i do wszyſtkiego co ſię wewnątrz ich, i w wodach kryie, ze wszyſtkiemi minerałami, produktami i kruszcami. Każdy Szlachcic wolny ieſt co do osoby swoiey od wszelkich podatków osobiſtych.

Zgro-

Zgromadzenie Szlachty może przełożyć reflexye swoie generalnemu Gubernatorowi względem potrzeb lub pożytków swoich, i w żadnym przypadku takowe zgromadzenie nie może bydź w Areszt wzięte i t. d.

Druga klassa obywatelów składa się z kupców, mieszczan i osob wolnych, i formuie właściwie stan sredni między Szlacheckim i chłopskim, którego wolność dopiero została zupełnie ugruntowana od panuiącey Monarchini. W liczbie mieszczan poczytani są ci, którzy osiadłszy w mieście bawią się rzemiosłem, lub innym zarobkiem; w czem porownane są wszystkie narody iakiey kolwiek bądź religii lub ięzyka do tey kondycyi należące. Maią prawo obierać sobie Magistraty, nigdzie oprócz sądów mieyskich sądzeni bydź nie mogą; przy tem maią wolność zakładania fabryk i rękodzieł. Powinnością ich iest od każdey duszy męskiey płacić co rocznie do skarbu po 120 kopieiek, i w potrzebie przystawić z pewney liczby dusz rekrutów do woyska. Kupcy są wolni od tego podatku, lecz zamiast niego płacą po iednym procencie z kapitułu obiawionego przed zwierzchnością; względem do-

sta-

ſtawienia zaś rekrutów pozwolono im pieniędzmi opłacić ſię po 500 rublów za każdego rekruta.

Kupcy dzielą ſię na trzy klassy albo *giełdy;* w pierwszey są umieszczeni ci, którzy maią kapitał od 10,000 do 50,000 rublów; w drugiey zaliczaią ſię od 5000 do 10,000 rublów; w trzeciey od 1000 do 5000 rublów. Nadto ieſt ieszcze osobna klassa mieszczan możnieyszych; do tey należą kapitaliści maiącey więcey 50,000 rublów; Bankierowie, których kapitały wynoszą 100 lub 200 tysięcy rublów; kupcy handluiący ryczałtem, i maiący swoie okręty na morzu: Uczeni maiący zaświadczenie iakiey akademii, Artyści iako to: Malarze Snycerze, Architekci, i t. d.

Oprócz przywileiów, które są wspólne wszyſtkim tem klassom iako to: handlowania, zakładania fabryk, i rękodzieł, używania wolności i sądów mieyskich, i t. d. maią nadto kupcy pierwszey i drugiey *giełdy* ten zaszczyt: iż wolni są od kar na ciele, i po mieście ieździć mogą karetą paro-konną, co ieſt przywileiem właściwem Ober-officerom; mieszczanie zaś maiętnieyſi, oprócz wszyſtkich wspomnionych przywileiów, mo-

mogą po miaſtach ieździć parą lub czterma końmi, mogą poſiadać ogrody i grunta za miaſtem, i ieden z wnuków takiego mieszczanina maiący za sobą zaletę nienagannego sprawowania ſię, i doszedłszy wieku swego lat 30 może ſię dopraszać patentu Szlachectwa.

Trzecia klassa mieszkańców składa ſię z chłopów, i zamyka w sobie nayliczniey szą część narodu. Jedni należą do Monarchy, inni do Szlachty. Pod imieniem chłopow Monarszych rozumieią ſię ci, którzy albo zdawna do dóbr skarbowych należeli, albo do Duchownych, które ſię teraz nazywaią *Ekonomicznemi*, i równie składaią część dóbr skarbowych. Ci wszyscy składaią prawie szóſtą część dusz w rewizyą w chodzących, co wynoſi około 2,000,000 dusz męskich, z których według ukazu Monarszego Roku 1783 ma ſię płacić do skarbu po 3 ruble. Stan ich ieſt tem znośnieyszy od innych poddanych, iż oprócz innych nowo nadanych im wolności, maią zabeśpieczenie zupełne maiątku swoiego, i że do izb skarbowych mogą zanoſić zażalenia swoie, ieśliby od przełożonych mieli iakie pokrzywdzenia, wielu nawet pozwôlono wpi-

sać

sać się w kupiectwo lub do mieszczan. Chłopi należący do Szlachty są poddanemi swych Panów, którzy ich osoby równie za własność swoią poczytuią iako i grunta do nich należące, i według liczby dusz męskich podatki Monarsze opłacaią.

CHARAKTER MIESZKANCOW.

Chcąc należycie sądzić o charakterze narodu Rossyiskiego, trzeba zgoła uczynić różnicę między obyczaiami narodu tego, iakie były przed panowaniem Piotra Wielkiego, i iakiemi są teraz. Monarcha ten poznawszy w swych poddanych liczne błędy, między któremi nayceInieysze były: wielka nieumieiętność, mnóstwo przesądów, pierwszy przedsięwziął trudne dzieło reformowania narodu swoiego. Zniosł dawne zwyczaie, zaszczepił nauki i kunszta, wprowadził handel i rękodzieła, talenta nadgradzał, rządowi inną wcale nadał postać. Od tego czasu Rossyanie wielce się różnemi stali od przodków swoich. Widać w nich rozsądek czysty, imaginacyą żywą, rozum przenikliwy, zdatność do nauk, rękodzieł, i różnych wynalazków, ludzkość

kość, w obcowaniu, męstwo nieustraszone w niebespieczeństwach, i odwagę na woynie do podziwienia i osobliwsze posłuszeństwo ku swym przełożonym. Chęć zysku w tym narodzie sprawuie, iż wielce iest pracowity, a przytem tak przemyślny i przywiązany do handlu, iż żaden inny narod w tey mierze go nie przechodzi. Lecz zarzucaią im przywiązanie do zbytków i okazałości, a mianowicie do diamentów i drogich kamieni, które w tym kraiu daleko bardziey są w używaniu, niż gdziekolwiek w Europie. W pospolstwie widać tę pospolitą z wielu innemi narodami wadę, iż w nim panuie chęć do używania zbytecznego mocnych napoiów.

ROZNE NARODY.

I. NAROD SŁOWIANSKI.

Od niego pochodzą:

1. *Rossyanie*, narod panuiący tego Cesarstwa.

2. *Polacy*, składaiący znaczną część mieszkańców Białey-Rusi i niektórych osad nad Irtyszem większym, i w namiestnictwie Koliwańskim blisko miasta Semipałatna.

3. *Serbowie* przeniosłszy się z Serwii Tureckiey częścią osiedli między Dnieprem i Bohem, częścią nad rzeką Doniec około Roku 1773.

4. *Bulgarowie* przeszli z drugiey strony Dunaiu, i osiedli nad rzeką nazwaną *Sinie wody*, przy granicy Polski.

II. Niemiecki.

Do niego należą:

1. *Niemcy*, z których składa się naywieksza część Szlachty i mieszczan w Xięstwie Inflantskim i Estońskim, a po części w namiestnictwie Wiburskim i w gubernii Petersburskiey. Za panowania teraźnieyszego założono wiele osad tak z Niemców, iako i z Hollendrów, Szwaycarów, Francuzów w gubernii Petersburskiey, w namiestnictwie Woronezkim i Saratowskim nad Wołgą, i w Mało-Rossyi nad rzeką Oster.

2. *Szwedzi* mieszkaią w Finlandyi Rossyiskiey, i na niektórych wyspach morza Baltyckiego.

3. *Duńczykowie* znayduią się w nie wielkiey liczbie na wyspach Baltyckich Worms i Gros-Rog.

III. Łotewski.

W tym

W tym narodzie zaliczaią ſię:

1. *Łotysze*, którzy składaią nayznacznieyszą część mieszkańców w namieſtnictwie Ryskim, w części Inflant niegdyś do Polski należącey, i od dawnych czasów te kraie zamieszkali. W sposobie życia i zwyczaiach, wiele maią podobieństwa do Litwinów; w powszechności: są boiaźliwi, nieochędożni, i mało przemysłów znaiący w sposobach wygodnieyszego życia.

2. *Liwonowie* albo *Inflantczykowie*, od których kray cały zoſtał nazwany Inflantami, utrzymuią ſię ieszcze lubo w nie wielkiey liczbie nad Odnogą Ryską około rzeki Salis, i na wyspie *Ruun*. Mało różnią ſię w zwyczaiach od Łotyszów, lecz ięzyk maią w cale różny od Łotewskiego.

3. *Litwini* znayduią ſię po niektórych ſtronach w namieſtnictwie Mohilewskim i Połockim i przy właściwym sobie ięzyku i zwyczaiach ſię utrzymuią.

IV. Grecki.

Grecy przenieśli ſię do Rossyi około Roku 1779 z półwyspu Tauryki i oſiedli w namieſtnictwie Katerynosławskim, po-

dobnymże sposobem wiele ich przeniosło się na początku wieku tego, i osiedli po miastach niektórych Mało-Rossyiskich, gdzie po większey części kupiectwem się bawią.

V. ORMIANSKI.

Ormianie przeszli z Armenii w dość znaczney liczbie, i przebywaią w Tauryce, w prowincyi Astrachańskiey, i po niektórych innych mieyscach. Bawią się iedynie handlem, do którego przykładaią się z pracą nieporownaną. Są oszczędni, trzeźwi, i cierpliwi w znoszeniu naywiększych trudów podróżnych.

VI. ZYDOWSKI.

Zydzi znayduią się w z naczney liczbie w namiestnictwie Połockim, i Mohilewskim, i w Tauryce, gdzie naywięcey handlem, a poczęści rzemiosłem się bawią.

VII. FINLANDZKI.

W nim zaliczaią się:

1. *Finlandczykowie* pochodzący z W. Xięstwa Finlandzkiego, z którego części składa się namiestnictwo Wiburskie; znayduią się i w Gubernii Petersburskiey, oprócz ięzyka szczegulniey tym się róż-

nią od chłopów Rosyiskich, iż są leniwsi i nieochędożnieysi.

2. *Estlandczykowie* składaią naywiększą część mieszkańców w namiestnictwie Rewelskim, a po części i w Ryskim. Język maią osobliwy, lecz co do ułożenia i zwyczaiów podobni są do Finlandczyków.

3. *Lapończykowie* przebywaią w północno-zachodniey stronie Rosyi miedzy Oceanem północnym, i morzem białym. Są wzrostu małego, głowy wielkiey, cery czerniawey, co pochodzi częścią z nieochędostwa, częścią iż zawsze przebywaią na wolnyn powietrzu, lub dymie; włosy maią czarne glansowane, pod brodek kończasty, brodę rzadką, twarz szeroko-płaską, a nos tak wklęsły, iż równo prawie z wierzchnią wargą wydaie się. Żyią pod namiotami zrobionemi z żerdzi w okrąg ułożonych, a na wierzchu powiązanych: przeplataią ie chróstem, z wierzchu okrywaią płótnem grubym, lub skorami reniferów, zostawiwszy na wierzchu otwor dla wyiścia dymu; we śrzodku iest ognisko, około którego cała familiia grzeie się. Gdy na którym mieyscu zaczyna im braknąć paszy dla reniferów, które iednym ich są bogactwem,

prze-

przeznaczaią się na inne mieysce; nay-
większym ich przemysłem iest chowanie reniferów, polowanie i rybołostwo. Wiele z nich iest ochrzconych, insi żyią w bałwochwalstwie.

4. *Permiacy* przebywaią w namiestnictwie Permskim i w północnych stronach rzeki Ob.

5. *Zyryanie* znayduią się w tymże namiestnictwie; oba te narody lubo maią właściwy swoy ięzyk, z tem wszystkim mało ich rozeznać można od Rossyan, ponieważ wszyscy umieią po Rossyisku, i dawno wiarę Chrześciańską przyięli.

6. *Wotyacy* wiele maią podobieństwa do Finlandczyków, mieszkaią w namiestnictwie Wiatskim, zkąd ich wiele przeniosło się do Kazańskiego i Ufimskiego namiestnictwa.

7. *Czeremisi* przebywaią w tychże stronach i w namiestictwie Permskim.

8. *Czuwasi* narod dość liczny, maią z fizyonomii równie iako i Czeremisi, podobieństwo do Tatarów; wiele z nich bawi się uprawowaniem roli, znayduią się w namiestnictwie Kazańskim, Niżegorodzkim i w prowincyi Orenburskiey.

9. *Mordwanie* osiedli nad Wołgą w Niżegorodzkim, Kazańskim, Symbirskim, Ufim-

Ufimskim i Penzyńskim namieſtnictwie. Język porzedzaiących tych czterech narodów ieſt bardzo zmieszany z Tatarskim; wielu z nich Chrześciańską wiarę przyięło, inni są częścią Mahometanie, częścią Bałwochwalcy.

10. *Wogulowie* znayduią ſię w północney ſtronie gór Uralskich w namieſtnictwie Permskim i Tobolskim. Mieszkanie swoie maią latem pod szałaszami, korą pokrytemi; zimą w puszczonych do ziemi chałupach; bawią ſię rybołowſtwem i polowaniem.

11. *Oſtyacy Obscy* przebywaią między Tomskiem i Narymem w namieſtnictwie Tobolskim, i składaią bardzo liczmy narod. Całym ich ſtaraniem ieſt chowanie reniferów, rybołowſtwo i polowanie, do którego ſię od młodości przyzwyczaiaią. Do ścigania zwierząt i do odprawienia podroży używaią psów, które w sanie małe zaprzągaią, tak iż iedna tylko osoba mieścić ſię może. Maią mieszkania wkopane na kilka ſtóp w ziemi, których otwor zoſtawiony na wierzchu służy na okno, komin, i drzwi. Zyią pogrążeni w grubey nieumieiętności, i bałwochwalſtwie.

VIII. TATARSKI.

Liczny

Liczny ten narod zostaiący teraz pod panowaniem Rossyi, założył był w XIII. wieku potężne i rozległe państwo Tatarskie, które rozciągało się na wschod, i na północ, między morzem Kaspiyskim i czarnym, i blisko 200 lat w podległości trzymało Rossyą. W dalszym czasie gdy osłabione zostało podzieleniem na wiele państw udzielnych, Rossya podbiła różne te części około połowy XVI. wieku, a mianowicie Carstwo Kazańskie, Astrachańskie, Turańskie, leżące między Uralem i Ob, nakoniec i państwo Krymskie, i tem sposobem koniec uczyniła panowaniu Tatarów na wschodzie. W tym narodzie zamykaią się:

1. *Tatarowie właściwi*, którzy w wielkiey liczbie przebywaią w różnych stronach Rossyi Azyatyckiey i w Tauryce, dzielą się na liczne pokolenia, które od różnych mieysc i rzek nazwiska swoie maią. W powszechności: są uczciwi, trzeźwi, i pracowici, żyiący po miastach, bawią się handlem lub rzemiosłem, wieyscy po większey części rolnictwem, i chowaniem bydła; Szlachta albo murzowie pospolicie mieszkaią na wsi. Wszyscy prawie są wiary Mahometańskiey,

wyią-

wyiąwszy pokolenia Tatarów Sybirskich, przebywaiących pod namiotami, którzy są poganie.

2. *Nogayscy* składaią się z czterech znacznieyszych Hord, które przebywaią między rzekami Kuban, i Don, przy morzu Azowskim; inni żyią po wsiach; lecz naywięcey ich mieszka w Kibitkach woyłokami pokrytych, w których z iednego mieysca na drugie przewożą się z liczc nemi trzodami owiec, bydła, wielbłądow a osobliwie koni, których mięsem i mlekiem, według zwyczaiu Tatarów się żywią.

3. *Truchmeńcy* przebywaią w stronie południowey i wschodniey morza Kaspiyskiego i nad rzeką Kumą.

4. *Baszkirowie* formuią narod dość liczny, i mieszkaią w stronie południowey gór Uralskich. Są cery oliwkowatey, twarzy szerokiey, włosów czarnych, przy tem są zręczni w władaniu łukiem i strzałą. Bawią się chowaniem bydła, koni, wielu pszczół, od czego ich nazwano Baszkirami albo pszczelnikami. Język ich i wiara iest iednostayna z Tatarami Kazańskiemi; odprawuią służbę woyskową na wzór Kozaków, i maią wolność obierania starszych swoich.

3. *Mesz-*

5. *Meszczeriacy* przebywaią częścią między Tatarami, częścią między Baszkirami, do których w obyczaiach wielce są podobni.

6. *Kirgisowie* dzielą się na trzy Hordy: wielką, średnią, i małą. Wielka horda nie iest podległa Rofsyi, i przebywa pod namiotami między Bucharyą, i ziemią Kałmucką. Srednia i mała zostaie pod rządem własnych Chanów, którzy na wierność przysięgli Rofsyi; mieszkaią w Kibitach z któremi przenaszaią się po rozległych stepach między Uralem, Embą, Tobolem, i Irtyszem. Naycelnieyszym przemysłem Kirgisów iest chowanie koni, bydła, wielkich trzód owiec, które dla swey osobliwości wielce są szacowne i od nich są nazwane owcami Kirgiyskiemi.

7. *Bucharowie* osiedli po różnych miastach Sybiryi, gdzie naywięcey handlem się bawią, do którego z wielką pracowitością przykładaią się. Pochodzą z Bucharyi wielkiey, albo kraiu Tatarów Usbeckich, są postaci mierney, cery dość białey, włosów czarnych, i nie podlegaią żadnym tem przywarom szpetności, które innym Tatarom są właściwie.

8. *Barabińcy* przebywaią w rozległych stepach Barabińskich, które się rozciągaią między Irtyszem, rzeką Ob, do gór Altay-

Altayskich. Wielu z nich przepędza cały rok pod namiotami, niektórzy zaś zaczęli się przykładać do uprawy ziemi, która osobliwie w części północney bardzo iest żyzna

9. *Telengutowie*, inaczey są zwani *Białemi Kałmukami*, mieszkaią w wyższych stronach rzeki Tom po wsiach. Latem bawią się rolnictwem, zimą polowaniem; niektórzy ciała umarłych palą, inni ie grzebią.

10. *Jakutowie* przebywaią pod szałaszami nad rzeką Leną od uyścia rzeki Olenek, do morza i innych północnych stron Sybiryi, do samych brzegów morza lodowatego. Sposób ich życia zasadza się na rybołowstwie i polowaniu; oprócz świniny, iedzą mięso wszystkich zwierząt nie wyłączaiąc nawet szczurów i bobaków. Czczą wielką liczbę bałwanów zrobionych z różnych kawałków sukna lub materyi, którym gębę nacieraią tłustością lub krwią zwierząt, co po wsiąknieniu sprawuie smród nieznośny.

IX. Czerkaski.

Czerkasowie mieszkaią przy górach Kaukaskich, od Mozdoka do uyścia rzeki Kubanu; dzielą się na dwa znacznieysze pokolenia

lenia pod imienim *Wielkiey i Małey Kabardyi*, zkąd pospolicie nazywaią się *Kabardyńcami*. Męszczyzni co do fizyonomii i obyczaiów podobni są do Kałmuków. Naywiększym ich przemysłem iest chowanie licznych trzód owiec, bydła, koni, wielbłądów, na których przeprowadzaią ruchomość swoię z iednego mieysca na drugie. Religiia Chrześciańska była do nich wprowadzona około VI. wieku; teraz znacznieysi z nich są Mahometanie, inni zostaią w wielkiey nieumieiętności, nie maiąc inney nauki oprócz tey, iż wierzą w iednego Boga.

X. Narody Kaukaskie.

1. *Abchazy* mieszkaią nad brzegiem wschodnim morza czarnego i nad rzeką Kuban.

2. *Offetyńcy* pochodzą od dawnych *Połowców*, żyią między górami Kaukaskiemi.

3. *Kistency* dzielą się na trzy pokolenia, przebywaią nad rzeką Sunżą, i innemi do niey wpadaiącemi.

4. *Lesgińcy* albo *Lesgierowie* dzielą się na 27 pokoleń, z których niektóre zostaią pod panowaniem Rossyi, mieszkaią w obszerney krainie między Kachetem i Dagestanem. 5. *Ku-*

5. *Kumycy* albo Tatarowie *Kumyccy* dzielą się na 6 głównych pokoleń i przebywaią w północney ftronie gór Kaukafkich, rozciągaiąc fię ku morzu Kaspiyfkiemu.

6. *Tamarowie*, narod bardzo liczny, częścią Rofsyi, częścią innym Chanom podległy, i do rozboiów bardzo skłonny. Wpowszechności wszyftkie te narody bawią fię chowaniem owiec i bydła, z którcmi co raz mieysca odmieniaią i częftokroć na fąfiadów swoich napadaią.

XI. MUNGALSKI.

2. *Mungalowie*, ieden z nayliczniey-szych narodów Azyatyckich, przebywaią w rozległych krainach od granic Syviryi rozciągaiących fię ku Chinom właściwym, i Tybetowi. Z tych niektórzy przenieśli fię do Rofsyi i przebywaią nad rzeką Selengą, i innemi rzekami do niey wpadaiącemi. Różnią fię od innych narodów odmienną poftacią, a osobliwie okrągłą głową, czarnemi i nieiako przymrużonemi oczami, płaskim nosem, wielkiemi i daleko odftawionemi uszami, czarnym włosem i małą brodą. Wyznaią Sekte *Dali - Lamy*.

2. *Kałmucy* albo *Elutowie* dzielą fię na czte-

cztery znacznieysze pokolenia: *Choszotów*, krórzy należą do Tybetu; *Zungorów* przebywaiących w pogranicznych ſtepach Zungorskich, podlegaią Wielkiemu Chanowi Tatarskiemu. Inne dwa pokolenia *Derbetów i Torgautów* złączyły ſię, i około Roku 1723 oſiadły w granicach Roſſyi około rzek Ural, Don, i Wołgi, przysiągłszy na wierność Rosſyi, która nad niemi ſtanowi Chana. Dzielą ſię na trzy stany: Szlachtę, Duchowieńſtwo i chłopów. Mieszkania ich są obszerne i okrągłe, woyłokami nakryte, z któremi przenaszaią się po różnych mieyscach, ſtawiąc ie na wozach czyli kibitkach do których częſto po 6 par wołów zaprzęgaią, prowadząc za sobą liczne stada koni, bydła i owiec. Względem poſtaci i obyczaiów podobni są do Mungalów, z któremi iedney są wiary. Niektórzy z nich przeniosłszy ſię do namieſtnictwa Symbirskiego przyięli wiarę Chrześciańską.

3. *Buratowie* mieszkaią częścią w Dauryi, gdzie cały rok pod szałaszami przebywaią, częścią też w dalszey ſtronie Sybiryi, gdzie na zimę robią mieszkania osobne. Co do poſtaci i zwyczaiów mało ſię różnią od Kałmuków; ba-

wią

wią się polowaniem, chowaniem wielu koni, bydła, a naybardziey owiec, których często u iednego gospodarza do 1000 liczyć można. Wielu pracuie około topienia żelaża, i wyrabiania z niego różnych narzędziów, które bardzo pięknie umieią srebrem lub cyną nabiiać.

XII. Tunguski.

Liczny bardzo narod mieszka między Oceanem wschodnim granicą Chińską, i rzeką Jenisey. Naywiększa ich część zostaie pod panowaniem Rossyi, inni podlegaią rządom Cesarstwa Chińskiego; składaią ieden narod z *Mànzurami i Daurami* pogranicznemi Rossyi około rzeki Amur mieszkaiącemi, a do Chin należącemi. Są silni, ludzcy, mniey ogorzali niż Kałmucy, odważni i zręczni; całą ich bronią iest łuk, oszczep i siekiera; temi uzbroioni idą na przeciwko naysroższym zwierzom. Maią zwyczay twarz granatowo lub czarno malować; z tey przyczyny, przeszywaią lice i czoło dzieciom swoim dość gęsto, natarłszy nici sadzą; dla uśmierzenia zaś bolu i puchliny na cieraia ie tłustością. Zwyczay ten pochodzi, według wszelkiego mniemania od dawnych zwycięzców narodu tego,

tkó-

których zdobiono różnemi na twarzy znakami i którzy z tey przyczyny osobliwsze odbierali uszanowanie. Chęć podobney czci uczyniła w dalszym czasie zwyczay ten pospolitym, i teraz zasadzaią na tem osobliwszą piękność. Dla mieszkania ſtawiaią sobie budy, które pokrywaią, zoſtawuiąc na wierzchu otwor dla wyiścia dymu.

XIII. Narod Samoiedow.

W tym narodzie zaliczaią ſię;

1. *Samoiedzi* albo inaczey zwani *Syroiedzi*, z przyczyny, iż ryby i mięso reniferów surowe iedzą, inne zaś mięsa warzą. Mieszkaią nad brzegami morza północnego i lodowatego od rzeki *Pieczory* do *Jenisey*. Polowanie zimą, a łowienie ryb latem, doſtarczaią im potrzebney żywności. Są wzroſtu małego, włosów czarnych lśniących ſię, twarzy płaskiey, ogorzałey, nosa tak wklęsłego, iż prawie z wierzchnią wargą rowna ſię; słuch ich ieſt delikatny i szybko bardzo biegaią. Zyią bardzo gnuśnie pod szałaszami z chroſtu udziałanemi, i skorami reniferów pokrytemi; zoſtaią w grubych błędach pogańſtwa.

2. *Koybałowie* przebywaią nad rzeką Jenisey.

3. *Kara-*

3. *Karagasowie* mieszkaią po wysokich górach Saiańskich. Te dwa narody przyięły wiarę Chrześciańską.

4. *Soiatowie* maią mieszkania swoie przy górach Saiańskich, i rozciągaią się do Mungalii Chińskiey; są Bałwochwalcy.

XIV. JUKAGIROW.

Narod ten składa ſię blisko z 500 Familiy, przebywa nad brzegami morza lodowatego między rzekami *Janą*, *Indygirą*, *i Kolimą*. Sposob ich życia rowny ieſt iak u Samoiedów; poſtaci podobney są do Jakutów; ięzyk maią osobliwy, do którego mieszaią wiele słów z ięzyka Jakutów.

XV. CZUKCZOW.

Mieszkaią na końcu północno-wschodniey części Sybiryi między rzekami *Kolimą i Anadyr*. Narod ten wielce ieſt dziki i do rozboiów skłonny; twarzy swoie zdobią zębami koni morskich, i z tey przyczyny dzieciom swoim przedziurawiaią lice i wprawuią im te zęby. Są Poganie.

XVI. KORYAKOW.

Koryacy dzielą ſię na dwa pokolenia różniące ſię od ſiebie w sposobie życia;

bywaią przy Kamczatce, rzecze Anadyr, Jama, i morzu Penzyńskim. Mieszkaiący w stronach bardziey ku południowi leżących, wkopuią przed zimą mieszkania swoie do ziemi, latem biorą ie na podstawkach nie co od ziemi podniesione. Inni przebywaiący w północnych stronach nie trzymaią się iednego mieysca, przechodząc na inne stawiaią sobie budy, które pokrywaią skorami reniferów. Trzymaią się czci bałwochwalskiey i ciała umarłych swoich palą.

XVII. Kamczadalow.

Kamczadalowie mieszkaią na półwyspie Kamczatce, o którey pierwszą wiadomość powzięto Roku 1690 a około Roku 1706 podbitą została. Mieszkańcy ci są wzrostu średniego, lica płaskiego, oczu małych, i maią małą brodę. Latem buduią sobie mieszkania na wzor szałaszów; na zimę wykopuią sobie mieszkania w ziemi około 4 stop w głąb, wierzch ich nakrywaią darniami, zostawuiąc w górze otwor, który służy za drzwi, okno, i komin. Oprócz niewielkiey liczby koni i bydła tam zaprowadzonego, chowaią powszechnie psów, których niemniey do polowania iako i do odprawowania pod-

ży używaią. Nim ten kray dostał się pod panowanie Rossyi, Kamczadalowie nie znali ani bydła, ani zwyczaynych żelaznych narzędziów; siekiery, oszczepy, pociski, strzały wszystkie były z kamienia lub kości wyrobione. Przed nawróceniem się swoim do wiary Chrześciańskiey wyrzucali umarłych psom na pożarcie, sądząc ten rodziay pogrzebu za nayprzyzwoitszy; teraz wszyscy są wiary Chrześciańskiey.

XVIII. Kurylcow.

Kurylcy mieszkaią na wyspach Kurylskich; względem postaci i obyczaiów maią podobieństwo częścą do Japończyków, częścią do Kamczadalów. Są uczynni, ludzcy, przytem bardzo ostrożni; maią iezyk osobliwy. Zyią w mieszkaniach z ziemi ulepionych, drzewem wykładanych. Pożywienie maią z łowienia ryb morskich, zwierząt i ptastwa, z których skór iako i zwierząt robią sobie odzienie. Czczą wiele Bogów.

XIX. Aleutow.

Aleutowie przebywaią na wyspach Aleutskich, przenaszaią się często z iedney wyspy na drugą. Wyspy leżące nie da-

leko brzegów Ameryki naylepiey są zaludnione; mieszkańcy ci maią wiele podobieństwa do narodu Amerykańskiego *Esquimaux* zwanego. Cery są żołtawey, twarzy płaskiey i czarnych włosów. Na twarzy wyrażaią różne wzory, którą igłą na kolą, a potem nacieraią czarną iakąś gliną: w niższey wardze przerzynaią trzy szpary, w średnią wprawuią płaską kość, mały kolorowy kamień, po bokach wsadzaią długie zaostrzone kości lub kły, które sięgaią do samych uszu. Podobnie przedziurawiaią sobie chrząstkę nosa i przewlekaią nie wielkie kości. Zamiast zauśnic noszą paciorki lub kawały burztynu. Koszule maią zrobione z pierza ptasząt, odzienie z skor bobrowych lub morskich cieląt, albo też z wnętrzności wielkich ryb morskich, które kształtnie żyłami zszywaią, czapki maią drewniane. Oręż ich cały iest łuk, strzały i oszczep, które przedtem iako i wszystkie inne narzędzia były kościane, lub kamienne; teraz niekórzy maią i żelazne.

Oprócz wymienionych narodów znayduią się ieszcze niektóre mniey liczne po wielu prowincyach, iako to: Persowie w *Astrachanii*; Indyanie, którzy przenieśli

się

ſię z państw Wielkiego Mogola i osiedli w *Kazanie, i Aſtrachanie*; Albańczykowie, Montenegryni, Węgrzy, Mołdawianie, Wołoſi, Cygani, którzy po różnych ſtronach ſię znayduią.

RELIGIJA.

Religiia panuiąca w Roſsyi ieſt Grecko Roſsyiska, która ku końcowi wieku X. do tego państwa była wprowadzona. Naywyższa władza w sprawach duchownych zoſtaie przy Synodzie uſtanowionym w Petersburgu i Moskwie, w którym zaſiadaią niektórzy z wyższych Prałatów.

Duchowieńſtwo Roſsyiskie dzieli ſię na Zakonne i Swieckie. Wyższe Duchowieńſtwo wybierane bywa z Zakonników, i składa ſię z Metropolitów, Arcy-Biskupów i Biskupów, którzy pod powszechym imieniem *Archireiów* oznaczaią ſię. Zadne z tych doſtoieńſtw nie ma przydaney sobie władzy nad drugą, ani przywiązane ieſt do iakiey Dyecezyi, lub *Eparchii*, lecz od woli Monarchy zawisło wywyższyć Biskupa na godność Arcy-Byskupa, a Arcy Biskupa na Metropolitę, przez co iednak bynaymniey się nie

na-

nadaie wyższa władza nad innemi Eparchiiami, lecz każdy równą ma władzę w swey Eparchii. Arcy-Biskupi różnią się od Biskupów, iż maią na czapce krzyż a Metropolita białą czapkę. Znayduiace się teraz w całym państwie, są następuiące, z których każda ma nazwisko od dwuch lub więcey miast znaczniey-szych, albo prowincyi.

1. Nowgorodzka i Petersburska (q)
2. Moskiewska i Kałuska.
3. Kiiowska i Halicka.
4. Pskowska i Ryska.
5. Kazańska i Swiażska.
6. Astrachańska i Stawropolska.
7. Tobolska i Sybirska. (r)
8. Twerska i Kaszyńska.
9. Mohilewska, Mścisławskai Orszańska.
10. Smoleńska i Dorohobuska.
11. Krutycka i Możayska.

12. Ro-

(q Przed tem ta Eparchjia podzielona była na dwie oddzielne; pierwsza nazywała się Nowgorodzka, i Wielikołukska; druga Petersburska i Rewelska; teraz ie złączono.

(r) Mocą Traktatu, którym Heraklius Car Karталinii i Kachetu zobowiązał się bydź Hołdownikiem Rossyi Roku 1783 nadała Imperatorowa panuiąca Arcy-Biskupowi tameczнemu osme mieysce między Archireiami Rossyiskiemi.

12. Roſtowska i Jarosławska.
13. Reżańska i Szatska.
14. Sławeńska, Chersońska i Pułtawska.
15. Goteyska i Kesayska.
16. Niżegorodzka i Ałatyrska.
17. Biełopadska i Oboiańska.
18. Susdalska i Juryewska.
19. Wołochodzka i Biełoiezierska.
20. Kołomeńska i Kaszyrska.
21. Wiatska i Wielikopermska.
22. Archangelogorodzka i Kołmogorska.
23. Uſtyugska i Totemska.
24. Woronezka i Jelecka.
25. Jrkucka i Nerczyńska.
26. Pereasławska i Dimitrowska.
27. Koſtromska i Galicka.
28. Wołodymirska i Muromska.
29. Tambowska i Penzyńska.
30. Czernichowska i Nowogorodzko-Siewierska.
31. Pereasławska i Boryspolska.
32. Ołonecka i Kargapolska.
33. Siewska i Brańska.

Te dwie oſtatnie Eparchiie nieiako poczytane bydź mogą za wikaryaty generalne oddzielone; pierwszy od Eparchii Nowgorodzkiey, drugi od Moskiewskiey.

Roku 1787 uſtanowiono nową Eparchiia

chiią Teodozyi i Maryupola, tak iż wszystkich liczy się teraz 34. We wszystkich tych Eparchiiach znayduie się w tym czasie Metropolitów 3 to iest: Petersburski, Kiiowski i Goteyski. Arcy-Biskupów 5 iako to: Moskiewski, Pskowski, Mohilewski, Sławeński i Kazański, inni, są Biskupami.

Dochody Biskupów i innych Duchownych były niegdyś wybierane z dóbr, nad któremi Cesarzowa teraz panuiąca ustanowiła kommisyą Ekonomiczną, a z dochodów tychże dóbr wyznaczyła im pensye, podzieliwszy wszystkie Eparchiie na trzy klassy, według których rozrządzone są te pensye, maiąc przytem iednak wzgląd na położenie niektórych miast, w których większa drogość bywa żywnosci; z tey przyczyny innym Eparchiiom, lubo w iedneyże klassie umieszczonym, wyznaczono wyższe pensye, innym niższe; tak Metropolicie Petersburskiemu a razem Archimandrycie Klasztoru Alexandra Newskiego wyznaczono pensyi 15,500 rublów; nad to iako zasiadaiącemu w Synodzie 2000 rublów. Arcy-Biskupowi Moskiewskiemu lubo równie do pierwszey klassy należacemu, dla tańszey iednak żywności ustanowio-

wio-

wiono z wliczeniem kosztu na utrzymanie dwoch kościołów Katedralnych 9068 rublów, a iako zasiadaiącemu w Synodzie 700.

Archireiom drugiey klassy wyznaczono po 5500, a niektórym przydano po 400 rublów.

W trzeciey klassie po 4232 a niektórym przydano po 300 rub:

Z tych pensyi każdy Archirey ieſt obowiązany utrzymywać kościoł swoy Katedralny, wyznaczoną przy nim liczbę Duchownych, i sług kościelnych, Kancellaryą Konsyſtorską, i dwor swoy, według osobnego, dla każdey klassy rozrządzenia.

Klasztory podzielono także na trzy klassy. Przełożeni ich nazywaią ſię częścią *Archimandrytami*, lub Opatami, częścią *Igumenami*, lub Przeorami. Oprócz Klasztorów, z których ieden pospolicie każdemu Biskupowi wyznaczony ieſt na rezydencyą, liczą w Rossyi trzy główne Opactwa, którym dla różnicy nadano tytuł *Ławry* iako to: *Ławra Troicka* przy Moskwie, (1) *Alexandra Newskiego* w Petersburgu, *i Pie-*

---

(1) W dobrach należących do Ławry Troieckiey liczono 150,961 dusz męskich.

i Pieczarska w Kiiowie. Archimandryci tych Opactw równą maią rangę i pensyą z Biskupami trzeciey klassy. Jnne Klasztory rozrządzone są następuiącym porządkiem.

W Klasztorach pierwszey klassy liczba osob zakonnych, licząc z Archimandrytą i innemi sługami kościelnemi, wynosi osob 58 na co wyznaczono pensyi 2,317 rublów.

W drugiey klassie każdy Klasztor z Archimandrytą swoim ma określoną liczbę wszystkich osob 41 i na to pensyi 1,311 rublów; niektórym dodano ieszcze po 200 rub.

W trzeciey klassie przełożeni nazywaią się Jgumenami i znayduie się w każdym osob 21, na które wyznaczono 806 rublow 36 kopieiek; innym przydano po 150 rublów.

Mnieysze Klasztory albo pustynie zostaią pod zwierzchnością większych. Tymże porządkiem podzielono na trzy klassy Klasztory Panien Zakonnych, i wyznaczone są na nie podobneż pensye, z tą iednak rożnicą, iż znacznie są mnieysze.

Miedzy Duchowieństwem Swieckim naywyższy stopień iest Archiprezbitera, którego inaczey zowią *Protopop* albo *Pro-*

to-

ierey, którym tytułem zaszczyceni bywaią przełożeni nad kościołami katedralnemi lub innemi znacznieyszemi. 2 *Pop* albo *Jerey* znaczy Xiędza; 3. W dalszych stopniach kościelnych liczą się Diakonowie, Subdiakonowie, Lektorowie i inni.

Roku 1776 liczono w całym Państwie Rossyiskim Kościołów 20,535. Klasztorów męskich znaydowało się Roku 1764 ze wszystkim 197 a w nich Archimandrytów 73. Igumenów 122. Zakonników 3648 Klasztorów Panieńskich 96 a wnich Zakonnic 1981 oprócz innych-mnicyszych Klasztorów, które żadnych nie miały dóbr, i przeto żadney nie maia wyznaczoney pensyi. Dawniey liczba Klasztorów była daleko znacznieysza, gdyż ieszcze Roku 1755 liczono męskich Klasztorów 479. Zakonników 7439.

We wszystkich Dobrach duchownych, do Ekonomii Monarszey przyłączonych, znaydowało się Roku 1762 dusz męskich 910,866 Późniey ieszcze przyłączono od dóbr Duchowieństwa Mało-Rossyiskiego 120,000 dusz męskich: ze wszystkim 1,030,866 dusz, z których każda, według ukazu Roku 1783 powinna równie, iako i w innych dobrach skarbowych, płacić rocznego cynszu 3 ruble,

a od

a od każdego rubla nakładnych po 2 kopieyki, co wynosi 3,154,449 rublów.

Oprócz Religii panuiącey zostawione iest w całem państwie wolne wyznanie wszystkich innych Religiy; w wielu nawet prowincyach znacznieysza liczba mieszkańców iest innego wyznania, na co od Rządu nadana iest zupełna wolność rządzenia się podług właściwych każdey Religii obrządków.

A nayprzod *Religiia Rzymsko-Katolicka* rozpostrzeniona iest znacznie po różnych mieyscach Rossyi, i nie tylko ma kościoły po wielu znacznieyszych miastach iako to w Petersburgu, Moskwie, Rydze, Astrachanie, Chersonie i innych; lecz naywiększą zabiera liczbę mieszkańców w Wielkorządztwie Połockim i Mohilewskim. Z tey przyczyny panuiąca Nayiaśnieysza Monarchini mocą Rozrządzenia swego wydanego Roku 1782 dnia 17. Stycznia ufondowała w Mohilewie nowe Arcy-Biskupstwo dla licznych w iey Państwie będących Katolików, mianowawszy na tę dostoyność Jaśnie Wielmożnego Nayprzewielebnieyszego Jmci Xiędza Stanisława Siestrzeńcewicza, Kawalera Orderów Polskich, z przydaniem iemuż za Koadiutora obszerney tey Archi-

chi-Diecezyi Jaśnie Wielmożnego Jmci Xiędza Jana Benisławskiego, Kawalera Orderu S. Stanisława; na co w Petersburgu uroczyście z rąk Posła Papieskiego pod ten czas Arcy-Biskupa Chalcedoneńskiego, a potem Kardynała Archety przyzwoite swem godnościom odebrał Inftallacye. Przytem ieft dla części Inflant niegdyś do Polski należących Suffraganiia, na którą nominowany został Jaśnie Wielmożny Nayprzewielebnieyszy Jmć Xiądz Jerzy Powsłowski, Kawaler Orderu S. Stanisława.

Oprócz Duchowieństwa Swieckiego i różnych Zakonników, iako to: Missyonarzów, Piarów, Dominikanów, Bernardynów, Franciszkanów, Reformatów, Karmelitów, i t. d. znayduią się w Rossyi iednem prawie teraz na świecie przykładem Jchmć XX. Jezuici będąc utrzymani od panuiącey Cesarzowey przy dawnych swych prawach, i Regułach Zakonnych. Liczą teraz kollegiiow 6 rezydencyi 6 osób 198.

Mocą ukazu Imperatorskiego R. 1784 pozwolono Arcy-Biskupowi obierać i przyimować Xięży dla posługi duchowney Katolików różnych narodów i ięzyków z tem warunkiem iżby wykonali przy-

przyſięgę wierności, poczem iednak wolno każdemu, ieśli ſię podoba, powrócić do swego kraiu. Nadto powierzono zwierzchności iego Ormianów z Rzymskim Kościołem z iednoczonych, iżby zdatnych dla ich nauki wybierał Kapłanów. Ormianie dysunici zoſtaią pod rządem własnego Biskupa.

Przytem dla Greków z Kościołem Rzymskim ziednoczonych, których wielka liczba także w Białey Ruſi nayduie ſię, mianowała teraz panuiąca Cesarzowa Arcy-Biskupa Połockiego Jaśnie Wielmożnego Jmci Xiędza Herakliusza Lisowskiego, Kawalera Orderu S. Stanisława, oddawszy mu dobra w iey kraiach będące a zdawna do tegoż Arcy-Biskupſtwa należące. Oprócz znaczney liczby Duchowieńſtwa Swieckiego, znayduią ſię także Ichmć XX. Bazylianie.

Religiią Luterską wyznaie naywiększa część mieszkańców w namieſtnictwach: Ryskim, Rewelskim, Wiburskim i po wielkiey części w Petersburskiey Gubernii, oprócz innych wielu zgromadzeń po różnych ſtronach pańſtwa.. Wyższa władza w rzeczach Duchownych zoſtaie częścią przy Superintendentach, częścią

przy

przy Konsyſtorzach, które po różnych miaſtach są uſtanowione.

Kalwini maią po niektórych mieyscach szczegulne zgromadzenia pod zwierzchnością własną.

Między innemi przytoczyć trzeba sektę oderwaną od Religii panuiącey w Rossyi, a ztąd nazwanych *Roskolnikami* albo odszczepieńcami, których liczba po wszyſtkich ſtronach państwa ieſt nadzwyczaynie wielka. Nazywaią oni samych ſiebie *Starowiercami*, trzymaią ſię niektórych osobnych uſtaw z bardzo wielu zabobonami.

Religiia Żydowska utrzymuie ſię między Żydami, którzy maią swoich Rabinów i osobne zwierzchności, pod których rządem zoſtaią.

Mahometańska ieſt powszechna między narodami Tatarskiemi iako to u Tatarów Kazańskich, Taurykich, Sybirskich, Nogayskich, Kirgiyskich, Baszkirów i narodów Kaukaskich, nad któremi rząd duchowny zoſtaie przy wyznaczonych *Muftych* i osobliwych Konsyſtorzach.

Sekta Dali-Lamy ieſt panuiąca w części północney Tybetu, w Rossyi zas utrzymuie ſię między Mungulami, Kałmukami i Buratami mieszkaiącemi w Sybiryi

ryi południoweу. Te narody czczą w osobie naywyższego Kapłana swego Dali Lamy Bożka *La* zwanego, i z tey przyczyny wszystkie doskonałości Bostwa temu wielkiemu Kapłanowi przypisuią, czczą przy tem różne Bożyszcza, dopuszczaią wielożeństwa i wierzą w przechodzenie dusz do ciał ludzi, lub zwierząt.

Bałwochwalstwo panuie ieszcze między wielu narodami Sybiryi, iako to: u Lapończyków, Samoiedów, Jukagirów, Czukczów, Koriaków, po wyspach wschodnich, i innych narodach, którzy w obrządkach bałwochwalskich nieiednakowych trzymaią się ustaw. Niektórzy maią swoich Czarnoxiężników, albo Kapłanów, których zowią *Szamanami*, którzy odprawuią ich ofiary, bawią się przepowiadaniem zdrowia, lub chorob, pomyślnego polowania, lub rybołostwa, i t. d. Na ten czas wkładaią na siebie straszny ubior skórzany, na którem ponawieszane są kawałki żelaza, szponów, kości, które za każdem poruszeniem wydaia okropny dzwięk, przy nieustannym biciu w bebenek; udaią różne targania, przy których wyroki swe opowiadaią.

JĘZYK.

Język

Język Rossyiski pochodzi od Słowiańskiego, który i teraz ieszcze używa się przy obrządkach Kościelnych, i który w swoich dialektach bardzo daleko się rozciąga; będąc używany w Czechach, Morawii, Kroacyi, w części Karyntyi, i Karnioli; w Sławoni, Bośnii, Serwii, Albanii, Dalmacyi, w wielu mieyscach Węgier, w Bulgaryii, Polszcze, i Rossyi. Alfabet języka Rossyiskiego składa się z 32. Liter, które po większey części zgadzaią się z słowiańskiemi; ięzyk ten iest wielce obfity w wyrazach swoch; i przyiemny; nadto dla wydoskonalenia iego ustanowiono różne uczone Towarzystwa, za których pomocą nie mało dzieł wybornych w tem ięzyku iuż wydano, i z innych ięzyków wiele nayprzednieyszych Autorów przetłumaczono.

NAUKI i KUNSZTA.

Nie ma ieszcze zupełnego wieku, iak Rossya oprócz szczegulnych ustanowień mało znała nauk i kunsztów. Czas panowania Piotra W. stał się szczęśliwą w tey mierze Epoką dla tego państwa: Jego to mądrem ustawom, i hoynym szafun-

ſunkom naſtępców iego, a mianowicie panuiącey Cesarzowey winna Rossya prędki wzroſt nauk i kunsztów, przez ufundowanie licznych a kosztownych uſtanowień, które dla oświecenia narodu założono. Między znakomitszemi policzyć trzeba akademie nauk, i kunsztów, Rossyiskiego ięzyka, towarzyſtwo Ekonomiczne, różne *Seminarya*, *Cóllegiia*, korpusy Szlacheckie kadetow lądowych i flotnych, artyleryiskich, indzynierskich, szkołę górniczą, morską i wiele innych, przytem uſtawy dla kilku set Panien Szlacheckich i mieyskich. Żądaiąc zaś aby nauki bez wyłączenia w nayodległeyszych ſtronach tego państwa rozpoſtrzenione były, ufundowała panuiąca Monarchini z znacznem kosztem szkoły w 26 namieſtnictwach, w których po kilku leciech pokazała ſię liczba uczących ſię do 10,837. Te pomyślne poſtępki powodem były Wielkiey tey Monarchini, iż roku 1788 we wszyſtkich innych namieſtnictwach całego państwa podobnież szkoły założyła. Tem sposobem Roſſya wkrótce będzie miała szczęście, iż światło nauk po wszyſtkich ſtronach rozległych iey granic coraz bardziey ropoſtrzeniać ſię będzie, a zwła-

szcza

szcza przy tey gorliwości o dobro publiczne, z którą osoby nayznakomitsze nowe te ustanowienia utrzymywać staraią się: przyymuiąc po wielu mieyscach na siebie urzędy Dyrektorów tychże szkoł. Co do namiestnictw Biało-Ruskich, oprócz szkoł dawniey założonych, i parafialnych, iako też i nowo funduiących się, liczą 8 szkoł, które Jchmość XX. Jezuici utrzymuią, do czego osobliwszemi dobrodzieystwy od panuiącey Nayiaśnieyszey Cesarzowey byli zachęceni, gdy nie tylko przy całości zakonu swego utrzymani byli, lecz nadto dobra ich zupełnie od podatku pogłównego uwolnione zostały.

R Z Ą D.

Rząd państwa iest monarchiczny. Następstwo na tron, od którego prawa po wielu kraiach wyłączaią płeć niewieścią, pomyślnym dla Rossyi zdarzeniem iest zachowane i dla tey płci; dowodem tego są trzy poprzedzaiące, szczegulniey zaś pełne chwały panowanie teraźnieysze.

Naywyższa *rada* w interessach tyczących się całego państwa iest *gabinetowa*.

Co do rządu wnętrznego państwa, dzieli się on nieiako na trzy główne klasy:

sy: *Cywilną, woyskową, i flotną.* Każda z tych trzech klass formuie osobny rząd, i ma naywyższe kollegium, przy którym władza rozrządzaiąca zostaie.

1. *Senat* iest naywyższą Magistraturą w sprawach cywilnych; dzieli się na 6. departamentów, z których każdy ma osobny wydział czynności, i pewną liczbę senatorów w nim zasiadaiących. Przy tem ustanowione są różne inne kollegiia dla ułatwienia szczegulnieyszych części rządu kraiowego.

2. *Kollegium woienne* ma rząd nad całym woyskiem, wyiąwszy gwardye, które od samego Monarchy zawisły; do tegò kollegium należy rozrządzenie, opłacenie woyska, i awansowanie aż do Podpółkownika. Składa się z Prezydenta, którym iest ieden z Felt-Marszałków, z iednego Jenerała Szefa, dwuch Jenerałów Poruczników, dwoch Jenerałów Maiorów &c.

3. *Kollegium Admiralicyi* rozrządza wszystkim co się ściąga do flotty, od niego dependuią różne inne izby, którym powierzone są niektóre szczegulne wydziały. Prezydentem Admiralicyi iest teraźnieyszy następca Tronu Wielki Xiąże Paweł, Piotrowicz iako Wielki Admi-

mirał; inni tamże zasiadaiący są Admirałowie, Vice-Admirałowie, &c.

Wszystkie te trzy stany porownane są nieiako z sobą przez przyłączenie do każdego urzędu pewney rangi woyskowey, która wyznacza każdemu stopniowi służące prawa, i zaszczyty. Tymże sposobem wyznaczono przez późnieysze rozrządzenie w namiestnictwach wszystkim urzędom podobne rangi.

Rangi dzielą się na 14 klass następuiącym porządkiem.

	Woyskowe.	Flotne.	Cywilne.
1	Feld Marszałek.	Wielki Admirał.	Kanclerz.
2	Jenerał *en Chef.*	Admirał.	Konsyl: tayny aktual:
3	Jenerał Porucznik.	Vice-Admirał.	Konsyliarz tayny.
4	Jenerał Major.	Kotr Admirał.	Konsyl: Stanu aktual:
5	Brygadier.	KapitanKomander.	Konsyl: Stanu.
6	Pułkownik.	Kapitan 1 rangi.	Konsyl: Kollewski.
7	Podpułkownik.	Kapitan 2 rangi.	Konsyl:Nadworny.

Woy-

	Woyskowe.	Flotne.	Cywilne.
8	Maior	Kapitan 3 rangi.	Aſſeſſ: Kollegski.
9	Kapitan.	Kapit: Leytnant.	Konsyliarz Tytularny
10	Kapit: Leytnant.	Porucznik.	Sekret: Kollegski.
11	- - -	Sekretarz Flotny.	Sekret: *Flotny*.
12	Porucznik.	Podporucznik.	Sekret: Guberski.
13	Podporucznik.	- - -	Sekret: Prowincyonaln:
14	Chorąży.	Mitszman:	Regiſtrator. Kollegski.

Wszyſtkie te rangi maią nadane sobie szczegulne zaszczyty, którem ſię różnią w pierwszeńſtwie u dworu, w poiazdach, liberyi &c.

D O C H O D.

Jak znacznie z pomnożeniem wnętrznych bogactw kraiowych powiększały ſię dochody Monarchów Rossyiskich widzieć można z następuiącego obrachowania.

W początkach panowania Piotra Wielkiego cały dochod Rossyi wynoſił mało

co

co nad 4 miliony, przy końcu zaś panowania tego Monarchy podnieſiony zoſtał do 8,179750 rublów.

Za panowania Cesarzowey Anny liczono dochodu 9,200,000 rublów.

Pod panowaniem Cesarzowey Elżbiery podwyższono go do 19,400,000 rublów,

Przy wstąpieniu na tron teraz panuiącey Cesarzowey dochody państwa wynoſiły około 23,700,000 rublów. Jak znacznie zaś do tego czasu podwyższone zoſtały, wnieść można po części z słow manifeſtu wydanego Roku 1786 względem uſtanowienia banku kraiowego, w którym Wielka ta Monarchini z wykłą swą czułością między innemi wyraża, iż, po pomnożeniu wnętrznych bogactw kraiowych, ſtarała ſię przytem: *bez uciemiężenia ludu pomnożyć dochody państwa, które, mimo zniesienia wielu podatków, i remanentów kilka milionowych tylekroć poddanym naszym darowanych, teraz we dwoie więcey niż przy wstąpieniu naszym na tron, wynaszaią.* Jakoż w przeciągu Roku 1775 i 1776 uſtąpiła narodowi Monarchini 67 rożnych podatków; z kąd pokazuie ſię, iż znaczne to pomnożenie dochodów iedynie lepszemu ich rozrządzeniu przypisać należy.

Do-

Dochody Cesarstwa Rossyiskiego zasadzaią się nayprzod na generalney rewizyi, która się co lat 15 do 20 po całym państwie odprawuie, do którey wpisuią się kupcy, mieszczanie, i wolne narody, chłopi skarbowi, i Szlacheccy, z których same dusze męskie opłacaią skarbowe podatki według wypadaiącego ustanowienia.

Powtore wybieraią się dochody z szczegulnych niektórych korzyści do skarbu Monarszego należących, iako to: z arędy kabaków, lub karczem, cła, miner, i bicia monety, soli, z przedaży dóbr nieruchomych, papieru stemplowanego, &c.

Wyznaczyć dokładnie summę każdego z tych dochodów w szczegulności tym iest rzeczą trudnieyszą, iż względem podatków po wielu namiestnictwach różne, zachodzą odmiany. Z tem wszystkim idąc torem tych, którzy o dochodach Rossyi pisali i trzymaiąc się pewney iakiey proporcyi, uczynić można następuiące obrachowanie dochodów Rossyi, nie takie wprawdzie, iakie iest pewnie, lecz iakie teraz bydź może.

Według powszechney kalkulacyi polityków pokazuie się, iż czwarta część mieszkańców iakiego kraiu, przebywa w

mia-

w miaſtach: wſzakże ta proporcya zewſzech miar służyć nie może Roſsyi, gdzie liczba mieſzczan daleko ieſt mnieyſza względem ludności innych kraiów, ponieważ w całem pańſtwie nie liczą nad 563 miaſt; z tem wszyſtkim uważaiąc, iż wiele ieſt oprócz mieszczan takich mieszkańców, a zwłaszcza w namieſtnictwach Mało-Roſſyiskich, w Charkówskim, Kurskim, i innych którzy częścią pod imieniem *obywatelów woyskowych*, (*t*) częścią *Kozaków*, przytem i innych narodów równy podatek pogłówny płacą z mieszczanami po 120 kopieiek, przeto sądzić mona, iż ta klassa mieszkańców, zaliczaiąc w niey mieszczan i kupców, uczynić może szoſtą część ludności, co wynoſi około 2,240,000. Z tych, według rewizyi uczynioney za panowania Piotra Wielkiego, liczono kupców 172,380 teraz liczba ich, po tak znacznym powiększeniu kraiów i ludności, wynoſi naymniey około 240,000. Ich kapitał obracaiący ſię w handlu, ieśli ſię w tey mierze trzymać mamy proporcyi wzię-

(*t*) Jeszcze za panowania Piotra Wielkiego liczono w gubernii Azowskiey i Kiiowskiey samych *odynodworców* 294,067.

wziętey z namieſtnictwa Połockiego, gdzie 1682 kupców obiawiło Roku 1787 kapitału 853,924 rublów. ogulnie w całym pańſtwie wynoſić może około 121,000,000 rublów. Wszakże ta proporcya będąc wziętą z takiego namieſtnictwa, gdzie sam prawie tylko handel lądowy, a to po większey części wewnątrz kraiu ieſt używany, aż nadto ieſt mała w porównaniu z innemi bogatemi miaſtami nadmorskiemi, które proſto z zagranicznemi kraiami wielki handel prowadzą. A zatem trzymaiąc ſię z wyż wyrażonych specyfikacyi liczyć można dochody Monarsze w naſtępuiącym sposobie.

1. Po odtraceniu średniey klassy mieszkańców, zoſtaie dusz męskich w dobrach skarbowych i Szlacheckich 11,255,346 którzy po większey części pogłówne płacą po 70 kopieiek; że zaś w tey liczbie ſię znayduie wiele innych mieszkańców, z których inni płacą do 100 do 110 kopieiek, przeto licząc podatek pogłówny ogólnie po 80 kopieiek, wynoſi 9,004,276.

2. Od 2,000,000, mieszczan i innych podobnych mieszkańców pogłówne po 120 kopieiek wynoſi 2,400,000 rublów.

3. Od

3. Od 240,000 kupców po iednem procencie od kapitałów w ich handlu będących 121,000,000 rublów, wynosi 1,210,000 rublów.

4. Od 2 milionów dusz męskich osiadłych w dobrach skarbowych i ekonomicznych, które wszystkie według ukazu Roku 1783 zamiast wszystkich powinności maią płacić po 3 ruble, wynosi 6,000,000 rublów.

5. Z tych wszystkich podatków od każdego rubla po 2 kopieyki nakładne, które według ustanowienia Monarszego wybieraią się na opłacenie poborców skarbowych, wypada 372,285

6. Dochod ze wszystkich *kabaków* albo karczem w całem państwie, wyiąwszy niektóre namiestnictwa, którym zostawiono prawo przedaży trunków, należy do skarbu Monarszego, który ie na arendę oddaie rożnym partykularnym osobom. Jak ważny to iest artykuł dla skarbu, sądzić można z nadzwyczaynego podwyższenia arend *kabacznych* za każdem terminem do tego czasu, co nie małym iest dowodem powiększenia się wnętrzney ważności kraiowey zwłaszcza ieśli się porównaią lata poprzedzaiące. Areda *kabaków* do Roku 1752 czyni-

ła

ła skarbowi dochodu 2,916,000 rublów; w Roku 1770 wynosiła 3,348,000 rublów. Do Roku 1774 podwyższono ią do 4,860,000 rublów. Od tego czasu przez nastepuiące lat 4 do Roku 1778 wynosiła co rocznie 8,100,000 rublów przy odnowieniu arend Roku 1779 podwyższono tę summę do 9,700,000 rublów. Od tego czasu ſtatecznie się arenda kabaków ieszcze podwyższa, tak dalece, iż, według porównania poprzedzaiących lat, teraz wynosić może około 14,700,000 rublów. W ſzczegulności sama arenda kabaków w Moskwie i Petersburgu Roku 1778 wynosiła 2,505,600 rublów.

7. Cło wynosi teraz około 11,800,000 rublów.

8. Z miner i bicia monety około 5,000,000 rublów.

9. Z przedaży soli, na którą po całem kraiu różne są magazyny założone 4,500,000 rublów.

10. Z przedaży dóbr nieruchomych, od których płaci ſię po 3 procentów do skarku, od stemplowanego papieru i innych dochodów sądowych 2,700,000 rublów.

11. Profit z rud żelaznych skarbowych

wych, iako i cło ustanowione na rudy żelazne należące do osób partykularnych, według którego powinni od każdego puda żelaza przetopionego płacić do skarbu 4 kopieyki, a od każdego puda wyprowadzaiącego się żelaza po 5 kopieiek, Roku 1772 wynosiło 380,100 rublów.

12. Nakoniec rożne inne dochody, iako to: z drogich futer, (*u*) z łowienia ryb po wielkich ieziorach i rzekach, z młynów skarbowych, i fabryk, z banku kraiowego, patentów, paszportów, kar pieniężnych, z podatków na utrzymanie poczt, które się w namiestnictwach płacą, z profitu na prowiantach, które przystawuią namiestictwa: Mohilewskie, Połockie, Ryskie, Rewelskie, &c. i tem podobnych lub przypadkowych korzyści, które ze wszystkim wynosić mogą około 6,000,000 rublów.

POWTORZENIE DOCHODOW.

po-

(*u* Wiele narodów Sybirskich i na wyspach wschodnich osiadłych opłacaią podatek Monarszy futrami, to iest, każda iurta albo familiia za pogłówne oddaie 2 do 3 sobolów albo zamiast nich 20 do 30 Gronostaiów albo też 1 li a czarnego. Z tem wszystkim iest wolność płacenia pieniędzmi.

Pogłównego z chłopów	- -	9,004,266 R.
- - - z mieszczan	- -	2,400,000
Procenta kupieckie	- -	1,210,000
Dobra skarbowe	- -	6,000,000
Nakładne z poprzedzaiących		372,285
Arenda kabaków	- -	14,700,000
Cło	- - - - - - - -	11,800,000
Minery i bicie monety	-	5,000,000
Sól	- - - - - - - -	4,500,000
Ceny sądowe	- - - -	2,700,000
Profit z żelaznych rud	- -	380,100
Dochody różne	- - -	6,000,000
		64,066,601 R.

Tak nagłe podwyższenie dochodów ieśliby niektórych zaſtanawiało, niech uważą, iż dochod ten w porownaniu z innemi mocarſtwami Europeyskiemi aż nadto ieſt podobny. Francya, licząc 25 milionów ludzi, płaci 600 milionów liwrów podatku, albo 160 milionów reichſtalerów, co wynoſi prawie tyleż milionów rublów, zkąd wypada ogulnie na każdą osobę więcey niż po 6 reichſtall: Król Pruski ma względem 6 milionów mieszkańców, 30 milionów reichſtalarów dochodu, co wynoſi na każdą osobę po 5 reichſtalarów. Dom Auſtryacki ma z 20 milionów ludzi oko-

ło 80 milionów reichſtalarów dochodu, a tem ſamem po 4 reichſtalarów z osoby. W Anglii gdzie sam narod wkłada na ſiebie podatki dla bespieczeńſtwa kraiowego, wypada od każdego człowieka więcey niż po 9 talerów; ponieważ roczny podatek wynóſi 75 milionów talarów. Nadto, iesli nie żyzna i tylu klęskami skołatana Szwecya może teraz Monarsze swemu płacić około 5 milionów reichſtalarów, co wynoſi od każdey osoby prawie po 2 reichſtalary; iakoż daleko bardziey Roſsya, przy takiey obfitości rozmaitych produktów, dochodząc przytem do coraz wyższego ſtopnia kultury, względem liczby mieszkańców swoich dochodu uczynić może po 2 ruble bez uczucia znacznego ciężaru.

WYDATKI.

W porownaniu dochodów były też zawsze i wydatki Monarchów Rosyiskich. Piotr Wielki przy szczupłych bardzo dochodach dokazuiąc tyle wielkich rzeczy w przeciągu panowania swoiego nie wydał więcey na utrzymanie dworu swego nad 50 do 60 tyſięcy rublów

blów. Reszta wychodziła na woysko, flottę i inne ustanowienia.

Za panowania Katarzyny I. podniosły się wydatki na utrzymanie dworu we dwoie.

Za panowania Anny dochodziły do 4,00,000 rublów.

Za Jmperatorowey Elżbiety liczono ich przeszło do miliona.

Wspaniałość osobliwsza dworu panuiącey Cesarzowey łatwo wnieść dozwala o wielkich nań wychodzących summach.

Przed kilku latami liczono expensy na utrzymanie stanu cywilnego 12,270,000 rublów, na utrzymanie woyska, i floty 16,580,000 rublów. Zakładanie nowych miast, powiększenie coroczne floty, utrzymywanie wielu pożytecznych ustanowień, fundowanie szkoł, zaprowadzenie licznych osad, utrzymanie poczt, hoyne nadgrody za usługi, dobywanie miner, i nie mało innych expensów zaymuią znaczną część zbywaiących dochodów. Wszakże po odtrąceniu wszystkich wydatków, zostaią ieszcze znaczne summy do wolnego szafunku Monarchini.

D Ł U G I.

Przy-

Przy tak znacznym przewyższeniu dochodów nad wydatkami, długi kraiowe pewnie znaczne bydź nie mogą. Z tem wszystkim gdy Rosya iednegoż prawie czasu broń swoię obrócić musiała przeciwko trzem nieprzyiaciołom swoim, to iest: przeciwko Konfederatom w Polszcze, Turcyi, i buntownikowi kraiowemu Puhaczewowi, skarb iey nie będąc w ten czas ieszcze tak dobrze urządzony nie tylko nie mógł wystarczyć na tak liczne wydatki, lecz musiano ieszcze zaciągnąć długi, tak iż przy dokończeniu woyny liczono 10 millionów długu. Teraz długu tego część iuż iest opłacona, iako się to pokazuie z Manifestu Jmperatorskiego o ustanowieniu banku kraiowego, w którym wyraża, iż Roku 1786. zostawało ieszcze 6,600,000 rublów; przydaiąc, iż, na wypłacenie tey summy od Roku 1789. do 1795. wyznaczyła po iednym milionie, co wyniesie w tym przeciągu całą summę. Nadto złożyła na nieprzewidziane potrzeby 15 milionów rublów, która to summa według okoliczności corocznie ma bydź powiększana.

BANK KRAJOWY.

Do liczby pożytecznych urządzeń należy przydać ustanowienie banku kraiowego od panuiącey Cesarzowey mocą manifestu danego Roku 1786. Na ten koniec, iako i dla ustanowienia cyrkulacyi pienięźney, ustanowiła asygnacye bankowe których kredyt zabeśpieczyła uroczyście swoim i następców swoich imieniem, okryśliwszy summę ich naydaley do 100 milionów rublów, między któremi znaczna część kursuiąca ma bydź w asygnacyach pięc i dziesięć rublowych, reszta od 25 do 50 rublów. Z tey summy założyła bank dla Szlachty od 22 milionów po 5 procentów, a nadto dla umorzenia kapitału ieszcze 3 procenta, wyznaczywszy na zgładzenie całego kapitału w przeciągu 20 lat. Dla zabeśpieczenia zaś wziętego kapitału z banku, każdy obowiązany iest opisać z dóbr swoich pewną liczbę dusz męskich w proporcyą wziętey summy, licząc od każdego 1000 po 25 dusz. Dla miast złożono w banku 11 milionów, od których płacąc po 7 procentów, przez lat 22 gładzi się podobnie kapitał. Nadto

szcze-

szczególnie dla Tauryki wyznaczono 3 miliony, które użyte bydź maią dla lepszego urządzenia tey prowincyi. Jak wielkie zaufanie ma narod w użyteczności tego ustanowienia, z tąd poznać można, iż w wiednym prawie Roku cała tą summa z banku została rozebrana. Dla rozszerzenia licznych tych korzyści nadała Nayiaśnieysza Jmperatorowa bankowi znaczne przywileie, i pozwoliła przytem założyć własną mennicę, w którey maią się bić pieniądze z zakupionego złota, srebra i miedzi. Ta summa lubo uważana bydź może nieiako za dług skarbowy, z tem wszystkim rzecz iest iasna iako się z manifestu pokazuie, iż po zwroceniu się całey massy pieniędzy w przeciągu ustanowionego terminu, cała summa kursuiących asygnacyi w kraiu wynosić tylko będzie 40 milionów, których dalsze rozrządzenie zależeć będzie od woli Monarszey.

WOYSKO LĄDOWE.

Woysko lądowe dzieli się na regularne i nieregularne. Piotr Wielki pierwszy zaczął utrzymywać woyska regularne trybem innych państw Europeyskich

ſtkich, a prowadząc nieuſtanne prawie woyny do końca życia swego, przez to, woysko swoie wielce wyćwiczył w sztuce woienney. Przy końcu panowania iego liczono woyska regularnego z milicyą 190,000 ludzi. Od tego czasu iak wielce się potęga lądowa Roſſyi powiększyła, widzieć można po części z obrachowania wyrażonego w doniesieniach publicznych, iaki był stan armii Rossyyskiey Roku 1786. Według tego składało się woysko Roſſyiskie z 92 regimentów piechoty, maiących w sobie 213,002 ludzi, i z 50 regimentów iazdy, w których liczono 61,819 ludzi. Lecz w tey liczbie nie zawieraią ſię pułki gwardyi, artylerya, pułki Kozackie i woyska nie regularne, które wszyſtkie, częścią według Tabelli woyskowey Roku 1761, częścią według Etatu woyska Roku 1778 i późnieyszych odmian, składały ſię w naſtępuiącey liczbie:

Woysko Regularne.

kawalerowie gwardyi - - - -	60 *ludzi*
Cztery Pułki gwardyi - -	10,800.
Korpus Kadetów lądowych - -	600.
Korpus Kadetów Artyleryiskich -	450.
Artylerya i indżynierowie -	34,022.
92. Regimentów piechoty -	213,002.

50 Puł-

50 Pułków iazdy - - -	61,819	ludzi
Garnizonowe Bataliony - -	75,339.	
Komendy dla straży senatu i innych	3,044.	
Milicyi Ukraińskiey - -	26,598.	
Summa woysk regularnych	425,674	*ludzi*

WOYSKO NIEREGULARNE.

Dońskich Kozaków - -	25,000	*ludzi*
Uralskich Kozaków - -	12,000.	
Dnieprowskich Kozaków -	8,000.	
Mało-Rossyiskich Kompaniyskich pułków - - -	65,637.	
Wołgskiego woyska - -	1,057.	
Kisralskich i Gruzińskich Eskadronów. - - -	1,167.	
W Prowincyi Astrachańskiey -	1,046.	
W Sybiryi - - -	6,067.	
W niektórych miastach -	1,490.	
Nieregularnego woyska w Kamczatce - - -	2,412.	
Kałmuków - - -	40,000.	
Kumyków - - -	20,000.	
Goralów Czeczenigskich -	3,000.	
Kirgisów w 2 Hordach -	30,000.	
Karakalpaków - - -	10,000.	
Summa: woysk nieregularnych	236,874	*ludzi*
ze wszystkim woyska regularnego i nieregularnego - - -	662,548	*ludzi*

Dla dopełnienia według potrzeby pułków regularnych przystawuią się rekruci z pewney liczby dusz w rewizyą wpisanych całego państwa, wyiąwszy niektóre prowincye, które od dawania rekru-

krutów są wolne. Roku 1787 gdy po iednym rekrucie nakazano ze 100 dusz męskich liczba ich wynosiła 96,000 oprocz zaciągnionych dobrowolnie po miastach i prowincyach; roku następuiącego przystawiono tyleż.

W liczbie woysk nieregularnych zamyka się wprawdzie nie mało tych, które iedynie użyte są do strzeżenia granic prowincyi Azyatyckich od naiazdów błakaiących się narodów, a przeto przeciw obcym nieprzyiacielom małą pomoc uczynić mogą; lecz za to są inne, których liczba podczas woyny daleko powiększona bywa; do tego przydać ieszcze trzeba Tatarów Krymskich, Nogayskich, Kubańskich i Kaukaskie narody w nowo nabytych kraiach, które, będąc ieszcze pod panowaniem Turcyi, składały woyska 100,000 ludzi.

Woysko regularne składa się z iazdy i piechoty, które przytem podzielono na różne korpusy, iako to: na gwardyą, artyleryą, kirysierów, karabinierów, dragunów, lekkokonnych, regimenta piesze, grenadierów, strzelców, i garnizonowe bataliony. We wszystkich tych korpusach zachodzą różne odmiany względem mundurów, żołdu, i liczby ludzi przepisancy dla każdego pułku. W po-

W powszechności pułki konne liczą mniey w sobie ludzi, niż piesze. Pułk konny tak kirysierski iako i karabinierski składa się z sześciu szwadronów, z których w każdym są dwie roty, w rocie trzy kapralstwa, w kapralſtwie 23 żołnierzy; officerów, nie licząc nadkompletnych, którzy przy wielu regimentach znayduią się, ieſt 40 unter officerów, żołnierzy; i innych osób pułkowych 1029 ze wszyſtkim 1069 osób. Roczne wydatki na utrzymywanie Pułku kirysierskiego, iako to na pensye, prowiant, broń, mundury, koni, furaże i inne potrzeby wynoszą pospolicie około 60,000 rublów. Pułk karabinierski kosztuie nieco mniey; inne w proporcyą.

Piechota dzieli się podobnież na pułki, każdy z nich podzielony ieſt na dwa bataliony, które ze wszyſtkim zawieraią 12 kompaniy, kapralstw zaś 48. Liczba wszyſtkich osób w regimencie pieszym, nie licząc nadkompletowych, wynosi 2093 ludzi, których utrzymanie, i inne potrzeby pułkowe, kosztuią podobnież co rok około 60,000 rublów.

Pensye urzędników woyskowych rozrządzone są następuiącym porządkiem:

1 *Feld*

1 *Feldmarszałek* ma 7000 rublów pensyi; przytem 200 *racyonów (w)* 16 *deńszczyków;* na adiutantów i kancellaryą, co ze wszyſtkim wynosi około 15,100 R.

2 *Jenerał Szef* 3600 rublów pensyi, 80 raczyanów 12 deńszczyków; na adiutantów i kancellaryą ze wszystkim około 7170 rublów.

3 *Jenerał Porucznik* 2160 rublów pensyi, 50 racyonów, 10 deńszczyków; na adjutantów i kancellaryą ze wszyſtkim około 3600 rublów.

4 *Jenerał Maiór* 1800 rublów pensyi, 40 racyonów, 8 deńszczyków; na adjutanta i kancellaryą ze wszyſtkim około 2684 rublów.

5 *Brygadier* ma pensyą pułkownika.

6 *Pułkownik* u kirysierów 700 R. 25 r. 6 D.
u Karabinierów 600 R. 22 r. 6 D.
u Piechoty 600 R. 17 r. 6 D.

7 *Pułków:* u kiresier: 500 R. 20 r. 4 D.
u Karabinier: 360 R. 15 r. 4 D.
u Pie-

(*w*) Pod imieniem *racyanów* rozumieią się furaże, na które płacą daie się z skarbu dla pewney liczby koni, które są przepisane w proporcyą każdey rangi, licząc na utrzymanie każdego konia po 12 Rub: przytem pozwolona ieſt Jenerałom i officerom pewna liczba *deńszczyków*, których wybieraią dla siebie z rekrutów i którzy zaſtępuią u nich mieysce sług. Na każdego z nich płaci się z skarbu z wliczeniem prowiantu 10 rublów 25 kopieiek.

u Piechoty 360 R. 11 r. 4 D.

8 *Premier Maior* u kiriś: 400 R. 15 r. 3 D.

u Karabinier: 300 R. 13 r. 3 D.

u Piechoty 300 R. 11 r. 3 D.

9 *Secund Maior* u kirys: 250 R. 12 r. 2 D.

u Karabinier: 250 R 12 r. 2 D.

u Piechoty 250 R. 8 r. 2 D.

10 *Rotmistrz* u kiryserów 230 R. 10 r. 2 D.

u Karabinier: 200 R. 7 r. 2. D.

Kapitan u piechoty 200 R. 5 r. 2 D.

11 *Porucznik* u kirysier: 180 R. 7 r. 1 D.

u Karabinier: 120 R. 6 r. 1 D.

u Piechoty 120 R. 4 r. 1 D.

12 *Porucz:* u piechoty 100 R. 3 r. 1 D.

13 *Kornet* u kirysierów 150 R. 5 r. 1 D.

u Karabinier: 100 R. 4 r. 1 D.

Chorąży u piechoty 100 R. 3 r. 1 D.

Unter officerowie nie maią wyznaczonych sobie racyonów, ani deńszczyków, lecz oprócz pensyi, wedle rozmaitych ſtopniów w różnych korpusach, dostaią równie z żołnierzami i deńszczykami prowiant *in natura* na rok; to ieſt 3 czećwierci mąki żytney, i 2¼ czećwiery krup, co wszystko według taxy skarbowey wynosi 3 ruble 95 kopieiek. A zatym prowiant każdey osoby kosztuie skarb na 1 mieſiąc około 33 kop: żołnierze odbieraią żołdu swego część

w pie-

w pieniądzach, reszta zalicza się im w odzieniu, ammunicyi &c. w czem iednak względem różnych korpusow zachodzą niektóre odmiany, a mianowicie:

Kirysier ma 8 rublów żołdu, reszta wynosząca 9 rublów 78½ kop: zalicza się mu w odzieniu &c.

Karabinier ma 7 rublów 50 kop: żołdu, reszta wynoszaca 9 rublów 2 kop: zalicza mu się podobnież w odzieniu &c.

Zołnierz u piechoty ma 7 rublów 50 kop: żołdu, reszta wynoszącza 6 rublów 86 kop: zalicza się podobnież w odzieniu &c.

Względem innych korpusów to ieszcze przydać trzeba, iż gwardye maią prawie trzy razy większą płaeę niż regimenta regularne; przeciwnie zaś bataliony garnizonowe daleko mnieyszą od nich płacę; tak iż w batalionach nadgranicznych żołd prostego żołnierza wynosi 5 rublów 52 kop: a ammunicya i odzienie 2 ruble 99¼ kop: w innych zaś batalionach maiących konsystencyą wewnątrz państwa ze wszystkim tylko 6 rublów 74¼ kop:

FLOTA.

Piotr Wielki postanowiwszy państwo swoie umocnić lądem i morzem, założył pierwsze początki potęgi morskiey w Ros-

w Rossyi, a maiąc szczegulnieysze do niey upodobanie, tyle usilną staranością swoią dokazał, iż przy śmierci swoiey zostawił 30 okrętów szeregowych, 15 fregat, 200 galer, oprócz innych statków uzbroionych, i 14,900 maytków. Pod panowaniem następców iego potęga morska ze wszystkim prawie upadła; tak dalece, iż podczas woyny z Szwecyą Roku 1741 Rossya nie była w stanie wyprawienia na morze ani iednego okrętu woiennego. Z tey przyczyny Jmperatorowa Elżbieta zaczęła się starać o podzwignienie podupadłych sił morskich; lecz zupełne dokończenie dzieła tego było zostawione panuiącey teraźnieyszey Monarchini, która w tey mierze daleko przeszła Wielkiego poprzednika swego, gdyż Roku 1778 podług dowodney specyfikacyi, w samych tylko portach morza Baltyckiego, to iest: w Kronstadzie i Rewlu znaydowało się 38 okrętów szeregowych, 15 fregat, które wszystkie za teraźnieyszego panowania były zbudowane; przytem 2 pramy uzbroione od 36 armat, i 2 inne od 18 armat, i 109 galer; na tych wszystkich liczono armat 3647.

Od tego czasu usilniey ieszcze pracowano

wano około powiększenia floty po wszystkich warsztatach okrętowych tak, iż Roku 1785 flota cała składała się z 62 okrętów szeregowych, między któremi liczono 10 od 100 i więcey armat, 52 fregaty, oprócz galer i innych statków uzbroionych; przez następuiące lata powiększono tę liczbę nowo wystawionemi okrętami. W Sebastopolu stoi znaczna liczba okrętów woiennych i fregat. Naywieksza część floty przebywa zawsze w *Kronsztadzie* mieście ufortyfikowanym na wyspie tegoż imienia o 47 wiorst od Petersburga; znayduią się tam trzy obszerne i wygodne porty, z których dwa wyznaczone są dla okrętów woiennych; w trzecim stawaią większe okręty kupieckie, które do Petersburga doyść nie mogą. Wyspa ta ma 10 wiorst, wzdłuż, a 2 wszerz, liczba mieszkańców, oprócz wielkiego mnostwa przybyłych, wynosi około 30,000 między wielu rzeczami godnemi widzenia, są kosztowne kanały, stawy, machiny do wydzwignienia okrętów i spuszczenia ich, wielki szpital dla maytków, koszary ich, i innych wiele. Sławnieysze warsztaty do budowania okrętów woiennych są: w Petersburgu, Kronsztadzie, Archangelu, Chersonie,

Seba-

Sebastopolu, Dymitryi nad nad Donem, i w Kazanie, zkąd statki woienne Wołgą wyprawuią się na morze Kaspiyskie.

TRAKTATY ZNACZNIEYSZE.

Nie sięgaiąc dawnieyszych wieków dla odkrycia początku, i dalszego wzrastania potęgi Rossyiskiey, dosyć okiem rzucić na te lat sto, które z taką chwałą dla siebie kończy Rossya, iak wielu kraiami przez ten czas powiększona została. Czas panowania Piotra Wielkiego nieiako zastawszy się dla tego państwa wieku tego, którym się tesadą złotego wieku szczyci Rossya, stał się oraz raz słusznie epoką tey potęgi, którey odtąd nabyła. Z tey przyczyny przytoczę tu znacznieysze traktaty przez te sto lat zawarte, dla okazania iak wiele przez ten czas zyskała Rossya.

1. Traktatem zawartym w *Moskwie* Roku 1686 między Carami Rossyiskiemi Janem i Piotrem wspoł panuiącemi, i Janem Królem Polskim, potwierdzono uroczyście Rossyi ustąpienie Smoleńska, Siewierza, Czernichowa, Starodubia, Nowgorodu- Siewierskiego z przyległemi Kraiami, i Kiiowa z osobnym ograniczeniem; w nad-

nadgrodę tego wypłaciła Rossya Polszcze 200,000 rublów.

2. Traktatem *Karłowickim* Roku 1698 ustąpiła Turcya Rossyi miasto Azów, z przyległym powiatem, i przyznała wolność handlowania z państwem Tureckim; a lubo późniey traktatem Pruckim Roku 1711 Piotr Wielki przymuszony był zrzec się wszystkich tych korzyści, ztem wszystkim Roku 1739 traktatem *Belgradzkim* wszystko znowu Rossyi wrócono.

3. Traktatem *Nisztadzkim* nabyła Roku 1721 Inflanty do Szwecyi należące, Estoniią, Ingryią, część Karelii, z powiatem Wiburgskim iako i wyspy *Oesel*, *Dago*, *Moen* i inne przy brzegach tych kraiów leżące, za co Szwecyi zapłaciła 2 miliony talerów.

4. Traktatem zawartym z Królem Perskim Tamasebą Roku 1723 otrzymała Rossya znaczne kraie nad morzem Kaspiyskim, iako to: Derbent, Baku z przyległemi kraiami, prowincye Ghiran, Mazanderan, i Asterabat: późniey zaś, to iest Roku 1732 dostała ieszcze prowincye Dagestan i Schirwan. Wszakże koszt niezmierny na utrzymanie odległych tych prowincyi był powodem Jmperatorowey

Annie,

Annie, iż dobrowolnie odlegleyszych ustąpiła, zatrzymawszy bliższe; za co warowała sobie iż kupcom Rossyiskim nadany był wolny handel po wszystkich Portach Perskich bez żadney opłaty cła, i żeby tamecznym prawom nie podlegali.

5. Traktatem zawartym w *Abo* ustąpiła Szwecya Roku 1743 prowincyą Kominagor, i powiat Nislotski w Finlandyi.

6. Przez traktat cessyi zawarty w *Warszawie* Roku 1773 otrzymała Rossya od Polski resztę Inflant Polskich, część Woiewództwa Połockiego i Mińskiego, całe Woiewództwo Mścisławskie i Witebskie.

7. Traktatem *Kaynardzkim* po zakończoney pomyślnie sześcio-letniey woynie z Turcyą Roku 1774 ustąpiono Rossyi trzy fortece w Tartaryi mnieyszey; Kercz, Jenikul, i Kinburn z przyległemi powiatami, przyznany iey handel wolny na morzu czarnym; Han Tatarski *Sahin Gueray* został utrzymany przy rządach, i z pod zwierzchności Porty Ottomańskiey wyięty. Dla ubespieczenia się od naiazdów niespokoynych Tatarów, osadziła Rossya pomienione trzy fortece mocnym garnizonem; nadto między rzeką Tetek i morzem Azowskim, kazała założyć

wie-

wiele twierdz, i redut, nakoniec weszła w konwencyą z panuiącym chanem, mocą którey Rossya Roku 1783 otrzymała półwyspę Krymu niegdyś zwaną *Chersonesus Tauryca*, kray Tatarów Nogayskich, Kuban, i wyspę Taman; zabespieczywszy mu wzaiemnie znaczną pensyą.

8. Traktatem zwanym w *Gieorgiewsku* Roku 1783. Heraklius Car Kartalinii i Kachetu poddał się pod hołd Rossyi.

H E R B.

Herb Cesarstwa Rossyiskiego iest Orzeł czarny dwugłowny z trzema koronami w złotym polu; trzymaiący w iedney szponie berło, w drugiey iabłko Cesarskiee. Na piersiach iego wyrażony iest S. Jerzy na białym koniu zabiiaiący smoka włocznią na, około są wyrażone herby różnych państw Rossyiskich.

T Y T U Ł.

Tytuł Monarchów Rossyiskich w zupełnym wyrażeniu, iak iest używany za panowania teraźnieyszego, iest następuiący:

MY

MY KATARZYNA II. z BOZEY Łaski Jmperatorowa i samowładnąca całey Rossyi, Moskiewska, Kiiowska, Wołodymirska, Nowgorodzka; Carowa Kazańska, Carowa Astrachańska, Carowa Sybirska, Carowa Chersonezu Tauryki, Hossudarowa Pskowska, i Wielka Xiężna Smoleńska, Estlandska, Inflantska, Karelska, Twerska, Jahorska, Permska, Wiatska, Bulgarska, i innych, Hossudarowa i Wielka Xżna Nowgorodu Niższego, Czernichowska, Reżańska, Połocka, Rostowska, Jarosławska, Biało Jezierska, Udorska, Obdorska, Kondyńska, Witebska, Mścisławska i w całey północney stronie rozkazuiąca Hossudarowa, Iberskiey ziemi, Kartalińskich, Grruzińskich Carów, i Kabardyńskiey ziemi, Czerkaskich i Górskich Xiążąt, i innych naślednia Hossudarowa i panuiąca.

ORDERY ROSSYISKIE.

Pierwszy *order* S. Andrzeia Apostoła ustanowiony od Piotra Wielkiego Roku 1698. Noszą go na lewym boku na szerokiey wstędze błękitney; gwiazda bryllantowa. Ubior uroczysty kawalerów iest: wierzchnia suknia długa z aksamitu zie-

 lo-

Ionego srebrem haftowana, kamizelka także srebrem hafwtowana, spodnie złotolite, pończochy czerwone iedwabne, i kapelusz z wysokiemi piorami.

Drugi order dla dam wysokiey rangi ustanowiony od Piotra Wielkiego na pamiątkę żony swoiey Katarzyny Roku 1714. Order ten wielce iest poważany, oprócz niektórych udzielnych Xiążąt i Xiężniczek piąciu tylko damom Rossyiskim pospolicie bywa dany. Nosi się na wstędze ciemno czerwoney z napisem: *miłość i wierność.*

Trzeci order Alexandra Newskiego ustanowiony także od Piotra Wielkiego, lecz dopiero po śmierci iego zaczął bydź rozdawany od Katarzyny I. Noszą go na wstędze czerwoney z napisem: *Za prace i oyczyznę.*

Czwarty order S. Jerzego zwycięzcy, żołnierski, dla samych tylko officerów zasłużonych ustanowiony od panuiącey Monarchini Roku 1769. Nosi się na wstędze czarney z prążkami koloru pomarańczowego; krzyż biało szmelcowany, maiący z iedney strony S. Jerzego, z drugiey napis: *Za służbę i męstwo.* Dzieli się na 4 klassy:

1. Klassy kawalerowie noszą wielki

krzyż

krzyż zawieszony przez prawe ramię na kamizelce, a gwiazdę z lewego koku na sukni, z roczną pensyą 700 rublów.

2. Klassy noszą podobnież wielki krzyż lecz na szyi zawieszony, a gwiazdę na lewym boku, z pensyą 400 rublów.

3. Klassy noszą mnieyszy krzyż na szyi bez gwiazdy, z pensyą 200 rublów.

4. Klassy noszą takiż krzyż na wſtążce u wierzchniey sukni, z pensyą roczną 100 rublów.

Kawalerowie pierwszey i drugiey klassy maią u dworu równe prerogatywy z Jenerałami; trzeciey zaś i czwartey klassy równe z Półkownikami. Kto służył officerem lat 25 bierze krzyżyk czwartey klassy.

Piąty order S. Wołodymira dla osob zasłużonych w woysku lądowym i morskim, iako i wſtanie cywilnym, uſtanowiony także od panuiącey Monarchini Roku 1782. Napis orderu ieſt: *Pożytek, cześć i sława.* Noszą go na wstędze iedwabney trzy paski maiącey, brzeżne czarne, a średni czerwony. Dzieli się podobnież na 4 klassy.

1. Klasy kawalerowie noszą wielki krzyż podobnym sposobem iako S. Jerzego, z pensyą roczną 600 rublów.

2. Klassy noszą wielki krzyż na szyi zawieszony, z pensyą 300 rublów.

3. Klassy mnieyszy krzyż na szyi bez gwiazdy, z pensyą roczną 200 rublów.

4. Klassy takiż krzyżyk u sukni zawieszony, z pensyą 100 rublów.

Oprócz wymienionych tych czterech klass, wyznaczony ieft ieszcze krzyżyk, podobny trzeciey i czwartey klassie, za trzydzieści pięcio-letnią służbę, na którego końcach wyrażono 35 lat. Kawalerowie maią u dworu też same zaszczyty iako i kawalerowie S. Jerzego.

Szófty order S. Anny uftanowiony od Karola Fryderyka Xiążęcia Holsztyńskiego na Gotorpie, na pamiątkę żony swoiey Anny córki Piotra Wielkiego. Nofi fię na wstędze czerwoney z żółtemi brzegami, gwiazda srebrem haftowana.

TABELLA WYRAZAIĄCA

Odległość niektórych miast od Petersburga.

Miafta	w Którym Namieftnictwie leżą.	Odległość. Wiorfty.
Archangel	Stoł: Namieft:	1145.
Arguńsk -	w Nam: Irkuckim	7270.
Aftrachan	w Nam: Kaukask:	2142.
Azów -	w Nam: Kateryno:	1998.
Berezów -	w Nam: Tobols:	3902.
Biełogorod	w Nam: Kursk:	1361.
Charków -	Stoł: Namieft:	1421.

Miasta.	w Którym Namiestnictwie leżą.	Odległość. Wiorsty.
Cherson - -	Nam: Kateryno:	1241.
Czerkask - -	Stoł: Dońsk:Koza:	1936.
Czeruichów -	Stoł: Namiest:	1250.
Dymitrya- -	w Nam: Kateryn:	1968.
Elizabergorod	w Nam: Kateryt	1759.
Frydrychsham	w Nam: Wibursk:	276.
Guriew - -	w Nam: Kaukask:	2473.
Habsal - -	w Nam: Rewelsk:	459.
Jakuck - -	w Nam: Irkuckim	8087.
Jamburg - -	w Guber: Petersb:	121.
Jarosław - -	Stoł; Namiest:	830.
Irkuck - - -	Stoł: Nam:	5821.
Kaługa	Stoł: Nam:	890.
Kamczatsk niższy	w N. Irk: przez Ir:	11697.
Katerynoburg -	w Nam: Perm:	2308.
Katerynograd -	St: nam: Kaukas:	2528.
Katerynosław -	Stoł: Nam:	1596.
Kazan - - -	Stoł: Nam:	1465.
Kiiachta - -	w Nam: Irkuc:	6325.
Kiiów - - -	Stoł: Nam:	1582.
Kimburn - -	w Prow: Tauryc:	2091.
Kislar - - -	w Nam: Kaukas:	2642.
Kola- - - -	w Nam: Archan:	2379.
Koliwan - -	Stoł: Nam:	4835.
Kostroma -	Stoł: Nam:	802.
Krzemenczuk -	w Nam: Kater:	1840.
Kronsztad -	w Gub: Petersb:	47.
Kursk - - -	Stoł: Nam:	1218.
Łubny - -	w Nam: Kiiow:	1505.
Mohilew -	Stoł: Nam:	751.
Moskwa - -	Stoł: Nam:	730.
Mścisław - -	w Nam: Mohil:	914.
Narwa - -	w Gub: Petersb:	145.
Nerczyńsk -	w Nam: Irkuck:	6773.
Niżny Nowgorod	Stoł: Nam:	1120.
Niżyn - - -	w Nam: Czernih:	1444.
Nowgorod - -	Stoł: Nam:	186.
Nowgorod Siewe	Stoł: Nam:	1270.
Ochock - -	w Nam: Irkuck:	9039.

Miasta.	w Którym Namiestnictwie leżą.	Odległość. Wiorsty.
Ołonec - -	w Nam: Ołonec:	280.
Orel - - -	w Stoł: Nam:	1097.
Oremburg - -	w Nam: Ufimsk:	1984.
Orsza - -	w Nam: Mohil:	685.
Penza - -	Stoł: Nam:	1390.
Peresław --	w Nam: Kiiow:	1553.
Perm - -	Stoł: Nam:	1949.
Pernau - -	w Nam: Rysk:	479.
Petro-Pawłowsk Albo Awaczy; *Por*.	w Nam: Irkuc:	10648.
*Pe*trozawodzk	Stoł: Nam: Ołonec:	430.
*Po*łock - -	Stół: Nam:	643.
*Ps*kow - -	Stoł: Nam:	349.
*Puł*tawa - -	w Nam: Kateryn:	1535.
Rewel - -	Stoł: Nam:	340.
Rezan - -	Stoł: Nam:	910.
Ryga - -	Stoł: Nam:	545.
Saratów -	Stoł: Nam:	1632.
Simbirsk -	Stoł: Nam:	1501.
Simferopol -	Stoł: *Prow*: Taury:	2187.
Smoleńsk -	Stoł: Nam:	777.
Tambów -	Stoł: Nam:	1306.
Tobolsk -	Stoł: Nam:	3115.
Tomsk -	w Nam: Tobol:	4539.
Toropiec -	w Nam: *Ps*kows:	610.
Tula - -	Stoł: Nam:	912.
Twer - -	Stoł: Nam:	568.
Ufa - - -	Stoł: Nam:	1913.
Wiatka	Stoł: Nam:	1714.
Wilmanstrand	w Nam: Wibur:	190.
Wetebsk -	w Nam: *Połoc*:	729.
Wyłogda -	Stoł: Nam:	689.
Wołodimir -	Stoł: Nam:	902.
Woroneż -	Stoł: Nam:	1230.
Wiburg -	Stoł: Nam:	140.

Re-

REGESTR ARTYKUŁOW.